

COVID-19 mõju turismile omastele majandusharudele ja kaasnevad mõjud teistele majandusharudele

Uuringu lõpparuanne
2021

Tartu Ülikool

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Uuringu koostas Tartu Ülikooli meeskond koosseisus: Ain Hinsberg (projektijuht), Merike Hallik, Sergey Kask, Tiit Kask, Kadri Lees, Marit Piirman, Ülle Pärl, Garri Raagmaa, Anne Roosipõld, Taavi Tamberg, Tiina Viin, Tiia Vissak ja Kandela Õun.

Kvantitatiivandmete allhanke koostas Statistikaamet.

Uuringu tellis Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium programmi „Valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamine“ (lühendatult RITA, kood 2014-2020.4.02.16-0025) raames. Projekti rahastati 77% ulatuses RITA tegevuse 2 raames Euroopa Regionaalarengu Fondist ja 23% ulatuses Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi eelarvest.

Sisukord

Lühikokkuvõte	4
Sissejuhatus	9
Uuringu meetodika.....	10
1. COVID-19 majandusmõju turismile	11
1.1. Varasemad kriisid ja nende mõju	11
1.2. COVID-19 mõju Eesti turismisektorile	15
2. Eesti turismi arengustsenaariumid 2021–2023.....	20
2.1. Stsenaariumite rakendamise põhimõtted	21
2.2. Stsenaarium I „Kriis kestab“	22
2.3. Stsenaarium II „Euromull“	27
2.4. Stsenaarium III „Lendame taas!“	31
2.5. Stsenaariumite realiseerumise tõenäosuse hinnang	34
3. Eesti turismisektori arendamiseks vajalikud prioriteedid ja sekkumisloogikad.....	37
3.1. Prioriteedid	37
3.2. Ettepanekud riigi sekkumiseks.....	39
Kasutatud allikad	43
Lisad	47
Lisa 1. Rahvusvaheliste raportite ülevaade	47
Lisa 2. Eesti dokumendid ja raportid	54
Lisa 3. Intervjueeritud välisorganisatsioonide eksperdid	57
Lisa 4. Küsimused rahvusvahelistele ekspertidele.....	58
Lisa 5. Intervjueeritud Eesti turismisektori esindajad	59
Lisa 6. Intervjuuküsimused turismisektoriga seotud ettevõtjatele	60
Lisa 7. Fookusgrupi intervjuudel osalenud organisatsioonid	61
Lisa 8. Terviseameti epidemioloogilised prognoosid 2021 jaanuari keskpaiga seisuga	62
Lisa 9. COVID-19 majandusmõju Eesti turismile, statistika koondaruanne.....	63
Executive Summary of the Study “Impact of COVID-19 on tourism-specific industries and associated influence on other sectors of the economy”	106

Lühikokkuvõte

COVID-19 mõju turismile omastele majandusharudele ja kaasnevad mõjud teistele majandusharudele

Eesmärk ja metoodika

Uuringu eesmärk on:

- Saada teada, milline on COVID-19 majandusmõju turismile omastele ja seotud majandusharudele, sh. Eesti regioonides;
- Analüüsida kvalitatiivselt, millised on turismivaldkonna võimalikud arengutsenaariumid COVID-19 kriisi järel, sh arvestades rahvusvahelisi trende;
- Saada teada, millised on Eesti turismisektori arendamiseks vajalikud prioriteetsed teemad ja sekkumisloogikad, millega riik peab lähi- ja pikemas perspektiivis kindlasti tegelema;
- Saada teada, mida tuleb tuvastatud prioriteetteemades riigi poolt ennekõike teha ning mis on nende tegevuste esialgsed mõjud.

Uuring tugineb põhistatud teooria meetodile, mille eesmärk on empiiriliste andmete alusel genereerida hästi põhjendatud teooriat või hüpoteese ning mille analüütiliste põhimõtete ja võtete hulka kuuluvad üheaegne andmete kogumine, kodeerimine, analüüs ja teooria arendamine.

Andmekogumiseks viidi läbi intervjuusid turismile omaste majandusharude esindajatega ja välisekspertidega ning toimusid fookusgrupidiskussioonid turismierialaliitude ja -organisatsioonide esindajatega (periood oktoober 2020 – jaanuar 2021). Koguti statistikat, töötati läbi akadeemilisi teadusartikleid, rahvusvahelisi raporteid ning Eestis väljaantud dokumente (statistilised andmed seisuga kuni oktoober 2020). Andmete põhjal sõnastati arengutsenaariumid, prioriteetsed teemad ja sekkumisloogikad kriisis tegutsemiseks ja sellest väljudes.

COVID-19 majandusmõju Eesti turismisektorile

Müügitulu

Kui võtta vaatluse alla kriisi alguse ning vaid majutuse, toitlustuse, reisibüroode, transpordi ning kultuuritegevuse 2019. aasta müügitulu, kaotati 2020. aasta märtsist oktoobrini kokku umbes 44%. Suhteliselt kõige rohkem kaotasid reisibürood (-75%), majutus (-58%), transport (-48%), aga ka toitlustus (-29%) ning kultuuri- ja sporditegevus (-39%).

Mahult ja proportsioonilt on Tallinna ettevõtted kaotanud kõige rohkem, võrreldes teiste piirkondadega.

Töösuhted

Hõivatute arv vähenes kõige enam majutuse, toitlustuse ning reisibüroode ning reisikorraldajate tegevusvaldkondades. Reisibüroode ja reisikorraldajate töösuhete arv hakkas vähenema kevadel ning see ei olegi taastunud – 2020. aastal oli tegevusvaldkonnas 30% vähem töötajaid.

Majutuses vähenes töösuhete arv suve alguseks ligi 30%, suvel veidi paranes, kuid suve lõpus koondamised jätkusid. Majutuses vähenes tööhõive kõige rohkem Tallinna suuremates (50 ja enam töötajaga) ettevõtetes ning aasta lõpus oli hõivest alles alla 50%.

Toitlustuses vähenes hõive suve alguseks ligi 19% ja aasta lõpuks oli töösuhete arv vähenenud eelmise aastaga võrreldes 15%. Toitlustuse valdkonnas vähenes töötajate arv enim 11–50 töötajaga ettevõtetes.

Stsenaariumid

Uuringu käigus koostati kolm arengustsenaariumit, mille variatiivsus tuleneb epidemioloogilisest olukorrast maailmas. Viiruse ohjamine vaktsineerimisega lubab riigipiirid uuesti avada ja soodustab rahvusvahelist turismi.

I „Kriis kestab“ – tervisekriis venib kardetust pikemaks

Olukorras, kus tervisekriis jätkub, pandeemia tõrje ei toimi (viirus muteerub, probleemid vaktsiinide ja vaktsineerimisega ning kriisist väsinud ühiskonna kasvav protestimeelsus), ei avalda majanduslikud meetmed olulist mõju turismisektori taastumiseks ja kriisist väljumiseks. Sel juhul on vaja mahendada kriisi sotsiaalmajanduslikku mõju ühiskonnale ning tundlikumatele gruppidele.

Eesti turismis kordub 2021. aastal valdavalt 2020. meenutav riigisisene turismimudel. Paljud ettevõtted loobuvad ja pankrotistuvad, osad leiutavad uusi tulu teenimise võimalusi. Töötuse ja majanduse üldine olukord on muret tekitav. Olulisim valik on kas säilitada või muutuda.

Võimalikud meetmed:

- turvalisuse tagamine ja sellest elanikkonna pidev informeerimine;
- paindlikumad töösuhted ja sulgemiste kaalutletud kompenseerimine;
- looduskeskkonna hõivatuse jälgimine;
- paindlikumad koolitusvõimalused;
- (lähi)riikide vahelised kokkulepped ja valitsustevaheline koostöö.

Riigi roll tervisekriisi jätkudes on eelkõige toetada turgu ja vähendada riske (luua reeglid, võimalused ja soodne sotsiaalne keskkond, kontaktivabad e-lahendused, tehisintellekti ja robottehnoloogia kiirendatud rakendamine). Kriitiline on toetada reisijaid sihtkohtade parema tutvustamise, viisaregulatsioonide kergendamise ja muude riikide koostööle ja kokkulepetele tuginevate regulatsioonide ja meetmetega.

II „Euromull“ – pandeemia ohjamise meetmed toimivad Euroopas

Kuna kriis tekitab tihedama konkurentsikeskkonna, sõltub Eesti turismiasjaliste edukus suuresti toetusmeetmete valikust ning nende rakendamisest rahvusvahelises koostöös.

Turism kujuneb maailmas regionaalseks, Eestis Euroopa-keskseks, küll aga enam privaatsust ning turvalisi sõiduväike väärtustavaks. Euroopas saadakse vaktsineerimistega viirus kontrolli alla, ülemeremaad on jätkuvalt suletud. Eurooplased saavad eelistama Eesti ja teiste Põhjalla maade privaatsemat ja turvalisemat keskkonda. Ettevõtetal on vaja edeneda e-turunduses, eriti tähtis on koolitada väikefirmasid digioskustes.

Tuleb valida, kas jääda Eesti- ja Baltikumi-keskseks või hakata koos naabermaadega tugevdama Läänemere turismibrändi.

Võimalikud strateegiad hõlmavad:

- kommunikatsiooni ja olulise ühtse usaldusväärse infovälja loomist koos naabermaadega;
- riigisiseste osaliste kaasamist ja omavahelist õppimist ning koostööd riigis turismisektori toetamisel;
- digivõimekusest tuleneva ebavõrdsuse vähendamist.

Turismisektor on kriisi tõttu läbinud väga suure muutuse. Kuna muutused on diametraalsed, on lühinägelik uskuda, et ettevõtjad saavad kohanemisega isekeskis hakkama. Seejuures tuleb veel silmas pidada, et enamik tegutsejaid selles sektoris on mikro- või väikeettevõtjad, mistõttu on kohanemine ja arengu toetamine kindlasti keerulisem, aga seda enam vajalik.

III „Lendame taas!“ – pandeemia ohjamise meetmed on olulise mõjuga

Turism kaotas 2020. aastal globaalselt 77% käibest, mis hakkab 2021. a teisel poolel kiiresti taastuma ja varasem liikuvus ületatakse kolme aastaga.

Turule tuleb palju tõhusaid vaktsiine, tänu millele hinnad 2021. a suvel langevad kiiresti. Vaktsiini jagub kõigile, viirusest saadakse jagu terves maailmas.

Kuna jälle saab reisida ja seda võimalust kasutatakse väga usinalt, kaotab siseturg maksujõulise kliendi. Inimestele jääb aga alles alateadlik hirm suurte inimhulkade ees. Paljud ettevõtted on tegevuse lõpetanud, tegutsevatel firmadel on võlad ja viivised. Arenevad virtuaalturism ja e-teenused. Esialgu seisatud kauglennud muutuvad taas populaarseks, kuid eelistakse suurhotellide ja päikesereiside asemel privaatsemaid reise.

Oluliseks valikuks saab kaasaminek olemisele-elamustele suunatud jätkusuutlikule rohepöörde mudelile.

Võimalikud strateegiad:

- Euroopa toetusraha fookuses on rohepööre ja keskkonnaeesmärgid;
- lühivaates suureneb vajadus osata osaleda EL-i tugiprogrammides;
- pikemas vaates on kriitiline taas kasvava lennunduse asendamine säästlikumate liikumisvõimalustega.

Eesti turismisektori prioriteedid ja sekkumisloogikad

Stsenaariumite kirjeldamisega loodi täpsustatud ülevaade erinevatest tulevikusituatsioonidest. Kindlapiirilisi stsenaariumeid reaalselt ei eksisteeri ehk tegelikkus on kombinatsioon erinevatest stsenaariumitest. Seetõttu koostatakse ülevaade prioriteetidest ja sekkumisloogikatest ning pakutakse välja vajalikud tegevused, millega riik peaks esmajärjekorras tegelema.

Prioriteedid, millega tuleb tegeleda nii **kriisi jätkudes kui ka kriisist taastumisel:**

- **Usaldusväärne informatsioon ja digiteerimine.** Olenemata kriisi kulgemisest on usaldusväärne informatsioon ja hästi toimivad infosüsteemid olulised. Infosüsteemide temaatika on seotud mitme teise prioriteediga, näiteks looduskeskkonna kaitsmine ülekoormuse eest nii kriisi jätkudes kui ka rahvusvahelise turismi käivitamisel ning konkurentsivõime toime tulemiseks. Informatsiooni usaldusväärsus ja kättesaadavus ning sellest tulenev info rakendamine erinevatel tasanditel võimaldab langetada põhjendatud otsuseid, sh luua toetusmeetmeid, ning on tähtis nii sihtkohtade turvalisuse tagamiseks kui ka turvalisuse kuvandi loomisel ja rahvusvahelises koostöös. Usaldusväärse ja õigeaegse info saamine ja kasutamine eeldab aga erinevate digivõimaluste rakendamist. Seega asjakohase info ühtlaseks tagamiseks, kättesaadavaks ja kasutatavaks tegemisel on oluline arendada digivõimekust.
- **Juhtimine.** Turismisektor kui terviklik ökosüsteem vajab selget juhtimissüsteemi ja eestkõnelejat. Sektor vajab ühtset ja selget infovälja ning sektori asjaliste kaasamist otsuste ettevalmistamisse ja rakendamisse.
- **Riikidevaheline koostöö.** Riikidevaheline koostöö infovahetuses on oluline kriisi jätkudes, kuid veel olulisem kriisist taastumise etapis, kooskõlastamiseks piiride avanemist, turvanõudeid ning reisimisega seotud informatsiooni.
- **Paindlikud koolitusvõimalused.** Muutuvast ärikeskkonnast tulenevalt on nii kriisi jätkudes, kuid veel olulisem kriisist taastumise protsessis, pakkuda paindlikku ümber-, täiend- ja tasemeõpet.

Sekkumisloogikad kriisi jätkudes:

- **Turvalisuse tagamine ja informeerimine.** Juhul kui viirusega ei õnnestu edukalt toime tulla, tuleb õppida sellega koos hakkama saama. Sellisel juhul on prioriteediks tagada terviseturvalisus. Sama oluline on ka teavitada turvalisusest arusaadavalt ja usutavalt, eelkõige koguda infot ning teha see kasutajatele mugaval ja vastuvõetaval viisil kättesaadavaks.
- **Paindlikud töösuhted ja piirangutest tulenevate kaotuste kompenseerimine.** Turismi- ja laiemalt kogu teenindussektori kriis on sügavam kui enamikus teistes valdkondades ja kindlustunne kriisi tingimustes väiksem. Kriisi tõttu on turismisektor väga tugevalt kannatada saanud, mis on juba käivitanud sektoris suuremaid ja püsivamaid muutusi. Kriisi kontekstis on lisaks viirusega võitlemisele ja vaktsiini kättesaadavaks tegemisele riigil suur roll tööjõu ja ettevõtluse toimetuleku kaitsmisel ning kogu majandussüsteemi toimivana hoidmisel. Paljude ettevõtete püsijäämine ja töötajatele toimetuleku

tagamine sõltub kriisi jätkudes paljuski töösuhete paindlikkusest. Läbimõeldud ja kindla suunaga toetused võimaldavad kriitilist osa sektorist elus hoida ja uuesti käivitada. Oluline on ka toetusmeetmete täpsem fookus – sektori keskmisele ettevõttele suunatud meede jätab kõrvale sektoris valdava osa ettevõtetest moodustavad mikro- ja väikeettevõtted.

- **Looduskeskkonna ja maapiirkondade koormustaluvuse juhtimine.** Keskendumine looduskeskkonnale ja maapiirkondadele on oluline eelkõige kriisi jätkudes, sest sellisel juhul on kohalik inimene sunnitud liikuma suuresti Eesti piires. Oluline on, et kõik riigi institutsioonid väärtustavad looduskeskkonda kui turismiressurssi. Nii-öelda metsarahvana ei kardeta metsa, raba serva ja järve/mere äärde minna, olenemata sellest, kas sinna on rajatud matkaradu ja telkimiskohti või mitte. Kui reisida ei saa, on soov minna loodusesse ning maapiirkondadesse väga suur, mis koormab maapiirkondade infrastruktuuri ja looduskeskkonda.

Sekkumisloogikad kriisist taastumise perioodil:

- **Riigi erinevate osapoolte kaasatus ja koostöö.** Kriisist taastumise ajal on erinevate osapoolte koostöö väga tähtis. Kui kriisiperioodil läheb põhiosa energiast suurte muutustega kohanemisele, siis kriisist taastumiseks on oluline ühiselt leida panustamist vajavad valdkonnad (innovatsioonivõimekus, protsesside digiteerimine, rohepööre, teenuste uuendamine jne), kaasates protsessi võimalikult lai võrgustik. Kaasamisprotsessis toimub osaliste vahel intensiivne õppimine ja olukorra analüüs ning ressursside jagatud kasutamine ja suunamine. Ühtlasi vähendab kaasatus vastuoluliste otsuste riski.
- **Riikidevahelised kokkulepped ja reeglite ühtlustamine.** Kriisist taastumisel muutub keskkond stabiilsemaks, mistõttu on vaja pöörata rohkem tähelepanu riikidevahelistele kokkulepetele, et toetada piiride avanemist ja rahvusvahelist liikumist.
- **Turvalise, erilise ja kvaliteetseid teenuseid pakkuva sihtkoha maine loomine.** Kriisi järel kasvab sihtkohtade konkurents tuntavalt, mistõttu edukuse määrab valmisolek. Rahvusvaheliste ühenduste avamisel on vajalik turunduskampaaniate abil välja tuua Eesti kui sihtkoha privaatsus, turvalisus, hea keeleoskus, rikkalik looduskeskkond, omapärane kultuur.

Vastavate prioriteetide ja sekkumisloogikate all esitatakse 38 tegevuse ettepanekut.

Sissejuhatus

Turism on üks suurimat COVID-19 kriisi negatiivset mõju kogenud sektor, mis omakorda mõjutab paljude teiste majandusharude nõudlust. COVID-19 tõttu vähenes tarbimine turismile omastes majandusharudes enam kui poole võrra. Põhjuseks on riiklikud ja rahvusvahelised piirangud, mis kehtivad tõenäoliselt veel ja pärsivad turismi kõrghooajal ehk suvel tulu teenimist. Piirangute leevendamise või lõpetamise järel võidakse need taas kehtestada uue (või muteeruva) viirusepuhangu tekkimisel.

Uuringu „COVID-19 mõju turismile omastele majandusharudele ja kaasnevad mõjud teistele majandusharudele“ eesmärk oli lähteülesande põhjal järgmine:

- saada teada, milline on COVID-19 majandusmõju turismile omastele ja turismiga seotud majandusharudele, sh Eesti regioonides;
- analüüsida kvalitatiivselt, millised on turismivaldkonna võimalikud arengustsenaariumid COVID-19 kriisi järel, sh arvestades rahvusvahelisi trende;
- saada teada, millised on Eesti turismisektori arendamiseks vajalikud prioriteedid ja sekkumisloogikad, millega riik peab lähi- ja kaugemas tulevikus tegelema;
- saada teada, mida tuleb tuvastatud prioriteetides riiklikul tasandil ennekõike teha ning mis on nende tegevuste esialgsed mõjud.

Uuringu kontekstis on vastavalt turismi satelliitkontole turismile omased majandusharud järgmised: elamukinnisvara rendile andmine, reisiransport, majutus, toitlustus, reisibürood ja reisikorraldajad, kultuuritegevus, rentimine ja kasutusrent, transpordi abitegevused ja sporditegevus, ning turismiga seotud majandusharud on kaubavedu maanteel, mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont, muu kutse-, teadus- ja tehnikategevus.

Eesmärgi saavutamiseks kasutati lisaks statistiliste andmete kogumisele ja analüüsimisele (koostöös Statistikaametiga) valdavalt kvalitatiivset lähenemist. Uuringu autorid töötasid läbi kriisi ning turismisektori tulevikutrende käsitlevaid rahvusvahelisi raporteid ja akadeemilisi teadusartikleid ning ka Eestis avaldatud dokumente. Tugineti ka välisekspertide hinnangule. Väärtuslikuks andmeallikaks olid Eesti turismisektori osaliste intervjuud ja fookusgrupi diskussioonid.

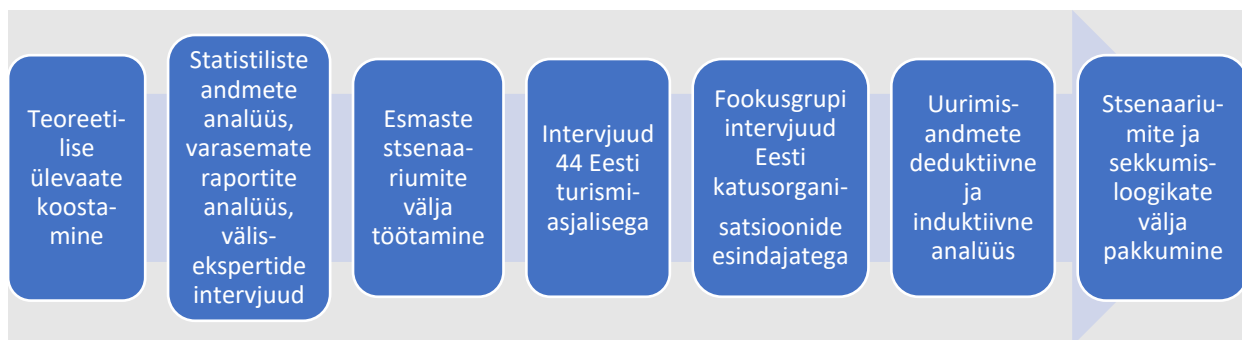
Paralleelselt intervjuuküsimuste formuleerimisega lõid uuringu autorid tulevikustsenaariumid. Tulevikustsenaariumeid testiti intervjuude käigus, samuti fookusgrupi diskussioonides. Uurimisandmeid triangulaarselt sünteesides ja Terviseameti epidemioloogilisest prognoosist lähtudes koostati lõplikud tulevikustsenaariumid ning töötati välja ärioloogikast lähtuvad prioriteedid, tegevused ja sekkumissetepanekud.

Uuringu metoodika

Uuring tugineb põhjustatud teooria meetodile (ingl k *grounded theory*, loojad Glaser ja Strauss, 1967), mille eesmärk on empiiriliste andmete alusel genereerida hästi põhjendatud teooriat või hüpoteese ning mille analüütiliste põhimõtete ja võtete hulka kuuluvad üheaegne andmete kogumine, kodeerimine, analüüs ja teooria arendamine (Lepik, Strömpl, 2014). Põhjustatud teooria oluline põhimõte on käsitleda uurimust tundmaõppimise protsessina, mille käigus teadmine areneb ja laieneb iga uue sammuga. Analüüsi tulemus sõltub eelkõige tehtava analüüsi ainesest ehk sellest, kuhu andmed meid viivad (Lepik, Strömpl, 2014).

Andmekogumiseks tehti intervjuud 44 turismile omaste majandusharude esindajatega üle Eesti (detsembris 2020) ning 20 intervjuud välisekspertidega. Jaanuaris 2021 toimusid kolme fookusgrupiga diskussioonid, kus osales kokku 19 erialaliidu või organisatsiooni esindajat. Lisaks uuriti turismisektori tulevikutrende ja kriisi käsitlevaid akadeemilisi teadusartikleid (vt kasutatud allikad), rahvusvahelisi raporteid (lisa 1) ning Eestis väljaantud dokumente (lisa 2).

Kirjandusest pärit mõistetele, raportitest ning välisekspertide intervjuudest leitud käsitlustele tuginedes koostati intervjuuküsimused (lisad 3 ja 4). Paralleelselt küsimuste formuleerimisega koostati tulevikustsenaariumid, leides sisendit eespool nimetatud dokumentidest ja statistikast. Tulevikustsenaariumeid testiti ettevõtjatele suunatud intervjuude käigus (vt lisa 5 ja 6), samuti fookusgrupi diskussioonides (vt lisa 7). Uurimisandmeid analüüsid koostati lõplikud tulevikustsenaariumid, võttes arvesse ka Terviseameti epidemioloogilist prognoosi 2021. a jaanuari keskpaiga seisuga (vt lisa 8) ning töötati välja prioriteedid, tegevused ja sekkumisloogikad, mis on olulised nii kriisi jätkudes kui ka kriisist taastumisel. Kogu uurimusele andis esmase sisendi Eesti turismi statistiliste andmete ülevaade (vt lisa 9). Statistiliste andmete kogumine ja analüüs toimus novembris 2020, seega on uuringuperioodi kaasatud statistilised andmed kuni 2020. aasta oktoobrikuuni. Muid andmeid koguti ja analüüsiti, kasutades dokumendianalüüsi, intervjuusid ja fookusgrupe erinevates etappides – dokumendianalüüs peamiselt oktoobris, intervjuud novembris ja detsembris ning fookusgrupid jaanuaris. Uuringu etapid võtab kokku joonis 1.

Joonis 1. Uuringu koostamise etapid

1. COVID-19 majandusmõju turismile

1.1. Varasemad kriisid ja nende mõju

2019. aastal tehti maailmas 1,5 miljardit mitmepäevast välisreisi, mis on 3,8% enam kui aastal 2018. Reiseide arv kasvas kõigis maailma piirkondades, kuid kõige kiiremini Lähis-Idas (+7.6%) ning Aasia ja Vaikse ookeani piirkonnas (4,6%) (EAS-i Turismiarenduskeskus, 2020; UNWTO, 2020). Euroopas kasvas reiseide arv 3,7%. Kõige suurem kasv oli Lõuna-Euroopas (5,5%) ning Ida- ja Kesk-Euroopas (3,9%) (European Travel Commission, 2020).

2020. aasta esimene kuu oli COVID-19 laiemast levikust Aasias hoolimata muu maailma jaoks turismis tavapärase ning aasta alguses tehtud uuringud näitasid, et inimesed ja ka sihtkohad ei tunnetanud veel ohtu – oldi pigem positiivsed ja muudatusi enda reisimises ei planeeritud (European Travel Commission, *et al.*, 2020). Olukord muutus kiiresti, kui viirusesse nakatanute ja sellesse surnute arv kasvas hüppeliselt üle maailma (Committee for the Coordination of Statistical Activities, 2020). Viiruse leviku tõkestamiseks seati piirangud kõikjal ja 72% riikidest sulgesid oma piirid, mis mõjutas oluliselt majandust, eriti turismisektorit (United Nations, 2020). Välisturistide (ööbimisega külastajate) arv vähenes maailmas 2020. aasta jaanuarist kuni oktoobrini eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 72%, mis ekspordis tähendab üle kümnekordset kaotust võrreldes 2009. aasta globaalse majanduskriisiga. (UNWTO)

Kuigi suvekuudel oli olukord parem (riigid avasid piire, vähendasid piiranguid, inimeste valmisolek ja soov reisimiseks oli suurenenud jne), on prognoose suure teadmatuse tõttu keeruline teha. Sektori taastumist ja 2019. aasta tasemele jõudmist prognoositakse alles 2023. aastaks. (European Travel Commission, 2020; United Nations, 2020; European Travel Commission, *et al.*, 2020; UNWTO, 2020b; Skift & Oracle Hospitality, 2020)

On selge, et COVID-19 on üks suuremaid kriise, kuna hõlmab kogu maailma. Samas ei ole see ainus kriis, mis on maailma eri paiku viimastel aastakümnetel tabanud ja seeläbi langetanud nende sihtkohtade majandust, külastatavust jne suurel määral. Näiteks mõjutasid tugevalt mitme koha külastatavust looduskatastroofid (nt tsunami Tais (2004) ja Kariibi mere piirkonnas (2018)), terroristide rünnak Ameerika Ühendriikides (2001), Madridis (2004) ja Pariisis (2015), SARS (2003), sõda Iraagis, maailma majanduskriis (2008, mõju turismile avaldus aga 2009. aastal), ning mitme aasta eest puhkenud Ebola viirus Aafrikas jne. (UNWTO, 2020; European Travel Commission, 2020; United Nations, 2020; Skift & Oracle Hospitality, 2020)

Erinevus praegusega on selles, et varasemad kriisid avaldasid mõju kindlatele regioonidele ja riikidele, kuid paljud puudutamata jäänud sihtkohad said hoopis kriisist kasu. Näiteks pärast Lääne-Euroopas toimunud pommiplahvatusi langes sealsete riikide külastatavus märkimisväärselt (eriti suurtes linnades) ning samal ajal näitas statistika reisijate arvu kasvu Põhja- ja Ida- ning Kesk-Euroopas, sest inimesed otsisid turvalisemaid paiku, külastasid enam

maapiirkondi ja loodusturismiga seotud kohti. Paari aasta möödudes kriisist mõjutatud piirkonna olukord taastus või kohati isegi kasvas. (European Travel Commission, 2020a; Skift & Oracle Hospitality, 2020, UNWTO, 2017; Henama, 2019)

SARS avaldas 2003. aastal suurt mõju Aasiast pärit külastajate reisimisele Euroopasse, kuid juba mõni aasta hiljem oli Aasia turu roll taas suurenenud. Majanduskriis mõjutas tugevalt inimeste ostuvõimet, kuid ka siis võis täheldada pigem käitumismustrite muutust (lühemad reiseid, kasutatavate teenuste taseme langetamine, reisimine koduriigis või naaberriikides, viimase hetke broneeringud jne) kui reiside tühistamist. Sarnane olukord oli ka teistes eespool mainitud kriisipiirkondades. (European Travel Commission, 2020a; Skift & Oracle Hospitality, 2020, UNWTO, 2017; Henama, 2019; Jamal & Budke, 2020; World Tourism Organization & International Labour Organization, 2013)

Vaadeldes kriiside mõju trendidele, võib öelda, et kriisid ei muuda neid palju. Need kas pidurdavad mõnda trendi teatud ajaks (nt massiline sihtkohtade külastamine, lennutranspordi kasutamine) või hoopis võimendavad neid. Võimendatud trendiks on tavapärastelt:

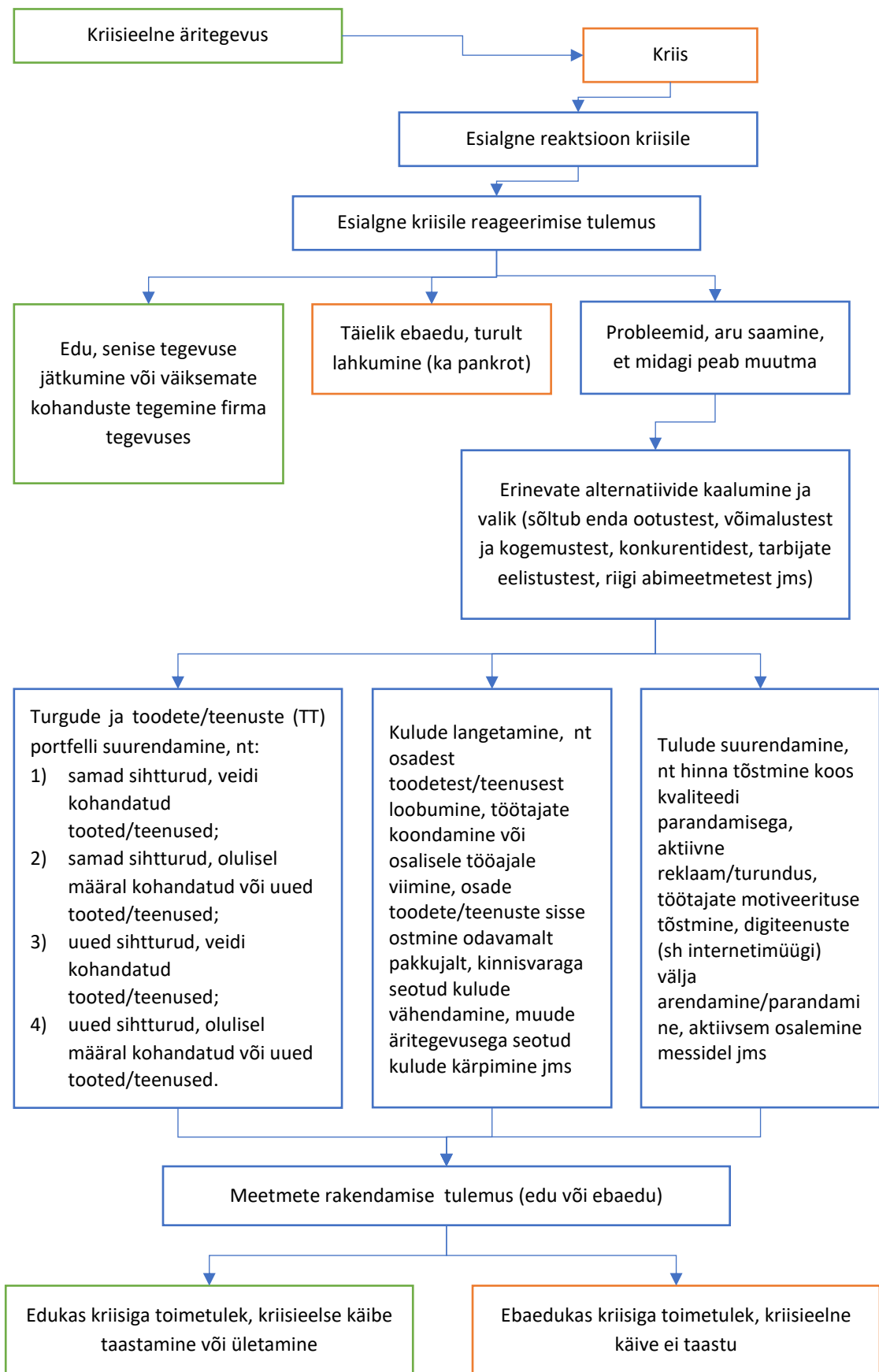
- viimase hetke broneeringud ja spontaanne otsustamine;
- huviturismi, sh maa- ja loodusturismi populaarsuse kasv;
- individuaalreiseid ja personaalsed pakkumised, sugulaste ja tuttavate külastus;
- teenuse paindlikkus (lahendusel põhinev ja nutikas disain) ja spetsialiseerumine;
- ressursside piiratud ja trendidest tulenev säästmine;
- suurem tähelepanu heaolule, ohutusele, turvalisusele ja teenusepakkuja usaldusväärsusele;
- infotehnoloogia suurem kasutamine ja integreerimine teenuse pakkumisel, et muuta protsessi kiiremaks, mugavamaks ja ohutumaks;
- uute ja vähem massiturismile orienteeritud sihtkohtade külastamine;
- jagamismajanduse kui privaatsust tagava pakkumise populaarsuse suurenemine ja kohaliku toodangu ja brändide eelistamine;
- lähimate sihtkohtade külastatavuse kasv (reiseid koduriigis või naaberriikides, mille olukord on tuttav);
- kodu- ja lähiturgudel pigem lühemad reiseid, kaugturgudel pikemad;
- suurem vajadus aja- ja asjakohase info vastu (info jagamine ja kommunikatsioon);
- erinevate sektorite suurem koostöö, pakkumaks kiireid lahendusi ja mitmekesiseid võimalusi (World Economic Forum, 2017; Euromonitor International, 2014; Amadeus, 2017, Kasriel-Alexander, 2017; Shridhar, 2019; Boumphrey & Brehmer, 2018; Bremner, 2019; Calderwood & Soshkin, 2019; Skift, 2020; Westbrook & Angus, 2020).

COVID-19 puhul võib samuti täheldada sarnast tendentsi ning eespool mainitud käitumismustrite esinemist. Inimesed on veel ettevaatlikud ja teadmatus on suur ning seetõttu on kasvanud nõudlus siseturismi järele. Sellest lõikavad kasu teenusepakkujad ja sihtkohad, kes näitavad vastutustunnet, võimekust olla paindlik ning pakkuda uusi ja personaalseid lahendusi, loovad võimalusi privaatsuseks ja füüsilise kontakti vähendamiseks

infotehnoloogia nutika rakendamise ning teenuste ja protsesside ümberkorraldamise abil, tagamaks ohutust ja jätkusuutlikkust. (UNWTO, 2020; UNWTO, 2020; European Travel Commission, *et al.*, 2020; Skift & Oracle Hospitality, 2020; Skift, 2020, Bennet, 2020; Ülem, 2020) Samas peab arvestama, et inimeste psühhograafiliste, sotsiaalsete ja muude omaduste, huvide ning kogemuse tõttu võib kriiside mõju reisijate rühmadele olla erinev ning seega ka valmisolek reisimiseks kriisi ajal ja selle järel. Erinevaid kriise analüüsides võib öelda, et need mõjutavad enam massiturismi ning tundlikke sihtrühmi, nagu vanemad inimesed ja lastega pered. Kriisidel on väiksem mõju sugulaste ja tuttavate külastajatele, erihuvituristidele ning noortele.

Erinevatel olukordadel on selge mõju turismile, kuid ajalugu näitab, et kriiside tulemus on lühiajaline ja niipea kui olukord võimaldab, minnakse uuesti reisile. Seega võib öelda, et COVID-19 puhul ei ole midagi uut, vaid selle mõju mastaap on suurem, ja niipea kui võimalus avaneb, taastub ka olukord – küsimus on pigem ajas. Juba praegu võib täheldada olukorra positiivset muutust, kuigi see ei saa olema kiire ja ühtlane kõikjal, eriti Euroopa kaugturgudel. (ACI Europe, 2020; Skift & Oracle Hospitality, 2020; European Travel Commission, *et al.*, 2020; European Travel Commission, 2020; UNWTO, 2020)

Joonisel 2 on tutvustatud kriisile reageerimise viise. Nagu jooniselt nähtub, mõjutavad kriisid ettevõtteid erinevalt – mõned neist ei koge olulisi probleeme, mõned pankrotistuvad ebaedu tõttu, samal ajal kui mõned jäävad tegutsema, mõistes muutuste vajadust või lausa strateegilist ümberkorraldamist (Amankwah-Amoah *et al.*, 2021). Muutusi vajavad ettevõtted võivad kaaluda turgude ja toodete/teenuste muutmist (vt ka Heinonen & Strandvik, 2020), aga ka kulude langetamist ja/või tulude suurendamist (vt ka Vissak, 2013). Samas peavad nad alternatiivide välja valimisel ja juurutamisel arvestama ka oma võimaluste ja ümbritseva keskkonnaga, sest sama lahendus igale ettevõttele ei sobi (Amankwah-Amoah *et al.*, 2021).

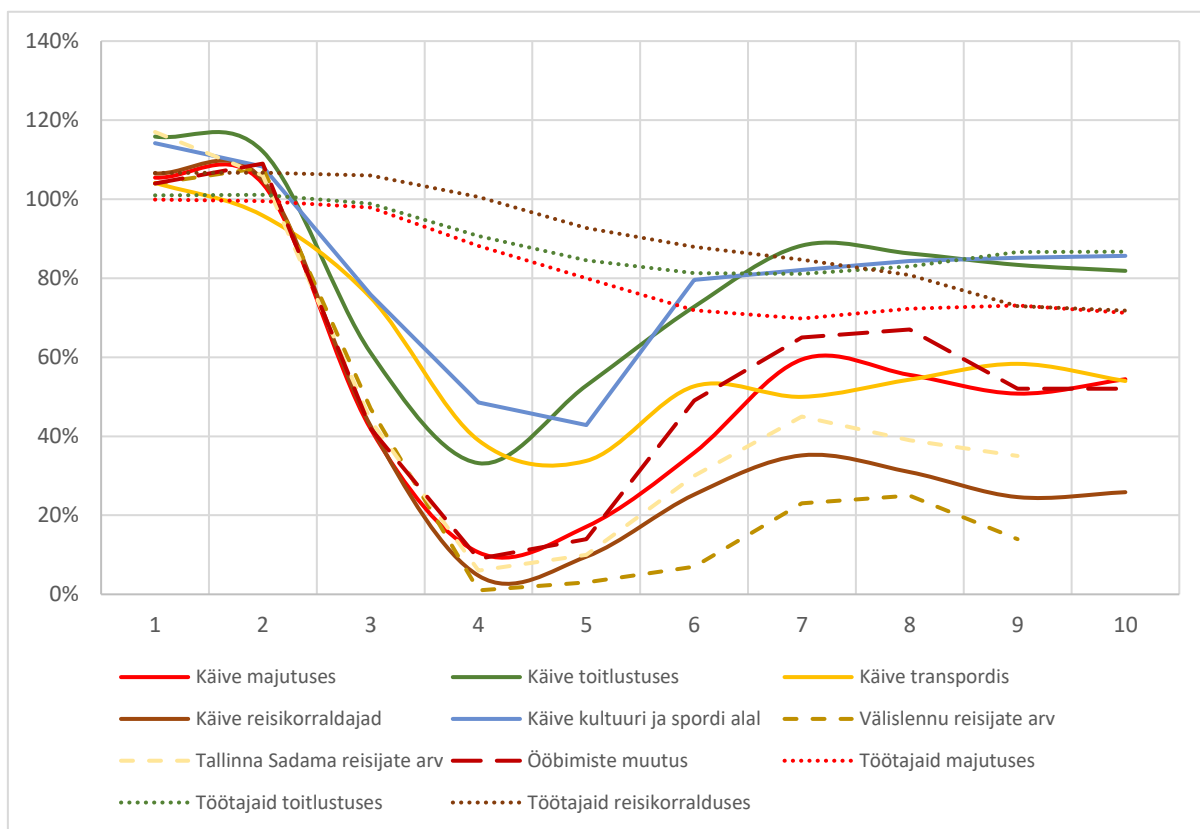

Joonis 2. Kriisile reageerimise etapid. Allikad: Amankwah-Amoah *et al.*, 2021, p. 8; Heinonen & Strandvik, 2020, p. 104.; Vissak, 2013, pp. 306–308

1.2. COVID-19 mõju Eesti turismisektorile

1.2.1. Ülevaade turismisektori statistilistest andmetest

Kui võrrelda suhtelisi muutusi nii reisijate, ööbimiste kui ka töötajate arvudes ja käivetes, siis selgub, kuidas need näitajad on teineteisega seotud ja on majandusharudes (EMTAKi koodide alusel) ka üsna erinevad (joonis 3).

Joonis 3. Suhtelised muutused 2020. aastal 2019. aasta sama perioodiga võrreldes (jaanuar–oktoober, suhtarvuna, EMTAKi koodide järgi, mitu % jäi alles). Allikas: Statistikaamet

1.2.2. Müügitulu muutused

Turismi müügitulu muutuseid analüüsid on detailsemad hinnanguid anda keeruline. Siinses uurimuses on aluseks võetud eelkõige EMTAKi koodid, arvestamata määra, kui palju ettevõtete deklareeritud käibest võiks või peaks kuuluma otseselt turismile. 2020. aasta jaanuarist kuni oktoobrini kaotasid turismile omased majandussektorid 17%, võrreldes sama perioodiga 2019. aastal (2019 umbes 6,4 miljardit ja 2020 5,3 miljardit eurot), samal ajal kui Eesti majandus tervikuna kaotas umbes 6% (käibedeklaratsioonide alusel 55 miljardit 2020. aastal, võrreldes ligi 59 miljardiga 2019. aastal, Statistikaameti allhange). Võrdlusena langes SKP Eesti Panga hinnangul 2020. aastal kokku umbes 3%, 28 miljardilt 27 miljardile¹. Kui uurida täpsemalt kriisiperioodi (märts–oktoober), on kaotus aga ligi 20%. Veelgi enam – kui võtta

¹ <https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/MAJANDUSKOOND/r/2053/1902>

vaatluse alla vaid majutus, toidlustus, reisibürood, transport ning kultuuritegevus (kogu maht 2019. aastal märtsist oktoobrini umbes 1,8 miljardit eurot), siis on kaotuse osakaal 2020. aasta samal perioodil kokku umbes 44% (alles jäi veidi alla ühe miljardi euro). Eesti Panga hinnangul kaotas Eesti majandus 2020. aastal umbes üks miljard eurot², mille võrra töid välituristid Eestisse vähem raha kui aasta varem. Üldiselt kaotasid suhteliselt kõige rohkem reisibürood (-75% käibest), seejärel majutus (-58%), transport (-48%), aga ka toidlustus (-29%) ning kultuuri- ja sporditegevus (-39%). Aasta viimased kaks kuud ei ole toonud turismisektorile leevendust, neid andmeid ei olnud uuringu koostajatel veel võimalik kasutada. Vastavate EMTAKi koodide all registreeritud käive ei kuulu küll otseselt turismile, kuid selle uuringu arvutustes on siiski jäänud nii, et aluseks on kogu vastava majandusharu käive. Statistikaamet on väljastanud ka hinnangu turismisektori kohta, milles on erinevate majandusharude väärtused läbi korrutatud turismi hinnangulise osatähtsusega neis. Statistikaamet nendib neis arvutustes, et suurim rahaline kaotus eurodes oli transpordisektoris, seejärel ka majutus- ja toidlustusettevõtetes.

Turismivaldkonnas suurima käibe tekitajateks on mikroettevõtted (kuni 10 töötajat) – umbes 3,4 miljardit eurot 2019. aastal (tabel 1). Keskmised ja suurettevõtted (rohkem kui 50 töötajat) on deklareerinud oma käibeks 2019. aastal kokku umbes 2,4 miljardit eurot. Väikeettevõtted jäävad selles arvestuses kolmandaks, deklareerides 2019. aastal ligikaudu 1,8 miljardit eurot. Tallinnasse registreeritud ettevõtted moodustavad suurema osa (üle 70%) turismivaldkonna käibest.

Tabel 1. Turismile omaste majandusharude käibed 2019. aastal ettevõtete suuruste ja piirkondadena (miljonid eurod)

Töötajate arv	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Kokku
Kuni 10	307	153	528	2 461	3 449
11–50	166	63	309	1 218	1 756
Rohkem kui 50	54	49	602	1 647	2 351
Kokku	527	264	1 439	5 326	7 556

Allikas: Statistikaamet

Turismivaldkonnast moodustab natuke alla poole transpordisektor (3566 mln eurot) ning majutus, toidlustus, reisibürood ja kultuuritegevus (ca 4000 mln eurot). Kui transpordisektoris on rohkem suuri ettevõtteid, siis majutus-, toidlustusettevõtetes, reisibüroodes ja kultuurisektoris on tähtis roll mikroettevõtetel. Turismile omaste kui ka turismiga seotud valdkondade ettevõtete käibest moodustas mikroettevõtete käive 2019. aastal ligi 5 miljardit eurot. Keskmised ja suurettevõtted (rohkem kui 50 töötajat) on deklareerinud oma käibeks turismisektoris 2019. aastal kokku umbes 3,8 miljardit eurot. Väikeettevõtted jäävad selles arvestuses kolmandaks, nende käive on ligikaudu 3,8 miljardit eurot.

² <https://www.eestipank.ee/press/eestil-jai-2020-aastal-koroonakriisi-tottu-valisturistidelt-saamata-miljard-eurot-09022021>

2020. aasta esimese kümne kuuga on turismile omastes sektorites kaotanud oma käibest kõige rohkem keskmised ja suured ettevõtted (ligi 0,4 miljardit eurot ehk 18%). Väike- ja keskmised ettevõtted on kaotanud käibest vastavalt 10% ja 11%. Nii mahult kui ka proportsioonilt on Tallinna ettevõtted kaotanud kõige rohkem teiste piirkondadega võrreldes.

1.2.3. Reisijatevedu Tallinna Lennujaamas, Tallinna Sadamas ning Saaremaa ja Hiiumaa liinidel

Tallinna Lennujaama reisijate arvu mõjutasid kehtestatud eriolukord (12.03.2020) ja lennupiirangud. Välislendude reisijate arv aasta alguses kasvas (+6%), kuid märtsis langes 55% 2019. a veebruariga võrreldes. Suurem langus oli 2020. aasta aprillis – 2019. aasta aprilliga võrreldes 99%. Kolme kuu keskmine langus aprillist juunini oli 96%. Juulis ja augustis vähenesid välislendude reisijate arvud 75%. Sügis aga tõi seoses Euroopas alanud teise lainega uue languse – keskmine langus reisijate arvus septembrist novembrini oli 88%. Reisijate arvu vähenemine siselendudel oli väiksem, kuid selle osatähtsus reisijate koguarvus 2019. aastal oli vaid 1%.

Tallinna Sadama reisijate arvu mõjutasid samuti kehtestatud eriolukord ning reisimispiirangud. Reisijate arv kasvas aasta alguses jõudsalt (+11%), kuid märtsis langes 56%, 2019. a veebruariga võrreldes. Suurem langus oli samuti aprillis, 2019. a aprilliga võrreldes langes reisijate arv 94%. Kolme kuu keskmine langus aprillist maini oli 94%. Laevareisijate arv hakkas taastuma juunis ning sealt edasi kuni septembri lõpuni vähenesid reisijate arvud keskmiselt 62%. Oktoobrist kuni aasta lõpuni oli langus reisijate arvus keskmiselt 73%.

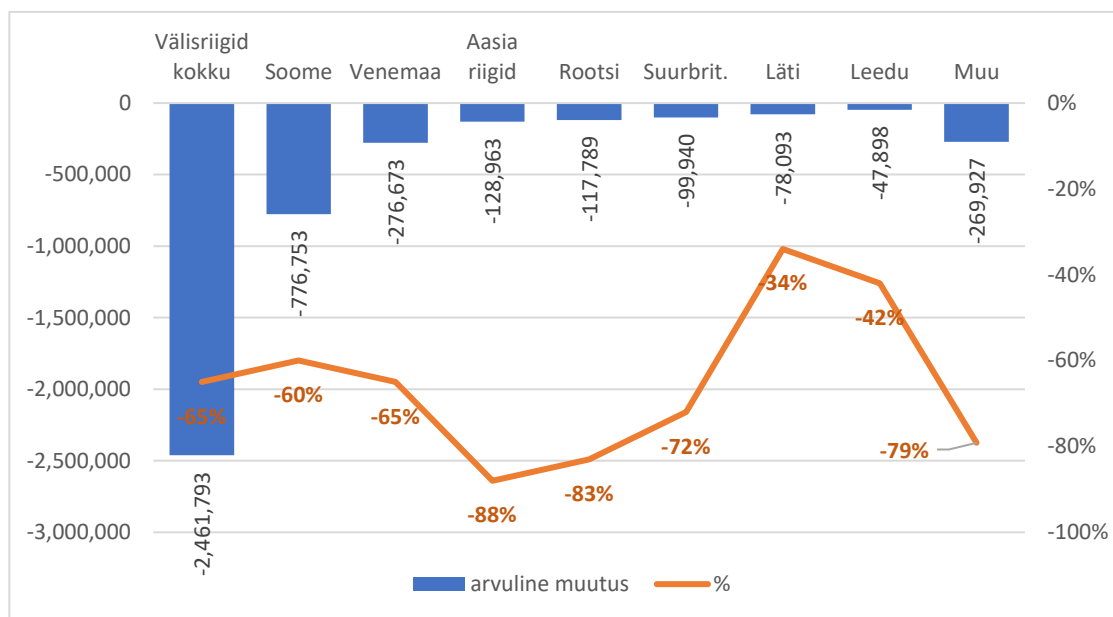
Hiiumaa ja Saaremaa ning mandrivahelist liiklust mõjutasid pärast eriolukorra algust kehtestatud liikumisvabaduse piirangud. Selgelt on näha, kuidas märtsis alanud langus päädis aprillis üle 90%-lise langusega. Pärast eriolukorra piirangute lõppu hakkas ka liikumine saarte ja mandri vahel taastuma maikuus (vähenemine eelmise aastaga võrreldes Saaremaal 43%, Hiiumaal aga 23%). Juunist oktoobrini sõitis Hiiumaa ja mandri vahel keskmiselt isegi rohkem reisijaid kui 2019. aastal samal ajal (+3%). Saaremaa ja mandri vahel jäi selle perioodi reisijate arv siiski 11%-ga miinusesse.

1.2.4. Ülevaade välis- ja siseturistide majutusandmetest

Siseturistide ööbimised Eesti majutusasutustes olid enne eriolukorra kehtestamist pigem kasvutrendis, kuid märtsis langes ööbimiste hulk suurusjärgus 50% ja aprillis 80%, võrreldes 2019. aasta sama ajaga. Pärast eriolukorra lõppu siseturism taastus ja suve lõpuks oli kuni 10% kõrgemal tasemel kui 2019. aastal. Regioonidest suurim langus oli Tallinnas, ning ka taastumine oli võrreldes teiste regioonidega aeglasem. Välisuristide ööbimised olid 2020. aastal enne eriolukorra kehtestamist kuni 10% kõrgemal tasemel kui aasta varem, kuid märtsis langes ööbimiste hulk suurusjärgus 60% ja aprillis pea 100%, võrreldes 2019. aasta sama ajaga. Erinevalt siseturismist hakkas välisurism veidi taastuma pigem juulis kui juunis.

Välisriikidest pärit külastajate ööbimiste arv (joonis 4) langes kõikide sihtturgude lõikes majutusasutustes keskmiselt 65% (3,8-lt miljonilt 1,3-le miljonile), Lätist ja Leedust pärit

külastajate ööbimiste arv vähenes kolmandiku või enam. Soomest pärit külastajate ööbimiste arv kahanes 60%, Venemaalt 65%. Suurim langus oli Aasiast ja Rootsist pärit külastajate ööbimiste arvus, vastavalt 88% ja 83%.

Joonis 4. Välismaalaste Eestis ööbimiste arvu muutus 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

1.2.5. Tööhõive muutused

Töösuhted vähenesid kõige enam majutuse, toitlustuse ning reisibüroode ja reisikorraldajate tegevusvaldkondades. Majutusvaldkonnas vähenes töösuhete arv suveperioodi alguseks kuni 30%, võrreldes sama ajaga 2019. aastal. Suve lõpus oli aktiivseid töösuheteid 25% võrra vähem kui 2019. aastal ning seejärel hakkas töösuhete arv jälle vähenema.

Reisibüroode ja -korraldajate tegevuses hakkas töösuhete arv vähenema alates kevadest ning see pole taastunud. Aasta lõpus töötas reisibüroode ja -korraldajate tegevusvaldkonnas 30% vähem töötajaid kui eelmisel aastal samal perioodil.

Majutusvaldkonnas vähenes töösuhete arv suveperioodi alguseks kuni 30%, võrreldes 2019. aastaga, ning suve lõpus hakkas töösuhete arv taas vähenema. Majutuses vähenes tööhõive kõige rohkem Tallinna suuremates ettevõtetes (50 ja enam töötajat), kus aasta lõpus oli töösuhete arv vähenenud üle 50%.

Toitlustusvaldkonnas vähenes töösuhete arv suveperioodi alguseks kuni 19%, võrreldes 2019. aastaga. Seejärel töösuhete arv pisut taastus ning aasta lõpuks oli töösuhete arv vähenenud võrreldes eelmise aastaga 15%. Toitlustuses vähenes töösuhete arv kõikides piirkondades enim 11–50 töötajaga ettevõtetes.

Ettevõtete abistamiseks loodud töötasu hüvitamise meetet taotlesid kõikides maakondades majutuse ning toitlustusega tegelevad tööandjad – see meede aitas tööandjatel katta tööjõukulusid märtsist juunini. Hüvitist taotlesid paljud Saaremaa majutusettevõtted ning moodustasid juunikuus 12% kõikidest Saaremaa hüvitise saajatest. Toitlustusvaldkonnas

taotlesid hüvitist võrdlemisi paljud Harju-, Saare- ning Pärnumaa ettevõtted. Näiteks märtsis moodustasid toitlustusvaldkonna ettevõtted 13% kõikidest Saaremaa ja Harjumaa hüvitise taotlejatest. Teistel hüvitise taotlemise kuudel toitlustusettevõtete osakaal hüvitise taotlejate seas vähenes.

2. Eesti turismi arengustsenaariumid 2021–2023

Uuringu üks eesmärk on koostada turismiarengu sekkumisloogikad ja -stsenaariumid aastateks 2021–2023. Uuringu algetapis koostati kirjanduses välja pakutud turismi arengu- ja taastumisstsenaariumite ülevaade ja analüüs. Uuringu arengu- ja taastumisstsenaariumite raamistikuks sai McKinsey Global Institute'i ja Oxford Economics'i (nov 2020) loodud neljatasemeline COVID-19 toimimise mudel, mis vaatleb eraldi kriisiperioodi, pandeemiast taastumise aspekte, majanduse toetusmeetmete mõjukust ning uue normaalsuse tekkimist.

Pärast esialgse kirjandusülevaate koostamist ja olulisemate statistiliste näitajate analüüsi loodi uuringus tervisekriisi kulgemisest lähtuvad turismimajanduse stsenaariumid, kriisiperioodi ja pandeemiast taastumise aspekte sünteesiv vaade. Esialgset vaadet korrigeeriti ja täiendati uuringu käigus kogutud andmete, tehtud analüüsi ning diskussioonide põhjal. Stsenaariumite koostamisel arvestati alljärgnevate valdkondadega.

1. Inimeste reisikäitumine:
 - a. siht- ja lähteturgul,
 - b. riigisiselt,
 - c. sõltuvalt uudistest, muutuvast (turva)mainest ja turunduskampaaniatest.
2. Ettevõtete olukord sõltuvalt:
 - a. riiklikust kommunikatsioonist ja toetusmeetmetest;
 - b. ELi rohepöörde, õiglase ülemineku ja koroonameetmetest;
 - c. suuruste struktuurist (suured firmad, väike- ja mikroettevõtted);
 - d. asukohast (Tallinn, sh vanalinn, spaalinnad, väikelinnad ja maakohad);
 - e. kohast väärtusahelas (rahvusaheline transport, majutus-toitlustus, seotud allhankivad sektorid, nagu kaubandus, toitlustus, kohalik transport);
 - f. omavahelisest koostööst riiklikes ja regionaalsetes/kohalikes kooslustes.
3. Turismisektori mõju ühiskonnas ja sidusektorites:
 - a. majanduskasvule,
 - b. tööturule,
 - c. kinnisvaraturule,
 - d. tehnoloogiamuutustele,
 - e. turismiharidusele ja -innovatsioonile.

COVID-19 mõjusid eristavad varasematest majanduskriisidest riigipiiride ootamatud sulgemised ja reisipiirangud ning teenindustevõtete tegutsemise piiramine, mis on viinud paljud firmad suurtesse majanduslikesse raskustesse (Etemad, 2020). Varasematest viirusest (nt SARS) tingitud kriisidest on COVID-19 märgatavalt laiem mõjuga ja sellest taastumine võtab palju rohkem aega (Škare *et al.*, 2021).

COVID-19 kriisi võib nimetada ka VUCA olukorraks, mida iseloomustavad kõrge volatiilsus (*V=volatility*), ebakindlus (*U=uncertainty*), kompleksus (*C=complexity*) ja ebamäärasus

(*A=ambiguity*), ning sellises olukorras on keeruline üht või teist arengustsenaariumi välistada, sest tulevikku on raske ette ennustada (Bennett & Lemoine, 2014; Worley & Jules, 2020). Seega ei saa ettevõtjatele ette heita, et nad ei osanud COVID-19 ette näha ja ei hakanud piisavalt varakult võimalike tagajärgede leevendamise nimel tegutsema, kuid samas on ettevõtetele võimalik tulevase edu saavutamiseks tegutseda (Amankwah-Amoah *et al.*, 2021; Etemad, 2020; Heinonen & Strandvik, 2020).

Lisaks ettevõtetele peab kriisile reageerima riik. Kaczmarek *et al.* (2021) väitsid, et valitsuste pingutused viiruse leviku tõkestamiseks (näiteks e-õppe soodustamine) ning toetused ja laenusoodustused reisifirmadele aitavad turismisektoril ellu jääda. Deb & Nafi (2021) töid ka esile, et riigi toetus (nt palgatoetus) on seda olulisem, mida kauem pandeemia kestab: enam kui aastase pandeemia puhul vajavad püsijäämiseks toetust nii suured kui ka väikesed ettevõtted, lisaks tuleb arvestada tööpuuduse suurenemisega. Ettevõtete toetamisel tuleb arvestada ka sellega, et piirkonnad taastuvad erineva kiirusega, seega konkreetse ettevõtte taastumine sõltub ka sellest, millise piirkonna turiste ta peamiselt teenindab (Škare *et al.*, 2021).

Samuti tuleb arvesse võtta seda, et äriturism võib pärast pandeemia lõppu taastuda aeglasemalt kui puhkuseturism, sest e-lahendused (näiteks e-konverentsid ja e-messid) jäävad teatud määral tavareise asendama (Deb & Nafi, 2021). Tähelepanu tuleb pöörata ka testimiskiiruse suurendamisele ja turismifirmade koolitamisele nakatumise vähendamiseks, samuti tuleb ohutusnõudeid vajadusel kohendada viiruse levikukiiruse muutumise alusel (Robina-Ramírez *et al.*, 2021). Näiteks võib kaaluda reisimise lihtsustamist nendele, kes on hiljuti viiruse läbi põdenud (Deb & Nafi, 2021) või vaktsineeritud. Ka nn reisimullide loomine naaberriikidega või madala nakatumismääraga maadega on turismisektorile kasulik (Zhang *et al.*, 2021).

2.1. Stsenaariumite rakendamise põhimõtted

Järgnevalt kirjeldatakse lühidalt tervisekriisi stsenaariumite koostamise loogikat ja uurimistöös kasutatud metoodikat. Tulevikustsenaariumite planeerimise meetod võimaldab prognoosida tulevikku, võttes arvesse eri suundumusi ning tegureid (sh sotsiaalsed, kultuurilised, poliitilised, tehnoloogilised, majanduslikud, keskkondlikud, inimeste käitumisega seonduvad jne). Analüüsimisel otsitakse suurema mõjukuse ja määramatusega tegureid, sest nende mõistmine võimaldab vähendada teadmatust tuleviku suhtes ning planeerida tegevusi paremini (Balarezo & Nilsen, 2017; Derbyshire & Weight, 2017; Randt, 2015; Wade, 2012; Spaniola & Rowlandc, 2018).

- Stsenaarium on võimalik arengurada või seisund.
- Stsenaariumid on üksteisest selgelt eristuvad, sisemise loogika ja põhjendusega tulevikulood, need ei ole prognoosid või ka seni toimunud sündmuste tulevik.
- Stsenaarium on terviklik ja selge sisemise loogikaga mitte (ainult) analüütiku, vaid ennekõike otsuse langetaja/poliitikakujundaja tajupilt (Terk, 2016).

- Stsenaariumid valmistavad ette otsustajaid, aga ka ettevõtjaid ja elanikkonda, võimalikeks muutusteks, avardavad maailmapilti ja loovad seoseid esmapilgul väheoluliste protsessidega, mis võivad saada ajas märksa olulisemaks.
- Stsenaariume kasutatakse suure määramatuse korral, hindamaks riske ja võimalusi.
- Hea stsenaarium on usutav, sisemise kooskõlaga loo jutustamine, mis viib kuulaja tänapäevast tulevikku, et selle baasil teha otsuseid, mis praeguses keskkonnas võivad tunduda ebamõistlikud.
- Stsenaariumite puhul ei ole oluline nende meeldivus, vaid võimalus nende kaudu näha arenguid, mis muidu jääks varju.
- Stsenaariumid on strateegiate loomise aluseks.

Kui tervisekriis jätkub ja selle meetmed on ebaefektiivsed, siis majanduslikud meetmed kriisist väljumiseks olulist mõju ei avalda (McKinsey, 2020). Kriisi jätkumisel on vaja mahendada selle sotsiaalmajanduslikku mõju ühiskonnale ning tundlikumatele gruppidele. Sellist olukorda kirjeldab esimene stsenaarium „Kriis kestab“.

2.2. Stsenaarium I „Kriis kestab“

2021. a riigisisene turismimudel meenutab aastat 2020. Globaalselt on sektor kaotanud 90% välituristidest (UNWTO, 2021), Eesti umbes 70%. Lootus olukorra paranemisest hakkab kaduma.

2.2.1. Tekkemehhanism

COVID-19 viirus jääb 2021 suvel ringlema, ehkki madala intensiivsusega. Viirus muteerub ja sügisel ilmneb, et seni manustatud vaktsiinid ei toimi uutele tüvedele. Sügisel tuleb kolmas laine ja uued piirangud – reisida ei saa. Rahvas on masenduses.

2022.–2023. aastal järgneb purunenud vabanemislootustele n-ö päris majanduskriis: tööhõive määra ja kinnisvarasektori langus. Keskpankade ja riikide kriisi toetuseks kasvatatud rahapakkumine suurendab inflatsiooni: kallinevad toit ja transport ning lõpuks ka esmatarbe- ja tööstuskaubad. Turismiettevõtted lähevad ridamisi pankrotti: rahval pole raha, et ka koduriigi nõudlust üleval hoida.

2.2.2. Inimeste turismikäitumine

2021. aastal kordub 2020: turism on suvisel nakkuspausil riigisisene. Julgemad käivad auto või karavaniga Soomes, Kesk- ja Lõuna-Euroopas, kus piiranguid on vähem, või siis lendavad lubatud kohtadesse.

Elavneb turism väljaspool linna teises kodus: käiakse suvel sõprade juures saartel ja telgitakse randades. Linnarahvas valgub maale, väikelinnade kaupluste-söögikohtade käive kasvab. Otsitakse tegevusi, mida saab harrastada väikese seltskonnaga ja kontaktivabalt. Avalikud RMK puhkekohad on hõivatud, telgitakse väga palju ja rikutakse teadmatuses või hoolimatusest looduskooslusi ja -kaitsealasid.

Külastatakse suvemaju omavaid sõpru, tuttavaid või leitakse erinevate platvormide ja isikuvõrgustike kaudu üles teenusepakkujad, kes rendivad maju-saunu.

2.2.3. Ettevõtete olukord

2022. aasta kevadeks ei tegutse Tallinna vanalinnas 90% firmadest ning pankrotte muudkui lisandub. Kel laene ei ole, hoiavad end siiski n-ö hüppevalmis. Suured, peamiselt välismaalasi teenindanud hotellid on juba 2020. aastal enamikust töötajatest koondanud, osad on ajutiselt suletud ja ootavad piiride avanemist.

Eestimaal spaad on populaarsed kohalike seas. Välismaalasi on vähe ning suured, soome ja vene klientidele orienteeritud ettevõtted on raskustes. Väljaspool suuri keskuseid asuvad või kogukondi teenindavad mikro- ja väikeettevõtted on üldises languses optimistlikumad, sest käibed on küll langenud, kuid koos kõrvaltegevustega saab toimida. Saartel, sh väikesaartel, Setomaal ja seni avastamata ääremaadel tehakse suvel uusi külastajarekordeid.

Lühiajalist üüri pakkunud linnakorterite omanikud ja väikehotellid liiguvad pikaajalise üüri turule. Allesjäänud teenusepakkujad muudavad oma ärimudelit: püütakse välja mõelda võimalusi klientidele kontaktivaba teenuse pakkumiseks.

2.2.4. Järeelmõjud ühiskonnas ja sidussektorites

Ühiskond on karmis stressis. Kel töö on alles, on pinges ja kardab seda kaotada või on ülekoormatud ja läbi põlemas vajadusest reageerida turu pidevatele muutustele. Tööturg lukustub. Palgad langevad. Teenindustöötajad siirduvad hooldajateks või siis liinitöolisteks tööstusettevõtetesse, millest osad laienevad riikide kasvava proteksionismi, Lääne-Hiinaga peetava ja üha laieneva kaubandussõja, konteinerite nappuse ja muude põhjuste ajal Euroopasse naasvate allhanketellimuste arvel.

Töötukassa reservid on otsakorral, meetmeid kitsendatakse. 2021. a suvel põllumajandussektori töötajaid enam ei napi. Juhul kui välistööjõud saab riiki uuesti siseneda, kasvab konkurents lihttöölise hulgas märgatavalt ja nende olukord tööturul halveneb veelgi.

Ehitusse jõuab kriis suvel 2021 – uusi eraprojekte linnades ei lisandu ja ELi rahad ei ole veel kohale jõudnud, suvemajade kõpitsemine kuigi palju lisamahtu ei anna. Töötute arv kasvab sügisel 2021 üle 100 000. Koroonapiirangute ja üldise majandusolukorra halvenemise tõttu ei saa välismaale tööle minna – rahval on vähem raha ja ka kodusid ei remondita.

Tallinna vanalinna üürihindade ja maailma börside kukkumine 2021. a sügisel viib Tallinna kinnisvaraturu vabalangusse. Kaubanduse käibed on kahanenud (pole Soome turistide ja osa kohalikke on maale kolinud), mitmed kaubakeskused lähevad pankrotti. Suured büroo-, kaubandus- jm äripindade arendused (näiteks Porto Franco, Patarei jms) jäävad ootele. Kaugtöö osatähtsuse suurenemine vähendab linnades restoranide ja muude söögikohtade käivet. 2021. aasta sügise Tallinna kohaliku omavalitsuse volikogu valimiste põhiteema on turismisektori päästmine.

Kaugtöö laienemine ja turvalisuse ihalus suurendab aga nõudlust maapiirkonna väikemajadele ja suvilatele. Elamiskõlblike talude ja suvemajade hinnad kasvavad, samas kui linnades võib pärast 2021. a alguse kasvu olla 2022. teisel poolel langus kohati kuni 30%. Stsenaariumist tulenevad ohud ning võimalused, mida olukord pakub, on toodud tabelis 2.

Tabel 2. Stsenaariumi „Kriis kestab“ ohud ja võimalused

OHUD	VÕIMALUSED
<ul style="list-style-type: none"> • 2021. a suvel ei toimu taas rahvusvahelist turismi. • Rahvusvahelisi kruise ei tule ka 2021 ja 2022. • 2022. a reisipiirangud jätkuvad. Lennuliiklus toimub terve aasta talvise graafiku alusel ehk Tallinnast 8–12 otseleenuühendusega. • Halveneb üldine äritegevus, sest kui Eestisse on raske jõuda, on firmadel raske äripartnereid leida ning eksport väheneb. • Majanduskriisi süvenemine 2022 ja 2023 vähendab ka siseturu nõudlust. Pikka aega kujunenud struktuurid kukuvad koost, neid tuleb hakata hiljem nullist üles ehitama. • Turismiettevõtete ja neist sõltunud firmade massilised pankrotid: restoranid, ekskursioonide ja ürituste korraldajad, toiduga varustajad, pesumajad, osa kaubandusest. • Tööta jäävad turismi- ja loomeinimesed, aga ka tugistruktuurides töötajad ning liiguvad teise valdkonda tööle. • Loomemajanduse taastamiseks ilma riigi sekkumiseta võib minna peaaegu terve kümnend nagu möödunud kriisi järel (vt nt Menu 2021). • Inimesed tungivad kontrollimatult loodusesse, kahjustatakse olulisi looduskooslusi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Võidavad privaatse teenuse pakkujad (turismitalud, külaliskorterid, toidu kaasamüüjad, matkade ja kontaktivabade atraktsioonide pakkujad), e-ürituste (konverentsid, kontserdid) korraldajad, teise kodu arendajad ja neile vajaliku varustuse (nt aiameööbli) pakkujad. • Nõudlus vabaõhuatraktsioonide, matkarajade ja looduses pakutavate võimaluste järele kasvab. • Kogu riiki katva vabaaja ja virgestusvõimaluste loomine ja elementaarse turismitaristu väljaehitamine (nt USA rahvuspargid). • Siseturismisihtkoha kui terviksüsteemi arendamine (teenuse-tootearendus, turundus). • Olukord pakub võimalusi e-Eesti võimsamaks arendamiseks ka virtuaalturismis. • Sisekruiside valiku laiendamine, kus laevale peale- ja mahaminek toimub ainult alguslõppsadamas. • Kuna valdkond sõltub toetustest, on olukord soodne andmete kogumise tõhustamiseks ja süsteemide muutmiseks (motivatsiooniks selgem süsteem ja toetuse saamine – analoogia PRIA toetuste süsteemi käivitamisega).

2.2.5. Võimalikud strateegiad, kui pandeemia jätkub

Olulisim valik on kas püüda säilitada olemasolevat või muutuda, s.o leida ja levitada uusi ärimudeleid, mis võimaldavad edasi liikuda ja ettevõtetel püsima jääda. Viimasel juhul on omakorda lihtsad ja kompleksed valikud. Riigi roll tervisekriisi jätkudes on eelkõige turu toetamine ja riskide vähendamine: ruumide õhutamise ja täituvuse reeglite järgimine, kontaktivabade e-lahenduste toetamine, tehisintellekti ja robottehnoloogia toetamine jne. Järgimise tagamiseks tuleb luua arusaadavad reeglid ja soodne sotsiaalne keskkond. Väheseid reisijaid saab toetada sihtkohtade parema tutvustamise, viisaregulatsioonide lihtsustamise ja muude riikidevahelisele koostööle ning kokkulepetele tuginevate regulatsioonide ja meetmetega. Valikud a) ja b) on loetelus esitatud prioriteetsuse järgi.

Turvalisuse tagamine ja sellest informeerimine

- a) Turvalisuse tagamine keeldude, hirmutamise ja sektorite või piirkondlike sulgemistega.
- b) Turvalisuse tagamine erinevate meetmete rakendamisega. Kontrollitud ja professionaalselt ohjatud tegevused on kordades ohutumad kui näiteks kontrollimatud korteripeod ja spontaansed (illegaalsed) kogunemised. Kuigi endiselt on tegemist (vähemalt perioodi alguses) terviseriskiga, on vajalik õppida sellega toime tulema. Tarvis on luua vahendid ja võimalused viirustega koos elamiseks:
 - avalikult kontrollida ja edastada selgeid sõnumeid turvalisusest;
 - levitada konkreetset infot objektiivsetest terviseriskidest;
 - hirmutamispoliitika asendada ratsionaalsete toimimisloogikatega.

Paindlikumad töösuhted ja sulgemiste kaalutletud kompenseerimine

- a) Toetused ja tööturumeetmed suurematele ettevõtetele, sest need on rohkem meedias pildil, kergemini kättesaadavad ja hallatavad. Tundub, et suurettevõtetele meetmete rakendamisel efekt tööturule ja hätta sattunud tundlikule sotsiaalsele grupile on suurem.
- b) Keskendutakse suurettevõtete kõrval ka mikro- ja väikeettevõtetele, mis sektoris valdavad ja kus on palju turismialast kompetentsi, ettevõtlikkust ja innovaatilist lähenemist. Turismivaldkonna mikro- ja väikeettevõttele olulisust on keeruline hinnata, sest kuna suur osa ettevõtjatest teeb lisaks ka palgatööd, on tegelikust ametlikust statistikast väljas, riigi vaates nähtamatud.

Oluline on pidurdada ebavõrdsuse süvenemist ja hoida turismisektori tuumkompetentsi. Riskigruppi kuuluvad noored, ajutised töötajad – töövõtulepinguga töötajad, FIE-d, loometöötajad (maht üldiselt 20–30% töötajatest, kuid turismis kindlasti rohkem), vaesemad leibkonnad. Soovitav oleks võimaldada paindlikumaid töösuhteid, et turismitöötajad oma kvalifikatsiooni ei kaotaks (seaduse muutmise, sotsiaalsete tagatiste võimaldamine).

Looduskeskkonna koormuse jälgimine

Piiride sulgemine, kaugtöö ning viiruse levik viivad inimesed linnast välja, koormus loodusele suureneb märkimisväärselt. Suvel kasvab oht metsatulekahjudeks. Valikud on järgmised:

- a) piirata populaarsemate matkaradade ja telkimiskohade külastamist;
- b) tagada inimeste liikumisvõimalused ning looduskeskkonna säilimine digilahenduse vahendusel info ja soovitude jagamise abil. Lisada ja teha kättesaadavaks veebiinfo matkaradade ning telkimis- ja lõkkepaikade kohta loodusmatkade korraldajatele ja ka omapead metsas-rabas jalutajatele. Kuvada info nii, et huvilised saaksid valida vähem rahvastatud piirkondi ja marsruute.

Paindlikumad koolitusvõimalused

- a) Jääd ootama n-ö paremaid aegu, kui on selge, milliseks kujuneb „uus turism“, ning alustada seejärel uute lahenduste leidmise ja koolitusega.
- b) Kasutada kriisi kohanemiseks ning ümber- ja täiendõppeks. Kuigi suur osa turismisektorist on hangunud ning pankrottide laine tekitab frustratsiooni ja ebakindlust, on just sel ajal vajadus ja ka võimalus tegeleda täiend- ja ümberõppega.

Kuna suur osa turismisektorist on mikro- ja väikeettevõtted, keda on eriti keeruline õppesse haarata, on nüüd võimalus neid kaasata koolitustel osalema. See eeldab riigilt finantstoetust õppesüsteemile, kuid ka tuge õppe paindlikumaks ja tänapäevaseks korralduseks (tagada võrdne ligipääs tasuta koolitustele, lühiõppekavad, töökohapõhine õpe jne). Kõrg- ja kutsekoolidel on vaja kohandada või luua uued koolitusprogrammid ümber- ja täiendõppeks.

(Lähi)riikide vahelised kokkulepped ja valitsustevaheline koostöö

- a) Oodata paremaid aegu – kõik on kinni, riikide vahel on varasemast tugevam konkurents ning mõistlikum on oodata piiride avanemist.
- b) Kuigi praegu on piirid kinni, tuleb asuda oluliste riikidega aktiivsele koostööle, mis annab võimaluse seniste turgude ümberjagamiseks.

Euroopa reisireeglite kokkulepete saavutamine on kriitiline, et inimesed saaks ja julgeks sõita. Kolmandatesse riikidesse on raske pääseda. Siin on omakorda valik:

- a) keskenduda kodusele nn Balti mullile, mille efekt mahuliselt on suhteliselt tagasihoidlik, kuid kuvandi poolest julgustav, mitte eriti keeruline saavutada ja annab suhteliselt kiiresti teatavat efekti. Balti mull koos Soomega oleks juba ka mahu osas märkimisväärne.
- b) Lisaks Soomele ja Lätile pööratakse tähelepanu turgudele, kus edu puhul on efekt suurem: sh Saksa regioonid, Rootsi ja Poola ehk Balti mulli kasvatamine Läänemere mulliks.

Turismikinnisvara kasutamise suunamine

Turismi- ja rekreatsiooniteenusest vabaneva (pankroti)kinnisvara rakendamine elamute ja sotsiaalteenuste tarvis võib toimuda pikas vaates ebamõistlikes kohtades. Vastavate teenuste arendamisel võiks aluseks olla üleriigiline plaan. Paljud riigid on kasutanud majanduse

mõjutamist ja suunamist maksu- ja laenupoliitika kaudu. Mõtlemata peaks ka röövinvestorite kontrolli ja ohjamise meetmete peale, et vältida agressiivseid ja pahatahtlikke ülevõtmisi.

McKinsey (2020) uurimus toob välja, et pandeemia (mõningal määral) kontrolli alla saamise puhul on väga suur roll selles, milliseid sotsiaalmajanduslikke meetmeid ja kuidas riik rakendab. Kuna kriis tekitab veelgi tihedama konkurentsikeskkonna, sõltub Eesti turismiasjaliste edukus suuresti õnnestunud mõjutusmeetmete valikust ning nende nutikast rakendamisest. Sellist olukorda kirjeldab teine stsenaarium „Euromull“.

2.3. Stsenaarium II „Euromull“

Turism kujuneb maailmas regionaalseks, Eestis Euroopa-keskseks, aga ka enam privaatsust (ingl k *cocooning*) ning turvalisi sõiduväike väärtustavaks. Turism taastub nii Euroopas kui ka Eestis 2019. aasta tasemele 5–6 aasta jooksul ehk aastaks 2025, kuid teistsugusena.

2.3.1. Tekkemehhanism

Suveks 2021 on vaksineeritud 30% elanikkonnast ja sügiseks üle poole. Kolmandat-neljandat lainet ei tule Eestis ega ka Euroopas. Arengumaadel ei ole võimalik paraku vaktsiine osta ja seal levib koroonaviirus edasi. Kasvavad nii piirangute kui ka majandussurutise rahutused. Reisimine Euroopast kaugemale ei ole mitmel põhjusel turvaline.

2.3.2. Inimeste turismikäitumine

Turism Euroopas muutub privaatsemaks. Eelistatakse reisida oma auto ja karavanidega. Veebiplatvormide kaudu külaliskorterite-kodumajutuse broneerimine käivitub uue hooga, aga suurlinnade asemel eelistatakse kuurort- ja väikelinnu ning maapiirkondi. Tavapäraseks saanud kaugtöö tõttu on aina populaarsem *bleisure* (äri- ja puhkuseresi kombinatsioon).

2020. aasta suve Hispaania ja Itaalia haigestumiste laine on inimestel veel meeles, mistõttu reisimisse Lõuna-Euroopasse suhtutakse ettevaatusega. Kõhedust tekitavad ka lõunas siin-seal toimuvad terroriaktid ja jätkuvalt üle Vahemere (enne vaesuse, aga nüüd ka viiruse eest) põgenevad immigrandid. Vahemere piirkond on ka ülekoormatud, kuna olukord on sundinud suure osa teenindustevõtetest sulgema ning Aasia äralangemisega ületab nõudlus pakkumise.

Terviseturvalisust ja julgeolekuturvalisust ning teeninduskvaliteeti kaaludes suunduvad Kesk-Euroopa puhkajad üha rohkem suuna Läänemere randadele ja matkaradadele. Läänemere kuurortidest kujuneb välise nõudluse surve ja riikide ühise pingutuse tulemusel selge identiteediga Euroopa turismiregioon, mida ideena on nähtud ja oodatud juba umbes veerandsada aastat.

2.3.3. Ettevõtete olukord

Virtuaalturism laieneb märgatavalt – enne reisi vaadatakse sihtkoht internetist hoolikalt üle. See muudab turunduse veelgi veebikeskemaks ja sünnitab uusi e-turismiettevõtteid. Samas väheneb äri- ja konverentsiturism 2019. aastaga võrreldes kordades, kuna lennugraafikud on hõredad, inimkontaktide kartus ja osades maades, lennuliinidel ja ettevõtetes ka maskikandmise kohustus püsib. Inimesed on harjunud kasutama e-vahendeid.

Suvel on populaarsed Pärnu, Haapsalu, põhjarannik ja saared – Põhjala ja Kesk-Euroopa turist on Eesti üles leidnud. Lõuna-Eesti majutus on välja müüdud, Ida-Viru seikluslike tegevuste järele on nõudlust lisaks suvele ka sügisest kevadeni ja nädalavahetuseti. Mahte suurendavad kevadel pärast massvaktsineerimise algust käivitatud Põhjalasse suunatud müügikampaaniad. Kuurortlinnade ja maapiirkondade koormus saab olema nii suur, et turiste ei suudeta ära teenindada. Küllastajad jagavad innukalt tagasisidet erinevates portaalides.

Tallinna suurhotellidel läheb 2021 ja eriti 2022. a palju paremaks, ehkki mitte nii hästi kui 2019. aastal. Raha teenimiseks liiguvad ka suurhotellid klientidele lähemale ning viivad oma hooajarestoranid kuurortlinnade promenaadidele, et sealsete küllastajate voo pealt lisa teenida.

Tallinnasse ei saabu endiselt Ameerika kruisireisijaid ega nädalavahetust veetma tulnud turiste, mis mõjutab vanalinna ettevõtteid. Eurooplased ja eriti sakslased on harjunud reisima Kariibi mere piirkonnas, seepärast müüakse Kielist ja Rostockist algavad tuurid kiiresti välja. Saaremaa süvasadam saab rakenduse. Eestisse ja ka mujale kui Tallinnasse hakatakse 2021. a suvel ja pärast Pärnu lennuvälja valmimist korraldama agaramalt tšarterlende ka aasta ringi.

Niisamuti ei tule suuri globaalseid kontserdituure. Linnade strateegiline kinnisvara (klubid, kontserdipaigad) osaliselt seisab. Oskustööjõud hõreneb erinevatest väärtusahela otstest, alustades suurlavade produktsioonijuhtidest ja rahvusvahelise kontaktbaasiga korraldajatest kuni hotellijuhtideni välja. Küll aga võõrustab Eesti Euroopas tiirutama jäänud WRC-d ja suusavõistlusi.

2.3.4. Järeelmõjud ühiskonnas ja sidussektorites

Ühiskond on hell. Jätkuvad viiruse ja majanduslanguse uudised julgust ei kasvata. Pankade ja valitsuste entusiastlikest prognoosidest hoolimata 2021. aastal SKP märkimisväärselt ei tõuse, kuid läheb laenuraha ja toetuste toel lõpuks plussi. Eurorahatrükk jätkub ja Eestisse tuleb lühenevate väärtusahelatega uut allhanke tööstust-tootmist juurde, seega 2022. a majanduskasv on kasutusse tuleva euroraha toel soliidne. Optimism taastub.

Pidamata era- ja firmapeod korraldatakse tagantjärele ja suurejoonelisemalt, toitlustus- ja peoteenuseid pakkuvaid firmasid ootab suur nõudlus. Ka kogukondlikke ja kohalikke üritusi korraldatakse palju. Teatritel ja erinevatel kultuuri- ja loomeorganisatsioonidel läheb hästi. 2022. aastal toimub enneolematul hulgal suvetuure ning sektor taastab oma sissetulekud. Rahvas reisib Eestis ja Euroopas, eelistatud on siiski Läänemere ümbrus, kulutades ära jäänud

välissõitudeks kõrvale pandud raha. Stsenaariumist tulenevad ohud ning võimalused, mida olukord pakub, on toodud tabelis 3.

Tabel 3. Stsenaariumi „Euromull“ ohud ja võimalused

OHUD	VÕIMALUSED
<ul style="list-style-type: none"> • Kui inimesed reisivad Eestist välja korraga, hulgakaupa ja nii kauaks kui vähegi võimalik, väheneb siseturism. • Kuna viirus päris kadunud veel ei ole, tekib üksikuid lokaalseid koldeid, mida meedias võimendatakse. • Tallinnas võib ka 2021. a rahvusvaheline hooaeg vahele jääda. • Euroopa reisivabaduse tuhinas on olulisemad sihtkohad ülerahvastatud. • Väliürituste suur konkurents: edasilükatud festivalide ja kontserdid koonduvad väikesele ajavahemikule. • Ellujäänud ettevõtete arendustegevused peatuvad, sest ei ole ressursi millegi muutmiseks või uue kasutuselevõtuks. • Varimajandus suureneb eelkõige väiksemate teenusepakkujate seas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pakkuda Eestit Põhjamaadele ja Kesk-Euroopale atraktiivse, alternatiivse ja turvalise sihtkohana. • Kui rahvusvahelised lennufirmad lähiaastail Eesti turgu atraktiivseks ei pea, siis võimendab see vajadust arendada kohalikke lennuettevõtlust. • Laiendada Läänemere regioonis pakutavaid rahvusvahelisi kruise. • Arendada virtuaalturismi: nooremale (Instagrami-põlvkonnale) ja diginomaadidele suunatud turundus ning huvidele vastavate teenuste pakkumine. • Luua riigisisene platvorm erinevate turismiteenuste ostmiseks-pakkumiseks, millelt laekuvaid vahendustasusid saab suunata sektori arendamiseks ning vähendada varimajandust. • Viia kiired lairibateenused maapiirkondadesse digilõhe vähendamiseks.

2.3.5. Võimalikud strateegiad ja tegevuskavad

Olulisim valik Eesti turismiarendajatele on kas jääda Eesti ja Balti mulli või pürgida riikidevahelisele koostööle koos valdavalt turvalise mainega Soome ja Rootsi, aga ka potentsiaalsete tarbijate hulka arvestades Saksamaa ja Poolaga.

Riikidevaheline koostöö

Kvaliteetsema info saamine ja jagamine. Koostöö oluline aspekt on infot saada ja jagada. Turismiteenus baseerub suuresti kuvandil, mille inimesed enda jaoks loovad. Riikidevaheline tõhusam infovahetus ja koostöö võiks viia kokkulepeteni, mis on omakorda olulised toimimiseks pandeemia ajal ja selle järel ning riigist kuvandi loomiseks.

Pandeemia tekitab vajaduse spetsiifilise info järele. Kui tavasituatsioonides said enamik reisijatest olulise info kätte harjumuspärastest kanalitest, siis pandeemia situatsioonis on nii infokanalite valik, info struktuur kui ka selle usutavus ja üheselt mõistetavus muutunud väga tähtsaks. Riikidevaheline koostöö peab aitama kaasa tõepärase, kontrollitud ja rakendatava infovälja tekkimisele ja erinevate inforuumide ühtlustamisele.

Koostöö ja informatsiooni oluline väljund on tõhus turundus. Riikidevahelise koostöö tulemusena tekitada parem informeeritus riigi kultuuritaustast, vaksineeritusest ja hinnangust epidemioloogilisele olukorrale, transpordikorraldusest ja -võimalustest. Info ja koostöö tulemusena on võimalik toetada Eesti kuvandit väljapoole, rõhudes turvalisusele, hajutatusele, kõrgele teenuste- ja elustandardile, heale keeleoskusele, rikkalikule loodusele, omapärasele kultuurile (nt laulu- ja toidukultuur).

Õigusraamistiku kohandamine. Riikidevahelise koostöö teine oluline aspekt on koordineerida õigusraamistikku (riikide koostöö eesmärkide seadmisel ja sellele vastavate meetmete rakendamisel) ning luua kooskõlastatud tervishoiu- ja hügieenistandardid. Nii usaldusväärsest infost kui ka riikidevahelistest lepetest sõltub liikumine ja seetõttu ka turism tervikuna väga palju.

Turismivaldkonna siseturundus

Kuna määramatus on endiselt suur ja välituriste vähem kui enne kriisi, on oluline hoida ja soodustada siseturismi. Uurimustes on leitud, et kuigi inimestel ei ole üldiselt valmisolekut maksta privaatsema ja turvalisema teenuse eest rohkem, siis kohalikud, noored ja turismisektoriga seotud inimesed on valmis seda tegema ning seeläbi toetama kohalikke teenusepakkujaid. Seepärast on turismivaldkonna siseturundus tähtis nii rohkema eraraha (teenuste tarbimine) kui ka avaliku sektori ning muude toetuste kaasamiseks. Paremini tuleb esile tuua ja teadvustada turismi rolli julgeolekus, osakaalu majanduses, rolli makromajanduses (investeeringute maaletoomise eeltegevused), teadmuse kandjana, regionaalpoliitikas, kultuuri tasakaalustatud arengus ning inimese õnnetundes.

Vaja on teha riigis rohkem koostööd ühiste toodete ja teenuste vormistamisel ja pakkumisel.

Digivõimekusest tuleneva ebavõrduse vähendamine

Kõige olulisemad toetusmeetmed, koolitused ja mentorlus peaksid olema seotud informatsiooni, kommunikatsiooni ning koostööga. Rõhutatakse digiteerimise ja digiarengu osatähtsust ning paljud meetmed on suunatud just IKT ja digiteerimise toetuseks. Turismivaldkonna digiarengu põhiliseks väljakutseks on mikroettevõtete väga suur osakaal ja olulisus, hooajalised teenused ja töötajad. Riigi ülesanne on oluliselt toetada väike- ning mikroettevõtteid digiarenguga sammu pidamisel.

Kuna digitehnoloogiate kasutusele võtmine suureneb pandeemia ajal ja pärast seda väga palju, on just väike- ja mikroettevõtete digitoetamine esmatähtis. Vastasel juhul ei suurene mitte ainult ebavõrdsus suurte ja väikeste firmade vahel, vaid kaob oluline osa turismisektori paindlikkusest, omanäolisusest ja inimlikkusest ning Eesti muutub ebapopulaarseks turismisihtkohaks teenuste halva kättesaadavuse ja taseme tõttu. Rõhku tuleb pöörata digiõppele, st üldisele digikirjaoskusele, kontaktivabade digiteenuste juurutamisele ning virtuaalteenuste valdkonnale.

Usaldusväärse infovälja loomine kommunikatsioonis

Tegemist on kõigile osapooltele uudse olukorraga, mis suurendab teadmatust, lõhub jõuliselt paljud olemasolevad ärimudelid ja teenused, kiirendab rohkem mitmeid protsesse ja löikab ära tavapärased võimalused ning tekitab tundmatud, suure ulatusega ja ajaliselt määramatud ohud. Seepärast vajatakse esmalt tõenduspõhist ja õigeaegset infot, mis on edastatud usutavalt, arusaadavalt ja rakendatavalt.

Riigi ülesanne peaks olema luua usaldusväärsed ja kõikehõlmavad turismisektori infovahendid ja -kanalid. Kuna infokasutus sõltub suuresti sellest, kuidas interpreteeritakse info edastajat ja kui mugav on kanalit kasutada, on oluline luua usaldusväärsed kanalid koos info interpreteerimise ja diskussiooniga ning muuta need kättesaadavaks võimalikult paljudele.

Osapoolte kaasamine ja koolitamine

Informatsiooni ja informeeritusega haakub teine oluline teema – kaasatus. Erinevate osapoolte kaasatus on väga tähtis, sest ainult nii on võimalik kriisisituatsioonis ja sellest väljumisel kiiresti ja võimalikult objektiivselt tõlgendada muutusi ja arenguid ning nendele ka võimalikult operatiivselt reageerida. Mida suurem on kaasatus, seda kiiremini jõuavad muutused osaliste teadvusesse, mis omakorda võimaldab õppida ja nendega kiiresti kohaneda. Nii kriisi- kui ka konkurentsituatsioonis üldiselt on määravaks kiire reageerimine, võimalik innovatiivne lähenemine, mis määravad ettevõtjate jätkusuutlikkuse. Kaasatus suurendab kiirust, vähendab ebaõigete tõlgenduste ja otsuste tegemise riski ning võimaldab pidevat õppimist.

2.4. Stsenaarium III „Lendame taas!“

Globaalselt kaotas sektor 2020. aastal [74% käibest](#), mis hakkab 2021. a teisel poolel kiiresti taastuma. Varasem liikuvus ületatakse kolme aastaga, kuid arvestada tuleb suurte muutustega turgude ümberjagamisel.

2.4.1. Tekkemehhanism

Turule tuleb mitu konkureerivat ja tõhusat vaktsiini. Konkurentsi ja vaktsiini ületootmisega langevad hinnad 2021 suvel kiiresti ja vaktsiini jagub kõigile. 2022. a lõpus raporteerib WHO Wuhanis alguse saanud viiruse jagusaamisest terves maailmas.

2.4.2. Inimeste turismikäitumine

Inimestele jääb alles alateadlik hirm suurte inimhulkade ees. Suurüritused (näiteks Rio de Janeiro karneval, Oktoberfest jt), massiliste turistidega kohad (näiteks Disneyland, Legoland jt) ja kruisifirmad peavad hakkama saama väiksemate käivetega ning on pikalt kahjumis.

Äriturism kahaneb oluliselt, sest e-lahendused pakuvad mugavust ja ajasäästu, päikeseperereisid seevastu taastuvad kiiresti. Puhkusereisid omandavad uue tähenduse. Palju on

neid, kes lendamist väga igatsevad ning võimaluse avanedes (ja uute piirangute kartuses) selle kohe ära kasutavad.

Enam ei tehta mitu korda aastas nädalalõpu välisreise ega puhata suurtes kuurortides. Sihtkohti valitakse pikemalt ja reise planeeritakse põhjalikumalt. Sihtkohas viibitakse kauem, otsitakse kvaliteetsemat elamust ning kohalikke tooteid ja teenuseid. Reisidel muutuvad populaarseks kohalikud teenused ja lähenemine (ingl k *like a local*). Suurhotellide asemel eelistatakse väiksemaid, privaatsemaid hotelle ja kohalikke kaubamärke. Käive kasvab ka auto, bangalote rentimist ja matkamist abistavatel väikefirmadel.

Osa inimesi väärtustavad aga enam kodumaal puhkamist. Kasvab soov (mida toetab kaugtööd võimaldavate töökohtade kasv ja 1980ndate beebibuumi põlvkonna vananemine) soetada suvemaju, sh võimaliku järgmise kriisi varjupaigaks. Koroonaajal laienesid uuskogukonnad ning teistlaadne ruumitarbimine, tekkinud on uued harjumused. Reedel või juba neljapäeva õhtul sõidetakse linnast välja. Taas muutub populaarseks korilus ja isiklikul aialapil ürtide, juurikate kasvatamine.

2.4.3. Ettevõtete olukord

Paljud ettevõtted on tegevuse lõpetanud, veel tegutsevate firmade seas on palju neid, kes said kriisist räsida ning on silmitsi võlgade ja viivistega. Kultuuriorganisatsioonidel puudub piisav ressurss, et võtta riske ja korraldada rahvusvahelisi kontserte jm suurüritusi. Turismimajanduse struktuur on muutunud ja muutub edasi. Kuna ELi meetmete ja riikide (laenu)raha on laekunud massiliselt, peab sektor arvestama Euroopa ja riiklike prioriteetidega, nagu kliimamuutus, rohepöörde ja energiasääst. Teisalt hakkab mõjuma rahatrüki ja laenuraha küllus: 2022. aastast alates kergitab inflatsioon kinnisvara ja toorme hindu. Elu läheb kallimaks.

Ainsaks rohepoliitika erandiks on lennundus, kuhu on riigid liikuvuse tagamiseks paigutatud miljardeid. Süsinikumaksu veel ei tule. Lendamine kasvab, ehkki madala täituvusega liine ei lennata. Lennupiirangute lõppemine suurendab nõudlust kauglendudele ja raha viiakse kaugetele turgudele. Hiina ja Jaapani külastajate osakaal kasvab Eesti piirkondadest põhiliselt Tallinnas.

Rannikute spaad, kohalikud kvaliteetbrändid ning loodus- ja maaturismi ettevõtted saavad küsida 2021. aastal kõrgemat hinda, aga rahvusvahelise reisimise võimalused hõrendavad koduturgu. Eestis, mis on tänu e-lahendustele ja agressiivsele veebiturundusele tuntud kui hajutatud, privaatne ja turvaline koht, on firmad muu Euroopaga võrreldes mõnevõrra paremas olukorras.

2.4.4. Järeelmõjud ühiskonnas ja sidussektorites

Majanduskriis ja pandeemia on kahandanud tarbimist, nii et SKP langeb veel 2021. aasta esimesel poolel ning hakkab koos palkadega tõusma alles aasta viimastel kuudel. Taas saab reisida ning seda tehakse palju. Kauglendudega väheneb raha siseturult. Kruisid ja äriturism ei kipu kuidagi taastuma.

Uus lähenemine, ükselt-uksele teenused ja kullerfirmad on jõudsalt laienenud. Restoraniettevõtlus taastub, kuid on puhastunud: kaheldava kvaliteediga söögikohad on kadunud. Rohkem tähelepanu pööratakse teeninduse kvaliteedile, uutele teenindusvormidele ja teenuste/protsesside digiteerimisele. Koroonapandeemia ajal tulid turule uudsed teenused, näiteks toiduelamuse toomine koju, toiduvalmistamise pakkumine kodudes, virtuaalsed veinidegusteerimised jne, mis on alternatiivid restoranikülastusele.

Tallinna vanalinna pubidel, kesklinna hotellidel ja restoranidel ning kaubanduskeskustel ei lähe ülemäära hästi. Kruiise esialgu ei tule ja põhjamaalased lendavad pigem lõunariikidesse. 2021. aasta majandustulemuste valguses panevad osad investorid oma raha edaspidi riigi poolt enam toetatud tuuleparkidesse ja rohemajandusse. Stsenaariumist tulenevad ohud ning võimalused on toodud tabelis 4.

Tabel 4. Stsenaariumi „Lendame taas!“ ohud ja võimalused

OHUD	VÕIMALUSED
<ul style="list-style-type: none"> • Lendamisvõimaluse ülekasutamine, mis kahandab olulisel määral siseturismi nõudlust – raha viiakse riigist välja. • Uute viiruste kaasatoomine. • Veebipõhiste vahendusportaalide jõuline kasv, mis hägustab vastutusvaldkondi ja suurendab hinnasurvet. • Piiranguvabas tuhinas liigsete riskide võtmine, suur konkurents (nt suvetuurid, laadad). • Kriisi tõttu on ettevõtete reservid nii vähesed, et räägitud digivõimekuse, innovatsiooni, energiasäästu, rohepöörde ja ringmajanduse muutmise jaoks ei ole ressursi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Keskenduda rohe- ja ringmajanduse ning digivõimekuse teemadele, sidudes need ettevõtjatele suunatud koolituste ja toetustega. • Tegeleda enam säästva turismi arendamise, sihtkohtade infrastruktuuri keskkonnahoidlikumaks muutmisega. • Teha investeeringuid mitmeliigilistesse transpordilahendustesse. • Viia kiired lairibateenused maapiirkondadesse digilõhe vähendamiseks. • Arendada läbimõeldud virtuaalturismi, teha Eestist sihtkoht, kus saab enne päris reisi virtuaalselt käia: linnatuurid, videoblogid, looduskamerad jms. • Looa riigisisene platvorm erinevate turismiteenuste ostmiseks-pakkumiseks, millelt laekuvaid vahendustasusid saab suunata sektori arendamiseks ning vähendada varimajandust. • Korraldada Nordica otselende Tallinnast. • Meelitada proaktiivselt ligi Aasia turiste Eestisse ja ka Tallinnast väljapoole.

2.4.5. Võimalikud strategiad ja tegevuskavad

„Lendame taas!“ stsenaariumi raskuspunkt saab olema globaalse mõtteviisi muutusel tarbimisühiskonnast kogemus-elamusühiskonnaks. Kõike ei ole vaja omada. Riik saab survestada muutuse ettevalmistamist, et Eesti ei jääks ülejäänud Euroopast maha, sest mitme praeguse uuringu põhjal on Eesti üks suurimaid prügitootjaid, keskkonnasaastajaid, pakendipõletajaid jne.

Keskkonnaeesmärgid

Euroopast tuleva toetusraha kilbil on keskkonnaeesmärgid. See tähendab eeliseid nendele, kes teevad sisulisi muudatusi. Osa Euroopa siselennundusest tahetakse ajapikku asendada rongiliiklusega. Pikemas vaates on Eestis mõistlik hakata enam rõhku panema Rail Balticuga avanevatele võimalustele. Tähtis on rakendada keskkonnasäästlikku kultuuritarbimist koostöös korraldajate ja toimumiskohtadega (nt sündmuste ökoloogiline jalajälg + Rohetiiger) ning majandada loodusressursse jätkusuutlikult.

Turundus – Tartu Euroopa kultuuripealinna 2024 kampaania kasutamine

Reisimisvõimaluste avanemisel ja juba selle eel tuleb saata positiivseid sõnumeid ohutust liikumisest ja turismimajanduse püsijäämise sõltumisest sõbralikust küllastajast. Riigi toetus sellele, et võimalikult palju erinevaid kultuuriüritusi toimuks, aitab suunata ressursse ringlusesse (lisaks korraldajatele ka artistidele, kontserdipaikadele, klubidele jms).

Loodus- ja ökoturism kombineerituna internetiga

Oluline on tegeleda Eesti kui väärtusliku loodusturismi sihtkoha kuvandi hoidmise ja säilitamisega. Pakutavad teenused peavad nii hinnalt kui ka kvaliteedilt vastama sihtrühma ootustele. Lisaks randade ja matkateede korrastamisele tuleb arvestada uute transpordiviisidega ning näiteks rajada parklaid ja laadimiskohti elektrijalgratastele ja -autodele. Soodne ligipääs kiirele internetile on ka maapiirkondades väga oluline, sest soosib maaturismi ja diginomaadlust.

2.5. Stsenaariumite realiseerumise tõenäosuse hinnang

Stsenaariumid vananevad hetkest, kui need kirjutati, sest uut infot tuleb pidevalt juurde. Näiteks kui 2021. a jaanuari alguses valitses peatse vaktsineerimise eelne eufooria, siis järgmistel kuudel vaktsiinitarnete probleemide, muteerunud viiruse uue leviku ning Euroopa riikides juba kolmanda laine tulekuga vaibus see optimism kiiresti ja langes esimese ja teise stsenaariumi vahele. Järelikult stsenaariumite põhiskeem toimib ja need töötavad.

Võib eeldada, et vaktsineerimine Euroopas toimub ja toimib, kuid selle kõrge hinna tõttu ei saa seda endale lubada arengumaad. Seetõttu võib realistlikumaks hinnata teise stsenaariumi käivitumist. Veebruari keskel hakkas aga levima info COVID-19 Lõuna-Aafrika tüvest, mis on mõnele olemasolevale vaktsiinile resistentne. Sellega kasvas tõenäosus, et vaktsineerimine ei pruugi koroonapandeemia puhul tuua leevendust loodetud kujul. Teisalt on [BioNtec](#) väitnud, et nad suudavad nädalaga luua uue eksperimentaalse vaktsiinipartii.

Samas tuleb aga arvestada, et inimeste käitumine, ettevõtluse tingimused ja turismimajanduse alused on juba märkimisväärselt muutunud. See tähendab, et perioodil 2021–2023 ei saa loota ajaloo parima 2019. turismiaasta naasmisele ([UNWTO 2021](#)). Isegi kui reisimahud kasvavad samale tasemele, teiseneb turismimajandus olulisel määral.

Tabel 5. Stsenaariumite olukorra võrdlus 2022. aastal valdkonniti ja piirkonniti

	1. KRIIS KESTAB	2. EUROMULL	3. LENDAME JÄLLE!
Inimeste reisikäitumine			
Tööreisid	Liikumispiirangute tõttu minimaalne	Vähenenud IT kasutuse tõttu sagenevad töö- ja puhkusereiside kombinatsioonid	Vähenenud IT kasutuse tõttu
Puhkusereisid	Koduriigis ja suviti pere ja kaaslasega	Euroopas, lähiriikides ja koduriigis pere ja kaaslasega, sõpruskonnaga	Planeeritumad ja pikemad välisreisid
Meelelahutus	Piiranguid on palju, julgetakse osaleda vabaõhuüritustel	Rohkelt osaletakse erinevatel väiksematel üritustel, festivalidel, firmapidudel	Otsitakse eripärasemaid sündmusi, elamuslikkust ja kvaliteeti
Toitlustus	Piirangute tõttu söövad inimesed kodus (kuller, kaasaostmine)	Söögikohti valitakse enam ohutuse ja hügieenireeglite täitmise järgi, kvaliteet on hinnas	Tavapärase teenuse kõrvale jäävad alles mõned uued mugavusteenused
Majutus	Sõprade-tuttavate külastused, sooduspaketid, eelistatud väiksemad maakohad	Suurlinnadest väljas asuvad väikehotellid, eelistatud kohalikud brandid	Eelistatud kohalikud brandid, erilised ja jätkusuutlikult majandavad ettevõtted
Ettevõtete olukord			
Rahvusvaheline transport	Piirangute tõttu minimaalne	Euroopa avaneb, lähi- ja tšarterlendude osakaalu kasv	Maailm avaneb taas, kauglendude osakaalu kasv
Kohalik ühistransport	Piirangute tõttu oluliselt alakoormatud	Taastub	Kasvab inimeste keskkonnateadlikkuse tõustes
Suurfirmad	Suurtas raskustes, osad pankrotistunud	Taastuvad sõltuvalt sihtturgude avanemisest	Taastuvad kiiresti
Väikefirmad	Ootel või teenused ümber kujundanud	Taastuvad, tekib juurde	Taastuvad, tekib juurde erilisi, kohaliku ressursi vääringdavaid teenustepakkujaid
Piirkondade areng			
Tallinn (vanalinn)	Valdavalt tühi, alla veerandi 2019. a käibest	Skandinaavia ja Kesk-Euroopa klientide osakaal kasvab	Taastub varasem klientuur, Aasia osakaal kasvab 2023 taas
Spaad regioonides	Piirangute tõttu oluliselt vähenenud käibega	Taastumine kiire tänu Põhjamaade turistidele	Tugev konkurents odavate soojamaareisidega
Eesti regioonid	Eelistatud maapiirkonnad, välituriste vähe	Soomlaste kõrval kasvab Skandinaavia ja Kesk-Euroopa klientide osakaal	Välituristide arv taastub, siseturistide arv võib väheneda
Turismisektori mõju ühiskonnas ja sidusektorites			
Majanduskasv	Languses	Vähene kasv	Kiire kasv
Tööturg	Olukord halveneb	Olukord stabiliseerub	Olukord paraneb
Kaubandus	Kahaneb oluliselt	Kasvab põhjamaalaste arvelt	Kasvab üldtarbimisega
Kinnisvaraturg	Langeb linnades	Kasvab kõikjal	Kasvab taas linnades
Tehnoloogia areng	Kasutus suureneb, edukad on need, kes suudavad oma protsesse digiteerida	Kasutus suureneb, operatiivne turundus rahvusvahelises inforuumis	Kasutus kasvab, suureneb madalama digivõimekusega ettevõtete ja kohtade ebavõrdsus
Innovatsioon ja haridus	Kriisisituatsioonis on innovatsioon ja õppimine teisejärguline	Sektori digivõimekuse ühtlustumine	Innovatsioon ja haridus toetavad rohepöörde eesmärkide saavutamist

Stsenaariumite võrdluses (tabel 5) saab esile tuua need muutused, mis igal juhul toimuvad, ning kriitilised seosed teiste eluvaldkondadega. Kindel ei saa küll olla muutuste magnituudis ja vastasmõju propotsioonides, kuid kirjeldades ära võimalikud nõrgad signaalid, saab nende ilmnemisel tegevusplaane kiiresti korrigeerida: võimendada või ümber suunata.

Küll ei ole otstarbekas stsenaariumeid kirjeldada lihtsustatult skaalal halb-hea, sest muutusprotsessidel võib eri sektoritele ja valdkondadele olla diametraalselt erinev mõju. Näiteks võib kriitilise epidemioloogilise olukorra jätkumine olla suhteliselt positiivne siseturiste teenindavatele või kohalikke teenuseid pakkuvatele väikefirmadele, samas kui varasema liikuvuse taastumine võib neile mõjuda hoopis negatiivselt.

3. Eesti turismisektori arendamiseks vajalikud prioriteedid ja sekkumisloogikad

Stsenaariumite kirjeldamisega loodi täpsustatud ülevaade erinevatest tulevikusituatsioonidest. Loodud ülevaade võimaldas uurimisgrupil süveneda erinevatele tingimustele vastavatesse prioriteetidesse ning pakkuda kogutud andmete analüüsi baasil välja peamised sekkumisloogikad, millega riik peaks lähi- ja kaugtulevikus tegelema.

Kindlapiirilisi stsenaariumeid tegelikult ei eksisteeri. Tegelikkus on kombinatsioon erinevatest stsenaariumitest, kajastades stsenaariumite kattuvusi ja ka erisusi. Seetõttu koostatakse ülevaade prioriteetidest ja sekkumisloogikatest ning pakutakse välja vajalikud tegevused.

3.1. Prioriteedid

Järgnevalt tuuakse välja kõige olulisemad teemad, mis varieeruvad sõltuvalt kriisi kulgemisest.

3.1.1. Nii kriisi jätkudes kui ka kriisist taastumisel

- **Usaldusväärne informatsioon ja digiteerimine.** Olenemata kriisi kulgemisest on usaldusväärne informatsioon ja hästi toimivad infosüsteemid olulised. Infosüsteemide temaatika on seotud mitme teise prioriteediga, näiteks looduskeskkonna kaitsmine ülekoormuse eest nii kriisi jätkudes kui ka rahvusvahelise turismi käivitamisel ning konkurentsitoime tulemiseks. Informatsiooni usaldusväärsus ja kättesaadavus ning sellest tulenev info rakendamine erinevatel tasanditel võimaldab langetada põhjendatud otsuseid, sh luua toetusmeetmeid, ning on tähtis nii sihtkohtade turvalisuse tagamiseks kui ka turvalisuse kuvandi loomisel ja rahvusvahelises koostöös. Usaldusväärse ja õigeaegse info saamine ja kasutamine eeldab aga erinevate digivõimaluste rakendamist. Seega asjakohase info ühtlaseks tagamiseks, kättesaadavaks ja kasutatavaks tegemisel on oluline arendada digivõimekust.
- **Juhtimine.** Turismisektor kui terviklik ökosüsteem vajab selget juhtimissüsteemi ja eestkõnelejat. Sektor vajab ühtset ja selget infovälja ning sektori asjaliste kaasamist otsuste ettevalmistamisse ja rakendamisse.
- **Riikidevaheline koostöö.** Riikidevaheline koostöö infovahetuses on oluline kriisi jätkudes, kuid veel olulisem kriisist taastumise etapis, kooskõlastamiseks piiride avanemist, turvanõudeid ning reisimisega seotud informatsiooni.
- **Paindlikud koolitusvõimalused.** Muutuvast ärikeskkonnast tulenevalt on nii kriisi jätkudes, kuid veel olulisem kriisist taastumise protsessis pakkuda paindlikku ümber-, täiend- ja tasemeõpet.

3.1.2. Kriisi jätkudes

- **Turvalisuse tagamine ja informeerimine.** Juhul kui viirusega ei õnnestu edukalt toime tulla, tuleb õppida sellega koos hakkama saama. Sellisel juhul on prioriteediks tagada terviseturvalisus. Sama oluline on ka teavitada turvalisusest arusaadavalt ja usutavalt, eelkõige koguda infot ning teha see kasutajatele mugaval ja vastuvõetaval viisil kättesaadavaks.
- **Paindlikud töösuhted ja piirangutest tulenevate kaotuste kompenseerimine.** Turismi- ja laiemalt kogu teenindussektori kriis on sügavam kui enamikus teistes valdkondades ja kindlustunne kriisi tingimustes väiksem. Kriisi tõttu on turismisektor väga tugevalt kannatada saanud, mis on juba käivitanud sektoris suuremaid ja püsivamaid muutusi. Kriisi kontekstis on lisaks viirusega võitlemisele ja vaktsiini kättesaadavaks tegemisele riigil suur roll tööjõu ja ettevõtluse toimetuleku kaitsmisel ning kogu majandussüsteemi toimivana hoidmisel. Paljude ettevõtete püsijäämine ja töötajatele toimetuleku tagamine sõltub kriisi jätkudes paljuski töösuhete paindlikkusest. Läbimõeldud ja kindla suunaga toetused võimaldavad kriitilist osa sektorist elus hoida ja uuesti käivitada. Oluline on ka toetusmeetmete täpsem fookus – sektori keskmisele ettevõttele suunatud meede jätab kõrvale sektoris valdava osa ettevõtetest moodustavad mikro- ja väikeettevõtted.
- **Looduskeskkonna ja maapiirkondade koormustaluvuse juhtimine.** Keskendumine looduskeskkonnale ja maapiirkondadele on oluline eelkõige kriisi jätkudes, sest sellisel juhul on kohalik inimene sunnitud liikuma suuresti Eesti piires. Oluline on, et kõik riigi institutsioonid väärtustavad looduskeskkonda kui turismiressurssi. Nii-öelda metsarahvana ei kardeta metsa, raba serva ja järve/mere äärde minna, olenemata sellest, kas sinna on rajatud matkaradu ja telkimiskohti või mitte. Kui reisida ei saa, on soov minna loodusesse ning maapiirkondadesse väga suur, mis koormab maapiirkondade infrastruktuuri ja looduskeskkonda.

3.1.3. Kriisist taastumisel

- **Riigi erinevate osapoolte kaasatus ja koostöö.** Kriisist taastumise ajal on erinevate osapoolte koostöö väga tähtis. Kui kriisiperioodil läheb põhiosa energiast suurte muutustega kohanemisele, siis kriisist taastumiseks on oluline ühiselt leida panustamist vajavad valdkonnad (innovatsioonivõimekus, protsesside digiteerimine, rohepööre, teenuste uuendamine jne), kaasates protsessi võimalikult lai võrgustik. Kaasamisprotsessis toimub osaliste vahel intensiivne õppimine ja olukorra analüüs ning ressursside jagatud kasutamine ja suunamine. Ühtlasi vähendab kaasatus vastuoluliste otsuste riski.
- **Riikidevahelised kokkulepped ja reeglite ühtlustamine.** Kriisist taastumisel muutub keskkond stabiilsemaks, mistõttu on vaja pöörata rohkem tähelepanu riikidevahelistele kokkulepetele, et toetada piiride avanemist ja rahvusvahelist liikumist.
- **Turvalise, erilise ja kvaliteetseid teenuseid pakkuva sihtkoha maine loomine.** Kriisi järel kasvab sihtkohtade konkurents tuntavalt, mistõttu edukuse määrab valmisolek. Rahvusvaheliste ühenduste avamisel on vajalik turunduskampaaniate abil välja tuua Eesti

kui sihtkoha privaatsus, turvalisus, hea keeleoskus, rikkalik looduskeskkond, omapärane kultuur.

3.2. Ettepanekud riigi sekkumiseks

Järgnevalt esitatakse prioriteetsete teemade kaupa sekkumisloogikad, mis lähtuvad uuringu tulemustest ja tulevikustsenaariumitest:

1. Usaldusväärne informatsioon ja digiteerimine

- Kaardistada kogu turismimajandus kui terviklik ökosüsteem, mille kohta koostada ning selleks rakendada ajakohast ja täpsustatud andmekorjemudelit praeguse vananenud sisuga turismi satelliitkonto asemel.
- Täpsustada sektori statistikakorjet (kellelt, mida ja kuidas tehakse), et otsuste tegemiseks vajalikud andmed oleks alati olemas. Võimaldada igal kuul sektoril tasuta juurdepääs statistikale. Praegu on osa statistikast kättesaadav vaid liitude kaudu, kuid kõik ettevõtted ei kuulu liitudesse. Puudub selgus käivate määratlemisel (mis võib olla aluseks mitme otsuse tegemisele), mis ei ole eriolukorrast tulenevalt võrreldavad. Paljud ettevõtted on sageli statistikas nähtamatud, sest nende tegevused jagunevad mitme erineva EMTAKi koodi alla. Keeruline on eristada turismiga seonduvate harude andmeid ja tegelikku osakaalu turismiteenustes.
- Arendada (sise)turistile klienditeekonda tervikuna toetav üleriigiline süsteem reisi planeerimiseks, teenuste (majutuse, matkade, atraktsioonide, toitlustuse jne) broneerimiseks ja ostmiseks. Vahendustasu portaali kasutamise eest võiks suunata vähemalt osaliselt sektori arendustegevustesse. Kõikehõlmava süsteemi rakendamine aitaks vähendada sektoris varimajanduse osakaalu.
- Andmetepõhine otsustamine ja klienditeekonna väljaselgitamine muutuvad pärast pandeemiat veel olulisemaks. Ettevõtjad soovivad seda teha koostöös riigiga, näiteks erinevatest turismiasjaliste esindajatest koosneva nõuandva koja kaudu.
- Eesti ametliku turunduskanali www.visitestonia.com kiire ajakohastamine klienditeekonna loogikat järgivaks tervikuks. Arvesse tuleb võtta külastaja ja ettevõtja ootusi lehele ning kokku leppida, millist rolli täidab infokanal osapoolte jaoks.
- Ettevõtjate suurem kaasamine riigi korraldatud turundustegevustesse (teavitused, milliseid kampaaniaid käivitatakse, millisel eesmärgil, kuidas ellu viiakse ning tulemusi hinnatakse).
- Informeerida riigisestest kampaaniatest inglise keeles ka Eestis elavaid välismaalasi, kellest paljud ei räägi eesti ega vene keelt.

2. Riigi erinevate osapoolte kaasatus ja koostöö

- Turismisektor kui terviklik ökosüsteem vajab selget juhtimissüsteemi ja eestkõnelejat, kes koondab mitmetahulise sektori osapooled (nt nõuandev koda, mille tegevusse saavad alaliitude ja muude asjaliste vahendusel panustada kõik turismile omased ja turismiga seotud sektorid). Eestkõneleja ülesanne on taastada sektori maine, koostöövõime ja -tahe, kindlustada järjepidev sektorite ühtne inforuum, osaleda

turismipoliitika kujundamises, võimaldada läbipaistev andmete koondamine ja kättesaadavus ettevõtetele.

- Töötada välja koostöö- või suhtlusvormid ministeeriumite ja erialaliitude, ettevõtjate vahel (nt korrapärase tsükliga infotunnid), mis kajastuks ka sektorisisese kommunikatsiooni osana ühtses inforuumis.
- Turismist puudub terviklik valdkonnapiiride vaheline pilt ja ühtne poliitika, sest sektor kuulub suurema osa ministeeriumite haldusalasse. Koondada ja kooskõlastada erinevates vastutuselades olevad strateegiad ja tegevused (RMK koos Keskkonnaministeeriumi, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ja EAS-iga, osa tegevuste puhul ka Kultuuriministeeriumiga), et need oleksid osa terviklikust turismiökosüsteemist.
- Välja töötada ja rakendada koostöös Terviseameti ja valdkonna liitudega üleriigiline märgis „Meil on turvaline“. Märgiseid annavad vastavad ametkonnad ettevõtetele või sihtkohtadele kindlate kriteeriumite alusel, kontrollides jooksvalt ka nende täitmist.
- Tegeleda Eesti riigisisese turismisektori mainekujundusega. Tähtis on parandada Eestis viirusest ja piirangutest rohkem negatiivselt mõjutatud piirkondade mainet ning edastada turvalisuse sõnumid siseturistile. Riik edastab positiivseid sõnumeid, et reisimine Eestis on ohutu.

3. Riikidevaheline koostöö, ühenduste taastamine

- Koostada ja rakendada koostöös sektoriga kriisist väljumise plaan, mis oleks osa rahvusvaheliste ühenduste ja turismilogistika kiire taastamise plaanist (selleks, et piiride ja riikide avanemisega käsikäes toimuks transpordiühenduste avamine koos vastava turundus- ja müügikampaaniaga nii ühendusele kui ka sihtkohale).
- Taastada Balti mull ehk Läti ja Leedu koos Soomega esimeses järjekorras (sh arendada reisipakette, ühistooteid ja -turundust), seejärel muud Läänemere regiooni riigid ning kolmandana kaugemad riigid, määrates kindlaks ühtsed mulli piires reisimise tingimused.
- Taastada esimesel võimalusel rahvusvahelised lennuühendused nii puhkuse- kui ka ärireisijatele oluliste sihtkohtadega. Võimalusel doteerida strateegiliselt oluliste lennuliinide avamist Tallinnast ja Eesti regionaalsetest lennujaamadest.
- Luua Eestist turvalise ja atraktiivse mainega turismisihtkoht.
- Määrata kindlaks sihtriikide (eriti Eestile esmaoluliste sihtriikide) turismiga seotud tegevused, et olla valmis nendele turgudele kampaaniate tegemiseks enne, kui turism taastub. Saadud informatsioon analüüsida ja kommunikeerida turismiettevõtjatele ning teavitada neid plaanitavatest kampaaniatest.
- Arendada ja toetada kvaliteetsete ja innovaatiliste turismitoodete pakkumist (nt *bleisure* tooted, et siduda omavahel töö ja puhkus, päriselu ja hübriid, loodus ja virtuaalreaalsus vm).
- Vajalik on turundus kiirelt taaskäivitada ühenduste ja turgude avanemise järgi (paindlik veebiturundus sihtturgudel, virtuaalturismi elementide pakkumine, et tekitada huvi Eestisse reisimise vastu).

4. Ärimudelite muutus ja paindlikud koolitusvõimalused

- Pakkuda senisest teistsugust lähenemist ja toetust tootearendusele, ärimudelite analüüsimisele, muutmisele ja teenuste ümberkujundamisele. Toetada ärimudelite ümberkujundamist, teenuste digiteerimisvõimaluste leidmist ja arendamist (eelkõige mikro- ja väikeettevõtjatele) näiteks mentorluse, koolituste ja toetuste pakkumisega. Ärimudeli muutus ei peaks olema eesmärk omaette, vaid sisaldama katuskontseptsioonina muutuva nõudluse ja ettevõtluskeskkonnaga kaasnevate muutustega kohanemist (nt digiteerimine, innovatsioon, tootearendus, virtuaalne turism, rohepööre ja ringmajandus, kestlik majandamine, paindlikumad töösuhted, viiruseturvalisus kvaliteedi uue osana).
- Luua paindlikud õppimise ja töötamise süsteemid (sh taseme-, täiend- ja ümberõpe, koolitus- ja tööampsud), et hoida ja tagada sektorile väärtuslik inimvara.
- Pakkuda tasuta osalemist terviseohutuse ja hügieenikoolituse läbimiseks, et omandada tööandja jaoks vajalikke teadmisi-oskusi tõendav tunnistus, nt kogu riigis heaks kiidetud MOOCide (Massive Open Online Course) abil.
- Selgitada välja, milliseid teadmisi ja oskusi sektor esmajärjekorras vajab ning pakkuda sektorile mitmekülgseid koolitusvõimalusi. Sektor koosneb suuresti mikroettevõtetest, kus vajalikud oskused võivad oluliselt erineda keskmistest ja suurtest ettevõtetest. OSKA uuringute käigus on selgunud mitu kitsaskohta, kuid nendega tegelemiseks ei ole järgnenud plaane ega tegevusi.

5. Paindlikud töösuhted ja piirangutest tulenevate kaotuste kompenseerimine

- Selgitada välja oskustööjõuga seotud probleemid ja oskusteabe kadu, mille põhjal luua motivatsioonipakett inimeste taashõivamiseks turismisektorisse.
- Vaadata üle töösuhteid hõlmavad õigusaktid, et need võimaldaksid paindlikku tööaega, töökoha jagamist, töötajate jagamist jne.
- Välja töötada alt üles põhimõttel vajaduspõhised valdkonnaspetsiifilised toetusmeetmed kriisi igale etapile ja ettevõtete rühmale (mikro, väike, keskmine, suur; majutus, toitlustus, transport, reisiettevõtlus jne), sh ka mitterahalised (analüüsid, andmed, mentorlus, nõustamine, koolitamine jne), mis oleksid rakendatavad ka võimalike tulevikukriiside puhul.
- Siduda toetused ärimudeli muutuse, innovatsiooni, keskkonnasäästlikkuse, kvaliteetse ja elamusliku toote ja töökorralduse efektiivsemaks muutmisega. Vältida rohe- ja digipöörde rahastusprogrammide kaudu ebaoproportsionaalsete investeeringutega panustamist asjadesse, mis olemasolevat väärtust lõhuvad ja ei anna jätkusuutlikku tulevikulahendust.
- Muuta toetuste taotlemine ja haldamine lihtsamaks ning läbipaistvamaks.
- Pakkuda ettevõttele kriisist väljumiseks, taasavamiseks eraldi meetmeid, nt soodsa intressiga laenu.
- Maksude ümberarvestamise abil toetada ettevõtlust kriisi ajal ja kriisist väljudes, näiteks alandades käibemaksu sihtkoha tõmbeteguritele (nt atraktsioonid,

kultuurisündmused ja toitlustusteenused). Selle kaudu saab tõsta konkurentsivõimet ja süstida turuoptimismi.

- Kaasata kohalikke omavalitsusi toetuskeemidesse, et säilitada strateegiline infrastruktuur.

6. Looduskeskkonna ja maapiirkondade koormustaluvuse juhtimine

- Luua digilahendused ja/või e-müügiplatvormid inimeste suurema hajutamise ja suunamise tagamiseks (näiteks ülekoormuse vältimiseks matkaradadel), privaatsamate, kontaktivabamate teenuste ja toodete väljaarendamine ja -pakkumine.
- Toetada kiire interneti maapiirkondadesse viimist või alternatiivina tagada odav, ülikiire ning ilma mahupiiranguteta mobiilne internetivõrk.
- Saavutada kokkulepped erinevate ministeeriumite ja loodusressursse haldavate institutsioonide (MKMi, RMK, Keskkonnaameti jne) vahel looduse kui turismiressursi väärtustamiseks ning anda ettevõtjatele selged juhised.
- Tagada riigi toetusega matkaradade ja randade euroopalik hooldus (korralikud WC-d, sorteerimisvõimalusega prügikastid, infotahvlid, joogivee automaadid jne).
- Mõtestada loodust ressursina, mille kasutamise eest turismi eesmärgil võib ka tasu küsida.
- Võtta suund targa riigi suunas – Eesti loodusturismi kontekstis tähendab see näiteks, et metsa raiumise asemel tuuakse turistid metsa vaatama.
- Analüüsida ühistranspordi kasutamist turisti vaatepunktist (nt võtta olulisematel marsruutidel kasutusele mikrobussid või vesilennukid).

Kasutatud allikad

1. ACI Europe. COVID-19 & AIRPORTS Passenger traffic & revenue impact. Updated Forecast (6 July 2020). Retrieved from <https://airportco2.org/>
2. Amadeus. (2017). Future Traveller Tribes 2030. Understanding Tomorrow's Traveller. Retrieved from <http://www.amadeus.com/documents/future-traveller-tribes-2030/travel-report-future-traveller-tribes-2030.pdf>
3. Amankwah-Amoah, J., Khan, Z. & Osabutey, E.L.C. (2021). COVID-19 and business renewal: Lessons and insights from the global airline industry. *International Business Review* 101802 (in press), <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2021.101802>.
4. Assaf, A., & Scuderi, R. (2020). COVID-19 and the recovery of the tourism industry.
5. Balarezo, J., & Nilsen, B. B. (2017). Scenario planning as an organizational intervention: An integrative framework and future research direction. *Review of International Business and Strategy*, 27, 1, 2–52. <https://doi.org/10.1108/RIBS-09-2016-0049>
6. Bashir, M. F., Benjiang, M. A., & Shahzad, L. (2020). A brief review of socio-economic and environmental impact of COVID-19. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 13(12), 1403-1409.
7. Bennet, D. (2020). Back to Business Webinars. Episode 3. Product and service – to whom, why and how? How are clients' expectations and behaviour changing? Retrieved from https://newbaltichospitality.com/webinars/?utm_source=BenchmarkEmail&utm_campaign=Back_to_Business_Webinars%3a_%233_Materials_%26_%234_Registration&utm_medium=email
8. Bennett, N. & Lemoine, G.J. (2014). What a difference a word makes: Understanding threats to performance in a VUCA world. *Business Horizons* 57(3), 311-317.
9. Boumphrey, S., Brehmer, Z. (2018). Megatrend Analysis: Putting the Consumer at the Heart of Business. Euromonitor International. Retrieved from: <https://go.euromonitor.com/rs/805-KOK-719/images/wpMegatrendAnalysis.pdf>
10. Bremner, C. (2020). Megatrends Shaping the Future of Travel. 2019 Edition. Euromonitor International. Retrieved from <https://go.euromonitor.com/WTM19.html>
11. Calderwood, L. U., Soshkin, M. (2019). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf
12. Committee for the Coordination of Statistical Activities. (2020). How COVID-19 is changing the world: a statistical perspective. Retrieved from <https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa.pdf>
13. Deb, S.K. & Nafi, S.Md. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on tourism: Recovery proposal for future tourism. *Geojournal of Tourism and Geosites* 33(4), 1486-1492.

14. Derbyshire, J., & Weight, G. (2017). Augmenting the intuitive logics scenario planning method for a more comprehensive analysis of causation. *International Journal of Forecasting* 33, 1, 254–266. <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2016.01.004>
- Eid, M. (2011). *Research Methods in Communication*. Pearson Learning Solutions. <https://www.researchgate.net/publication/305701567>
15. Etemad, H. (2020). Managing uncertain consequences of a global crisis: SMEs encountering adversities, losses, and new opportunities. *Journal of International Entrepreneurship* 18(2): 125-144.
16. Euromonitor International. (2014). The new online travel consumer. Loetud adressil <http://www.etoa.org/docs/default-source/presentations/2014-the-new-online-travel-consumer.pdf>.
17. European Travel Commission. (2020). European Tourism: Trends & Prospects Quarterly Report (Q4/2019). Retrieved from https://etc-corporate.org/uploads/2020/02/ETC_Quarterly-Report-Q4-2019_Public.pdf
18. European Travel Commission; European Tourism Association; Eurail, B.V.; European Commission. (2020). Long-haul Travel Barometer. June 2020. Retrieved from https://etc-corporate.org/uploads/2020/06/ETC_Long-Haul_Travel_Barometer_2_2020.pdf
19. Flew, T., & Kirkwood, K. (2020). The impact of COVID-19 on cultural tourism: art, culture and communication in four regional sites of Queensland, Australia. *Media International Australia*, 1329878X20952529.
20. Han, H., Al-Ansi, A., Chua, B. L., Tariq, B., Radic, A., & Park, S. H. (2020). The post-coronavirus world in the international tourism industry: Application of the theory of planned behavior to safer destination choices in the case of US outbound tourism. *International journal of environmental research and public health*, 17(18), 6485.
21. Heinonen, K. & Strandvik, T. (2020). Reframing service innovation: COVID-19 as a catalyst for imposed service innovation. *Journal of Service Management* 32(1), pp. 101-112
22. Henama, U. S. (2019). The Tourism Impact of Ebola in Africa: Lessons on Crisis Management. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 8(3).
23. Jamal, T., Budke, C. (2020). Tourism in a world with pandemics: local-global responsibility and action. *Journal of Tourism Futures*. DOI 10.1108/JTF-02-2020-0014
24. Jovic, J., Pantovic-Stefanovic, M., Mitkovic-Voncina, M., Dunjic-Kostic, B., Mihajlovic, G., Milovanovic, S., & Latas, M. (2020). Internet use during coronavirus disease of 2019 pandemic: Psychiatric history and sociodemographics as predictors. *Indian journal of psychiatry*, 62 (Suppl 3), S383.
25. Kaczmarek, T., Perez, K., Demir, E., & Zaremba, A. (2021). How to survive a pandemic: The corporate resiliency of travel and leisure companies to the COVID-19 outbreak. *Tourism Management* 84, 104281.
26. Kasriel-Alexander, D. (2017). Top 10 Global Consumer Trends for 2017. Euromonitor International. Retrieved from <https://go.euromonitor.com/white-paper-2017-top-10-global-consumer-trends-EN.html#download-link>

27. Lepik, K., Strömpl, J. (2014). Põhistatud teooria. Sotsiaalse analüüsi meetodid ja metodoloogia. <http://samm.ut.ee/pohistatud-teooria>
28. Lokhandwala, S., & Gautam, P. (2020). Indirect impact of COVID-19 on environment: A brief study in Indian context. *Environmental research*, 188, 109807.
29. Ma, S., Zhao, X., Gong, Y., & Wengel, Y. (2020). Proposing “healing tourism” as a post-COVID-19 tourism product. *Anatolia*, 1-4.
30. Qiu, R. T., Park, J., Li, S., & Song, H. (2020). Social costs of tourism during the COVID-19 pandemic. *Annals of Tourism Research*, 84, 102994.
31. Randt, N. (2015). An approach to product development with scenario planning: The case of aircraft design. *Futures*, 71, 11–28. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2015.06.001>
32. Robina-Ramírez, R., Medina-Merodio, J.-A., Moreno-Luna, L., Jiménez-Naranjo, H.V. & Sánchez-Oro, M. (2021). Safety and health measures for COVID-19 transition period in the hotel industry in Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18(2),718, pp. 1-19.
33. Rodríguez-Antón, J. M., & Alonso-Almeida, M. D. M. (2020). COVID-19 Impacts and Recovery Strategies: The Case of the Hospitality Industry in Spain. *Sustainability*, 12(20), 8599.
34. Sánchez-Cañizares, S. M., Cabeza-Ramírez, L. J., Muñoz-Fernández, G., & Fuentes-García, F. J. (2020). Impact of the perceived risk from COVID-19 on intention to travel. *Current Issues in Tourism*, 1-15.
35. Seyfi, S., Hall, C. M., & Shabani, B. (2020). COVID-19 and international travel restrictions: the geopolitics of health and tourism. *Tourism Geographies*, 1-17.
36. Shridhar, A. (2020). 2019 Survey Results: Using Consumer Types to Understand the Path to Purchase. Euromonitor International. Retrieved from <https://go.euromonitor.com/white-paper-consumers-2019-survey-results-consumer-types-path-to-purchase.html>
37. Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of business research*, 117, 312-321.
38. Skift & Oracle Hospitality. (2020). A Data-Driven Look at Hospitality’s Recovery. Retrieved from https://skift.com/wp-content/uploads/2020/07/A-Data-Driven-Look-at-Hospitalitys-Recovery.pdf?utm_campaign=Oracle%20Hospitality%202020&utm_medium=email&_hsmi=90584520&_hsenc=p2ANqtz--4lWDseJYIE_FgSXtR4Je8uQNpslBOroGkxxClpC5h9TQ_xxSL3Sd--7xQAsWa8q8OJkojaVnWOWQel8qlY5GB2OuUEw&utm_content=90584520&utm_source=hs_automation
39. Skift. (2020). Megatrends defining travel in 2020. Retrieved from <https://3rxg9qea18zhtl6s2u8jammft-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/themes/skift/img/megatrends-2020//Skift-Megatrends-2020.pdf>
40. Spaniola, M. J., Rowlandc, N. J. (2018). The scenario planning paradox. *Future*, 95, 33–43. <http://dx.doi.org/10.1016/j.futures.2017.09.006>

41. Škare, M., Soriano, D.R. & Porada-Rochoń, M. (2021). Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Technological Forecasting and Social Change* 163,120469.
42. Zenker, S., & Kock, F. (2020). The coronavirus pandemic – A critical discussion of a tourism research agenda. *Tourism management*, 81, 104164
43. Zhang, H., Song, H., Wen, L., Liu, C. (2021). Forecasting tourism recovery amid COVID-19. *Annals of Tourism Research* 87,103149.
44. Tanriverdi, G., Bakır, M., & Merkert, R. (2020). What can we learn from the JATM literature for the future of aviation post COVID-19? A bibliometric and visualization analysis. *Journal of air transport management*, 89, 101916.
45. Terk, E. (2016). *Tulevikustsenaariumeid Eestile*. <http://www.arengufond.ee/wp-content/uploads/2016/06/1-3-Erik-Terk.pdf>
46. United Nations. (2020b). COVID-19 triggers marked decline in global trade, new data shows. (13.05.2020) Retrieved from <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2369>
47. UNWTO. (2017). Tourism Highlights, 2017 Edition. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>
48. UNWTO. (2020a). World Tourism Barometer. Vol 18, Issue 1. Retrieved from https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-01/UNWTO_Barom20_01_January_excerpt.pdf
49. UNWTO. (2020b). Global Guidelines to Restart Tourism. 28. may. 2020. Retrieved from <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-05/UNWTO-Global-Guidelines-to-Restart-Tourism.pdf>
50. Uuringud ja ülevaadet. Puhka Eestis. Loetud aadressilt <https://www.puhkaeestis.ee/et//uuringud-ja-ulevaated/turismi-arengu-ulevaated>
51. Wade, W. (2012). Scenario Planning: A Field Guide to the Future. New Jersey: John Wiley & Sons, Incorporated.
52. Westbrook, G., Angus, A. (2020). Top 10 Global Consumer Trends 2020. Euromonitor International. Retrieved from <https://go.euromonitor.com/white-paper-EC-2020-Top-10-Global-Consumer-Trends.html>
53. Vissak, T. (2013). Impact of the global crisis on the internationalization of Estonian firms: A case study, in M. A. Marinov; S. T. Marinova (Eds.). *Emerging Economies and Firms in the Global Crisis*, Houndmills: Palgrave Macmillan, pp. 292-313.
54. World Economic Forum. (2017). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. Insight Report. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf
55. Worley, C.G. & Jules, C. (2020). COVID-19's uncomfortable revelations about agile and sustainable organizations in a VUCA world. *Journal of Applied Behavioral Science* 56(3): 279-283.
56. Ülem, A. (2020). Smart Hotel Management during a crisis. Retrieved from <https://guestjoy.com/blog/smart-hotel-management-during-a-crisis/>
57. Yeh, S. S. (2020). Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic. *Tourism Recreation Research*, 1-7.

Lisad

Lisa 1. Rahvusvaheliste raportite ülevaade

Lühendid

A4E – Airlines for Europe

ACA – Airline Catering Association

ACI EUROPE – Airports Council International

ASA – Airport Services Association

CLIA – Cruise Lines International Association

ECTAA – The European Travel Agents' and Tour Operators' Associations

ERA – European Regions Airline Association

ETC – European Travel Commission

ETRC – European Travel Retail Confederation

EUTT – European Union Travel Tech

HOTREC – Hotels, Restaurants & Cafés in Europa

IATA – International Air Transport Association

ICCA – International Congress and Convention Association

NET – network of representative trade associations from the private sector in European tourism

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development

PATA – Pacific Asia Travel Association

UNI – UNI Europa, the European Services Workers Union

UNWTO – United Nations World Tourism Organization

WTAAA – World Travel Agents Associations Alliance

WTTC – World Travel & Tourism Council

1. Business Finland. (n.d.). *Matkailu muuttuu nyt nopeasti*.

<https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/matkailunedistaminen/lyhyesti>

2. Christensen, T. & Lægreid, P. (2020). The Coronavirus Crisis – Crisis Communication, Meaning-Making, And Reputation Management. *International Public Management Journal* 23 (5), 713–729, <https://doi.org/10.1080/10967494.2020.1812455>, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10967494.2020.1812455?needAccess=true>&
3. CLIA. (n.d). Cruise Industry COVID-19 Facts and Resources. <https://cruising.org/en-gb/cruise-industry-covid-19-facts-and-resources>
4. Conde Nast Traveler. (25.09.2020). *How Cruise Lines Have Adapted to Sailing During Coronavirus*. <https://www.cntraveler.com/story/how-cruise-lines-have-adapted-to-sailing-during-coronavirus>
5. Deutsche Zentrale für Tourismus. (n.d.). *Aktuelle Informationen zum Coronavirus*. <https://www.germany.travel/de/aktuelle-informationen-zum-coronavirus.html#iframe-corona>
6. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (13.05.2020). ECTAA welcomes the Commission’s comprehensive package on travel and tourism but regrets its lack of ambition and leadership in taking concrete actions. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/ECTAA-PR-on-Tourism-Communication-13-05-2020.pdf>
7. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (2.10.2020). *Europe needs urgently common approach to travel restrictions and testing*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/PUBS-PR-Europe-needs-common-approach-to-travel-restrictions-and-testing.pdf>
8. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (18.12.2020). *2020 – The Year Travel Stopped*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/PUBS-PR-20201218-2020-The-year-travel-stopped.pdf>
9. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (17.06.2020). *Call on Member States to better manage travel restrictions and travel warnings to help restore tourism and travel confidence*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/C19-PR-More-coordination-on-travel-restrictions.pdf>
10. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (16.03.2020). *Call on the European Commission*. <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/BC20-020-4400-Covid-19-Tourism-sector-16-03-20-Final-2.pdf>
11. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (19.03.2020). *Cancelled travels: the European Commission invites customers to consider travel at a later date rather than getting a refund*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/Press-release-on-cancelled-travels-EC-invites-customers-to-consider-travel-at-a-later-date-rather-than-getting-a-refund.pdf>
12. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (11.03.2020). *COVID-19 impact on the travel industry and support measures*. <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/ED20-019-47.pdf>
13. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (24.04.2020). *COVID-19: Tourism Ministers and the Commission need to step up efforts for travel and*

- tourism*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/PR-20200424-Tourism-Ministers-and-Commission-need-to-step-up-efforts.pdf>
14. ECTAA – The European Travel Agents’ and Tour Operators’ Associations. (17.03.2020). *The European travel agents and tour operators call for pragmatism and flexible application of the refund rules*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/Press-release-ECTAA-calls-for-pragmatism-and-flexible-application-of-the-refund-rules.pdf>
 15. ECTAA, A4E, ACA, ACI EUROPE, ASA, ERA, EUTT, ETRC. (3.04.2020). *Europe’s aviation industry is facing an unprecedented liquidity crisis – the European Union must act now*. <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/Joint-Statement-Europe-aviation-industry-final-20200403.pdf>
 16. ECTAA, EUTT, NET. (29.04.2020). *Call for flexible, refundable and protected vouchers for customers in the travel and tourism sector*. <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/EUTT-ECTAA-NET-position-FINAL.pdf>
 17. ECTAA, UNI. (3.04.2020). Emergency measures are needed to overcome the economic and social impact of COVID-19 pandemic on travel agents’ and tour operators’ community. <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/20200402-EU-Social-Partners-travel-agents-community-Covid-statement.pdf>
 18. ETC. (10.11.2020). *Quarterly Report 3/2020*. <https://etc-corporate.org/news/etc-published-quarterly-report-3-2020/>
 19. ETC. (14.10.2020). *European Tourism – Trends & Prospects Quarterly Report 3/2020 Executive Summary*. <https://etc-corporate.org/uploads/2020/11/ETC-Trends-Prospects-Q3-2020-Exec-Summary-2.pdf>
 20. ETC. (14.10.2020). *Tourism Must Be Part Of National Recovery And Resilience Plans*. <https://etc-corporate.org/news/tourism-must-be-part-of-national-recovery-and-resilience-plans/>
 21. ETC. (2020). *Domestic and short haul travel will play crucial role in the recovery of European tourism amid dramatic decrease in demand*. Quarterly report (2/2020). <https://etc-corporate.org/news/etc-publishes-quarterly-report-2-2020/>
 22. ETC. (2020). *European tourism – trends & prospects*. Quarterly report (Q1/2020). https://etc-corporate.org/uploads/2020/04/ETC-Quarterly-Report-Q1-2020_Final_6-May_Public.pdf
 23. ETC. (9.10.2020). *“We Are Europe” Tourism Campaign Launched On Euronews*. https://etc-corporate.org/uploads/2020/06/Press-release_ETC-Euronews_We-are-Europe-campaign.pdf
 24. ETC. (9.10.2020). *European Tourism: We need action and now is the moment* <https://etc-corporate.org/news/european-tourism-we-need-action-and-now-is-the-moment/>
 25. eu travel tech, Brussels, ECTAA. (30.04.2020). *Statement on voucher*. <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/eu-travel-tech-ECTAA-Statement-on-voucher-300420.pdf>
 26. European Commission. (27.05.2020). *Europe’s moment: Repair and Prepare for the Next Generation*. <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-europe-moment-repair-prepare-next-generation.pdf>

27. European Union. (n.d.). *Re-Open EU*. <https://reopen.europa.eu/en>
28. HOTREC. (29.10.2020). *Industry survival depends on common testing protocol in Europe*. <https://www.hotrec.eu/industry-survival-depends-on-common-testing-protocol-in-europe/>
29. IATA. (3.04.2020). *Passenger Ticket Refunds During COVID-19 Crisis*. <https://www.iata.org/en/pressroom/ceoblog/passenger-tickets-refunds/>
30. IATA. (n.d.). *IATA COVID-19 Passenger Survey*. <https://www.iata.org/en/publications/store/covid-passenger-survey/>
31. ICCA. (n.d.). *COVID-19 Outbreak: Status updates*. <https://www.iccaworld.org/covid-19/>
32. Juan, N. (2020). *Tourism Industry to Lose Over \$1 Trillion and Can Reduce Global GDP By Up to 2.8%*. <https://stockapps.com/tourism-industry-to-lose-over-1-trillion-and-can-reduce-global-gdp-by-up-to-2-8/>
33. Lapin Liitto. (10.12.2020). *Laajapohjaisen Korona Exit työn avulla yli koronakriisin*. <https://www.lapinliitto.fi/laajapohjaisen-korona-exit-tyon-avulla-yli-koronakriisin/>
34. Lapin Liitto. (13.01.2021). *Korona Exit – tiekartta tarjoaa tehokkaita keinoja koronakriisistä toipumiseen*. <https://www.lapinliitto.fi/korona-exit-tiekartta-tarjoaa-tehokkaita-keinoja-koronakriisista-toipumiseen/>
35. Leigh, G. (2020). *This App Is Emerging As A Leader Among COVID-19 Digital Travel Passes*. Forbes. https://www.forbes.com/sites/gabrielleigh/2020/12/14/this-app-is-emerging-as-a-leader-among-covid-19-digital-travel-passes/?utm_source=Publicate&utm_medium=email&utm_content=...&utm_campaign=December+14&sh=34d1e2e62ff2
36. McKinsey & Company. (09.2020). *The Travel Industry Turned Upside Down: Insights, Analysis and Actions for Travel Executives*. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/travel%20transport%20and%20logistics/our%20insights/the%20travel%20industry%20turned%20upside%20down%20insights%20analysis%20and%20actions%20for%20travel%20executives/the-travel-industry-turned-upside-down-insights-analysis-and-actions-for-travel-executives.pdf>
37. McKinsey & Company. (19.02.2021). *COVID-19 Implications for Business*. <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/covid-19-implications-for-business>
38. NET. (01.2021). *Urgent coordination needed to ensure travel and tourism drive recovery*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/NET-Press-release-pepare-travel-FINAL-25JAN21.pdf>
39. NET. (06.2020). *NET calls on the EU to match its recognition of tourism's significance with proper funding: recovery and long-term*. <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/D-0520-153-NET-position-paper-Recovery-Plan-002.pdf>
40. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). (14.12.2020). *Rebuilding tourism for the future: COVID-19 policy responses and recovery*. <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/rebuilding-tourism-for-the-future-covid-19-policy-responses-and-recovery-bced9859/>

41. OECD. (n.d.). Key Policy Responses from OECD.
<https://www.oecd.org/coronavirus/en/policy-responses>
42. OECD. (n.d.). Tackling Coronavirus. <http://www.oecd.org/coronavirus/en/>
43. OECDiLibrary. (16.12.2020). *Mitigating the impact of COVID-19 on tourism and supporting recovery*. https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/mitigating-the-impact-of-covid-19-on-tourism-and-supporting-recovery_47045bae-en,
<https://doi.org/10.1787/23071672>
44. OECDiLibrary. (n.d.). Tourism Statistics. https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/data/oecd-tourism-statistics_2b45a380-en, <https://doi.org/10.1787/2b45a380-en>
45. OECDiLibrary. (n.d.). Tourism Trends and Policies 2020. https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-tourism-trends-and-policies-2020_6b47b985-en;jsessionid=OqBW6Khsnc7rR-NoAM1wHxGq.ip-10-240-5-172,
<https://doi.org/10.1787/20767773>
46. *Open letter to Ms. Ursula von der Leyen, President, European Commission*. (17.09.2020). <https://www.ectaa.org/Uploads/position-papers/Joint-Industry-Letter-to-EC-President-17-September-2020-final.pdf>
47. outbox. (04.11.2020). *When will tourism bounce back?* <http://outbox-consulting.com/when-will-tourism-bounce-back.html>
48. PATA. (14.09.2020). *Examines the Impact of Health and Hygiene on Post COVID-19 Destination Competitiveness in Asia Pacific*. <https://crc.pata.org/health-hygiene-post-covid-19-destination-competitiveness/>
49. PATA. (2020). *The impact of health and hygiene*. <https://crc.pata.org/wp-content/uploads/PATA-Destination-Competitiveness-Report.pdf>
50. PATA. (2020). *The Role of Online Travel Agencies in Supporting Asia Pacific SMEs in Recovery*. https://bit.ly/PATA_OTA_report
51. Paul, M. (2020). International tourism to bounce back by 2022: UNWTO
<https://www.traveldaily.com/international-tourism-to-bounce-back-by-2022-unwto/>
52. ReportLinker. Cruise Industry. (2021). https://www.reportlinker.com/market-report/Maritime-Passenger-Transport/142672/Cruise?gclid=Cj0KCQiAnb79BRDgARIsAOVbhRpJaQ9_IEJY0Uz0QM_swLV3_oYnZ0IGI6gAwh81nF0OnKOnVZoGNtYaAq9vEALw_wcB
53. Rosturizm (n.d.). *COVID-19*. <https://tourism.gov.ru/contents/covid-19/>
54. Statista. (2021). Number of available bed days in the cruise industry worldwide, by region 2019 <https://www.statista.com/statistics/544699/available-bed-days-in-the-cruise-industry-by-region/#statisticContainer>
55. Suomen Työ- ja elinkeinoministeriö (n.d.). *Matkailu kasvaa ja uudistuu*.
<https://tem.fi/matkailu>
56. The Initiative on Global Markets. (n.d.). *COVID-19*. <https://www.igmchicago.org/covid-19/>

57. The Maritime Executive. (11.05.2020). *IMO and WTO Call for Resumption of Cruises to Support Islands and Crew*. https://www.maritime-executive.com/article/imo-and-wto-call-for-resumption-of-cruises-to-support-islands-and-crew?fbclid=IwAROPs0k4_qla6fNrl2tZ8Ub8HExMokAStwv8iH5I9WHXpMox_8-RPKCH1ys
58. Tourism Manifesto. (08.09.2020). European Travel and Tourism Sector Urges EU Governments to Agree on Harmonised Travel Restrictions as it Struggles to Survive the Current Crisis. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/Manifesto-statement-harmonization-travel-restrictions-final-002-09-20.pdf>
59. Tourism Manifesto. (08.09.2020). European travel and tourism sector urges EU governments to agree on harmonised travel restrictions as it struggles to survive the current crisis. <https://tourismmanifesto.eu/european-travel-and-tourism-sector-urges-eu-governments-to-agree-on-harmonised-travel-restrictions-as-it-struggles-to-survive-the-current-crisis/>
60. Tourism Manifesto. (14.10.2020). *Tourism must be part of National recovery and resilience plans*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/Manifesto-statement-national-recovery-and-resilience-plans.pdf>
61. Tourism Manifesto. (17.03.2020). *European tourism sector demands urgent support measures to reduce devastating impact of COVID-19*. <https://www.ectaa.org/Uploads/press-releases/Press-release-supportive-measures-C.pdf>
62. TTO Scandinavia. (08.11.2020). *Travel in EU on crisis agenda*. <https://www.ttoscandinavia.com/travel-in-eu-on-crisis-agenda/>
63. UK Hospitality. (n.d.). *Up To Date Coronavirus Information For Hospitality Businesses*. <https://www.ukhospitality.org.uk/page/coronavirus>
64. UNWTO. (07.05.2020). *International tourist numbers could fall 60-80% in 2020, UNWTO reports*. <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020>
65. UNWTO. (n.d.). COVID-19 Response. Guiding tourism's recovery. <https://www.unwto.org/tourism-covid-19>
66. Visit Europe. (17.6.2020) *WE ARE EUROPE*. [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=aJhSBIXhgFA>
67. Visita. (n.d.). Coronaviruset (COVID-19). <https://visita.se/medlemsguiden/arbetsgivarguiden/arbetsmiljo/coronaviruset-covid-19/>
68. VisitDenmark. (n.d.). Analyser og rapporter. <https://www.visitdenmark.dk/corporate/videncenter/analyser-og-rapporter>
69. VisitNorway. (11.02.2021). Coronavirus and Travelling to Norway. <https://www.visitnorway.com/plan-your-trip/coronavirus-and-travelling-to-norway/>
70. WTAAA. (13.04.2020). WTAAA Statement On The Effects Of COVID-19 On The Travel Industry. <https://wtaaa.org/pressrelease/wtaaa-statement-on-the-effects-of-covid-19-on-the-travel-industry/>

71. WTTC. (27.09.2020). *To Recovery & Beyond: The Future of Travel & Tourism in the Wake of COVID-19*. <https://wttc.org/Research/To-Recovery-Beyond>
72. WTTC. (n.d.). COVID-19 Hub. <https://wttc.org/COVID-19>

Lisa 2. Eesti dokumendid ja raportid

1. Anton, A. (2020). *Turismivaldkonna programm 2021–2024*.
https://static1.visitestonia.com/docs/3475775_annika-antonsihime-tulevikku.%20Turismi%20programm%202021%20kuni%202024
2. Arenguseire keskus. (n.d.). *Viiruskriisi mõju majandusele – majutus ja toitlustus*.
https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2020/11/2020_COVID-19_Majutus_toitlustus_reisiettevotted-1.pdf
3. EAS TAK. (n.d.). *Koolitused ja seminarid*, Puhtus ja turvalisus.
<https://www.puhkaeestis.ee/et/turismiprofessionaalile/koolitused-ja-seminarid/puhtus-ja-turvalisus>
4. EAS TAK. (n.d.). *Uuringud ja statistika*.
<https://www.puhkaeestis.ee/et/turismiprofessionaalile/uuringud-ja-statistika>
5. EAS TAK. *Coronavirus and travelling to Estonia*. <https://www.visitestonia.com/en/why-estonia/coronavirus-and-travelling-to-estonia>
6. EAS. (n.d.). *COVID-19 mõju Eesti majandusele*. <https://www.eas.ee/covid-19-moju-estii-majandusele/>
7. Eesti Hotellide ja Restoranide Liit. (n.d.). *COVID-19 erileht*. <https://ehrl.ee/covid-19/>
8. Eesti Konjunkturiinstituut. (03.2020). *COVID-19 mõju Eesti ettevõttele*.
https://static1.visitestonia.com/docs/3490675_covid-19-moju-estii-ettevotluselekonjunkturiinstituut-2020.pdf
9. Eesti Konjunkturiinstituut. (09.2020). *Konjunktuur 3/2020*
[https://www.ki.ee/failid/Konjunktuur_nr_3_\(214\)_2020_september.pdf](https://www.ki.ee/failid/Konjunktuur_nr_3_(214)_2020_september.pdf)
10. Eesti Konverentsibüroo. (n.d.). *COVID-19 seotud piirangud üritustele*.
<https://www.ecb.ee/et/covid-19-seotud-piirangud-uritustele/>
11. Eesti Maaturism. (n.d.). *Ettevõtte kinnitab – Siin on turvaline*.
<https://www.maaturism.ee/index.php?id=siin-on-turvaline>
12. Eesti Pank. (10.06.2020). PROGNOOS. Esmaselt kriisiabilt tuleb liikuda pikaajalisema plaani juurde. <https://www.eestipank.ee/press/prognoos-esmaselt-kriisiabilt-tuleb-liikuda-pikaajalisema-plaani-juurde-10062020>
13. Eesti Pank. (10.06.2020). Rahapoliitika ja Majandus 2/2020.
<https://www.eestipank.ee/publikatsioon/rahapoliitika-ja-majandus/2020/rahapoliitika-ja-majandus-22020>
14. Eesti Pank. (10.11.2020). *Välituristid kulutasid Eestis 145 miljonit eurot ehk 330 miljonit eurot vähem kui aasta eest*. <https://www.eestipank.ee/press/valituristid-kulutasid-estis-145-miljonit-eurot-ehk-330-miljonit-eurot-vahem-kui-aasta-eest-10112020>
15. Eesti Pank. (16.12.2020). PROGNOOS. Majanduse kriisieelne tase taastub tõenäoliselt järgmise aasta teises pooles. <https://www.eestipank.ee/press/prognoos-majanduse-kriisieelne-tase-taastub-toenaoliselt-jargmise-aasta-teises-pooles-16122020>
16. Eesti Pank. (25.03.2020). Eesti Pank esitles majanduslanguse erinevaid stsenaariume.
<https://www.eestipank.ee/press/eesti-pank-esitles-majanduslanguse-erinevaid-stsenaariume-25032020>

17. Eesti Pank. (25.03.2020). Majanduslangus kujuneb eeldatavasti suuremaks kui 6%. <https://www.eestipank.ee/press/majanduslangus-kujuneb-eeldatavasti-suuremaks-kui-6-25032020>
18. Eesti Pank. (25.05.2020). *Koroonakriis jättis Eesti I kvartalis ilma 200 000 turistist.* <https://www.eestipank.ee/press/koroonakriis-jattis-estii-i-kvartalis-ilma-200-000-turistist-25052020>
19. Eesti Pank. (28.08.2020). *Reisipiirangute tõttu jäi Eestil 2020. aasta II kvartalis saamata 400 miljonit eurot.* <https://www.eestipank.ee/press/reisipiirangute-tottu-jai-estil-2020-aasta-ii-kvartalis-saamata-400-miljonit-eurot-28082020>
20. Eesti Pank. (29.09.2020). Valitsus saab hajutada ebakindlust tuleviku suhtes. <https://www.eestipank.ee/press/valitsus-saab-hajutada-ebakindlust-tuleviku-suhtes-29092020>
21. Eesti Pank. (9.02.2021). *Eestil jäi 2020. aastal koroonakriisi tõttu välituristidelt saamata miljard eurot.* <https://www.eestipank.ee/press/eestil-jai-2020-aastal-koroonakriisi-tottu-valisturistidelt-saamata-miljard-eurot-09022021>
22. Eesti Turismifirmade Liit. (n.d.). *Reisi vastutustundlikult.* <https://etfl.ee/reisijale/>
23. <https://www.arenduskeskused.ee/uuring-kriisi-perioodil-oli-tegevus-osaliselt-voitaielikult-peatunud-77-uhendustest/>
24. Ida/Viru. (n.d.). Siin on turvaline. <https://idaviru.ee/siin-on-turvaline/>
25. Kantar EMOR. (n.d.). *Eriolukorra radar: COVID-19 mõju Eesti elanikele ja ettevõtetele.* <https://www.kantaremor.ee/eriolukorra-radar-covid-19-moju-estii-elanikele-ja-ettevotetele/>
26. Kriis.ee. (n.d.). *Koroonaviirus, tervis.* <https://www.kriis.ee/et/eriolukord-koroonaviirus>
27. Leesment, M. (20.03.2020). Postimees. *Mida tähendab Eesti majanduse jaoks poolteist kuud välituristideta.* <https://majandus24.postimees.ee/6928677/mida-tahendab-estii-majanduse-jaoks-poolteist-kuud-valisturistideta>
28. Maakondlike Arenduskeskuste võrgustik. (suvi 2020). *COVID-19 mõju järeluurim.*
29. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. (2013). *Eesti riiklik turismiarenduskava 2014-2020.* <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/3191/1201/3015/lisa.pdf#>
30. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. (30.10.2020). *Uus arengukava seob teaduse tihedamalt ühiskonna ja majandusega.* <https://www.mkm.ee/et/uudised/uus-arengukava-seob-teaduse-tihedamalt-uhiskonna-ja-majandusega>
31. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. (31.07. 2020). *MKM kriisimeetmete tööühm valmistub võimalikuks teiseks laineks.* <https://www.mkm.ee/et/uudised/mkm-kriisimeetmete-tooruhm-valmistub-voimalikuks-teiseks-laineks>
32. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. (4.09.2020). *Minister Siem andis valitsusele ülevaate ettepanekutest majanduse elavdamiseks.* <https://www.mkm.ee/et/uudised/minister-siem-andis-valitsusele-ulevaate-ettepanekutest-majanduse-elavdamiseks>
33. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. (n.d.). *Turism.* <https://www.mkm.ee/et/tegevused-eesmargid/turism>
34. New Baltic Hospitality Forum veebinarid. (juuni-august 2020). *Back to Business Webinars – Äriärataja veebinarid.* <https://newbaltichospitality.com/webinars/>

35. OSKA. (12.01.2021). *Olulisemad oskused, mis koroonakriisis ellu jääda aitavad*.
<https://oska.kutsekoda.ee/2021/01/olulisemad-oskused-mis-koroonakriisis-ellu-jaada-aitavad/>
36. OSKA. (8.12.2020). *Valmisid OSKA COVID-mõjude analüüs ning isikuteenuste ja töötleva tööstuse uuringud*. <https://oska.kutsekoda.ee/2020/12/valmisid-oska-covid-mojude-analuus-ning-isikuteenuste-ja-tootleva-toostuse-uuringud/>
37. Rahandusministeeriumi. (09.10.2020). *Majandusprognoosid*.
<https://www.rahandusministeerium.ee/et/riigieelarve-ja-majandus/majandusprognoosid>
38. Riigikantselei. (27.04.2020). *COVID-19 levikust põhjustatud olukorrast väljumise strateegia*.
39. Riigikogu Arenguseire Keskus. (n.d.). *COVID-19 mõju arengusuundumustele ning tähendus Eesti majanduse struktuurile ehk üldise majandusarengu stsenaariumid*.
<https://www.riigikogu.ee/arenguseire/covid19/>
40. Tallinn. (2.11.2020). *COVID-19 leviku tõkestamise plaan*.
<https://www.tallinn.ee/est/veerise/COVID-19-leviku-tokestamise-plaan-9>
41. Tallinna Sadam. (12.03.2020). *Kommentaari Vabariigi Valituse otsusele kruisilaevade vastuvõtu edasilükkamiseks kuni 01.05.2020*. <https://www.ts.ee/kommentaari-vabariigi-valituse-otsusele-kruisilaevade-vastuvotu-edasilukkamiseks-kuni-01-05-2020/>
42. Tartu. (n.d.). *Tarbimärgis „Siin on turvaline“*. <https://www.tartu.ee/et/tarbimargis-siin-on-turvaline>
43. Terviseamet. (n.d.). *Koroonaviiruse haigus COVID-19*.
<https://www.terviseamet.ee/et/uuskoroonaviirus>
44. VisitPärnu. (n.d.). *Pärnu linn soovib, ettevõtte kinnitab: meil on turvaline*.
<https://visitparnu.com/parnu-linn-soovib/>
45. Välisministeerium. (1.07.2020). *Close the Digital Divides: the Digital Response to COVID-19*. <https://vm.ee/en/close-digital-divides-digital-response-covid-19>
46. Välisministeerium. (n.d.). *Reisi Targalt/COVID-19*.
<https://reisitargalt.vm.ee/koroonaviirus/>

Lisa 3. Intervjueeritud välisorganisatsioonide eksperdid

1. Association of Hungarian Travel Agencies (MUISZ), liige, 28.12.2020
2. Deutsche Zentrale für Tourismus, programmijuht, 10.12.2020
3. European Travel Commission (ETC), tegevjuht, 05.01.2021
4. Flight Centre Travel Group & Discova DMC in Malaysia, direktor; FATA, auliige, MATTA, endine president, 23.12.2020
5. Hellenic Association of Travel and Tourist Agencies' (HATTA), asepresident, 21.12.2020
6. International Congress and Convention Association (ICCA), regionaaldirektor, 23.12.2020
7. Lapin Liitto/Regional Council of Lapland, programmijuht, 18.12.2020
8. Latvia Travel/Investment and Development Agency of Latvia, juhtkonna liige, 11.12.2020
9. Lithuanian Association of Hotels & Restaurants, juhatuse liige, 16.12.2020
10. Polish Chamber of Tourism (PIT), president, 30.12.2020
11. Polish Tourism Organization, programmijuht, 15.12.2020
12. Rosturizm, programmijuht, 16.12.2020
13. The Association of Hotels & Restaurants of Latvia, juhtkonna liige, 17.12.2020
14. The European Travel Agents' and Tour Operators' Associations (ECTAA), peasekretär, 22.12.2020
15. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), poliitikaanalüütik, vastatud kirjalikult, 21.12.2020
16. UK Hospitality, juhatuse liige, 11.12.2020
17. Visita (Rootsi), juhtkonna liige, 14.12.2020
18. VisitDenmark, juhtkonna liige, 14.12.2020
19. VisitFinland/BusinessFinland, juhtkonna liige, 10.12.2020
20. VisitNorway/Innovation Norway, programmijuht, 15.12.2020

Lisa 4. Küsimused rahvusvahelistele ekspertidele

1. Arrival of the crisis:

How do you assess the reaction of the tourism sector to the crisis in your country?

What were the most decisive factors?

2. In the middle of the crisis:

How do you assess the impact until now and the current impact of the crisis on the tourism sector in your country?

What were and are the most decisive factors?

3. Exiting the crisis:

What are the key scenarios, priorities and intervention measures for the tourism sector to exit the crisis in your country?

4. Post-crisis "new normality":

How do you assess the so-called post-crisis "new normality" in the tourism sector in general and in your own country?

What will be the most decisive factors?

When could this post-crisis "new normality" emerge?

Lisa 5. Intervjueeritud Eesti turismisektori esindajad

Eesti turismisektori esindajatena intervjueeriti ettevõtete omanikke, juhatuse liikmeid ja tegevjuhtkonna liikmeid või struktuuriüksuste juhte.

1. Adrenaator Grupp OÜ, 15.12.2021	23. Mooska talu suitsusaun, Mooska OÜ, 09.12.2020
2. Alexela kontserdimaja, Tallinna Kontserdimaja AS, 11.12.2020	24. Mulliga ja Mullita, Spumante OÜ, 08.12.2020
3. Apollo kino OÜ, 16.12.2020	25. Mäetaguse Mõisahotell, Mehntack OÜ, 15.12.2020
4. Blueray OÜ (virtuaalsed ajaaugud), 27.11.2020	26. Nipernaadi Matkaklubi MTÜ
5. Destination Management Estonia OÜ 07.12.2020	27. Palace Hotell, HMP Hotellid OÜ, 10.12.2020
6. Dorpat Hotell ja Konverentsikeskus, Dorpat OÜ, 08.12.2020	28. Pärnu Muuseum SA, 10.12.2020
7. E-Turist Reisibüroo OÜ, 11.12.2020	29. Reiser OÜ, 13.12.2020
8. Eckerö Line AB OY Eesti filiaal. 11.12.2020	30. Roosta puhkeküla, Swedest Motel Group AS, 9.12.2020
9. Estonian Wildlife Tours, Estonian Nature OÜ, 14.12.2020	31. Saaremaa Hotell, Saare Hotell OÜ, 19.12.2020
10. Germalo Reisid OÜ, 14.12.2020	32. Soomaa.com, OÜ Viis Aastaaega, 16.12.2020
11. Haven Kakumäe, Kakumäe Jahisadam OÜ, 14.12.2020	33. Tallinna Giidide Ühing MTÜ, 14.12.2020
12. Hedon Spa ja Hotel, Supeluse Hotell OÜ, 10.12.2020	34. Tallinna Kultuurikatel SA, 7.12.2020
13. Hektor Konteinerhotell, Hektor Design Hostels OÜ, 10.12.2020	35. Tallinna Teletorn SA, 11.12.2020
14. Hiiumaa giidide esindaja, 11.12.2020	36. Toila Spa Hotell, AS Toila Sanatoorium, 16.12.2020
15. Järvamaa giidide esindaja, 11.12.2020	37. Travibest Reisibüroo OÜ, 14.12.2020
16. Kalev Spa Hotell ja Spa, OÜ Kalevi Veekeskus, 11.12.2020	38. TS Laevad OÜ, 18.12.2020
17. Kihnu Veeteed AS, 17.12.2020	39. Uhtjärve Ürgoru Nõiariik OÜ, 15.12.2020
18. Kubija Hotell, Pintmann Grupp OÜ, 15.12.2020	40. Vabank Tartu, Weekend Club OÜ, 18.12.2020
19. Leib Restoran OÜ, 16.12.2020	41. Valgamaa giidide esindaja, 16.12.2020
20. Lottemaa Teemapark OÜ, 14.12.2020	42. Vihula mõis, Vihula Manor Hospitality OÜ, 09.12.2020
21. Maitseelamuse Koda, Peipsimaa Kogukonnaköök MTÜ, 14.12.2020	43. Wris Reisibüroo, AS Wris, 07.12.2020
22. Matkajuht OÜ, 14.12.2020	44. Ööbiku Gastronoomiatalu, Gastro Talu OÜ, 14.12.2020

Lisa 6. Intervjuuküsimused turismisektoriga seotud ettevõtjatele

I KRIIS TÄNASENI

1. Millisel määral olete turismiga seotud ning kas ja kui palju on see koroonakriisi ajal teie jaoks muutunud?
2. Kirjeldage, mis on muutunud/mida olete muutnud koroonakriisi ajal:
 - 2.1. teie jaoks turu ja klientide osas?
 - 2.2. teie ettevõttes/organisatsioonis?
3. Millise hinnangu annate koroonakriisi ajal pakutavatele abimeetmetele?
4. Kuidas hindate ühiskonna, turismisektori, riigi (valitsuse, MKMi, EASi) ning erialatöötajate liitude reageerimist koroonakriisile Eesti turismis?

II KRIISIST VÄLJA

5. Millised on teie ettevõtte/organisatsiooni eesmärgid ja tegevused koroonakriisist väljumiseks?
6. Milline on teie ettevõtte/organisatsioon koroonakriisi järel (suurimad erinevused, võrreldes aastat 2019 aastaga 2023)?
7. Milline peaks olema riigi (valitsuse, MKMi, EASi) roll, plaan, eesmärgid ja tegevused Eesti turismi koroonakriisist väljumiseks?
8. Milline on Eesti turism koroonakriisi järel (suurimad erinevused võrreldes näiteks aastat 2019 kuni kolme järgmise aastaga)?
9. Kuidas hindate järgmisi Eesti turismi arengustsenaariume koroonakriisist väljumise ja kriisijärgse olukorra kohta?

Lisa 7. Fookusgrupi intervjuudel osalenud organisatsioonid

1. Eesti Giidide Liit MTÜ
2. Eesti Hotellide ja Restoranide Liit MTÜ
3. Eesti Konverentsibüroo MTÜ
4. Eesti Loodusturismi Ühing MTÜ
5. Eesti Maaturism MTÜ
6. Eesti Spaaliit MTÜ
7. Eesti Turismifirmade Liit MTÜ (andis sisendi kirjalikult)
8. Eesti Turismihariduse Liit MTÜ
9. Ida-Viru Ettevõtluskeskus SA
10. Lõuna-Eesti turismiklaster
11. Nordic Aviation Group AS
12. Põhja-Eesti Turism SA
13. Pärnu Linnavalitsus
14. Reisibüroode Liit MTÜ
15. Tallinna Lennujaam AS
16. Tallinna LV Turismiosakond
17. Tallinna Sadam AS
18. Tartu Külustuskeskus
19. TS Laevad (registreerus ja sai materjalid, aga ei õnnestunud ühist aega leida)
20. Visit Saaremaa MTÜ

Lisa 8. Terviseameti epidemioloogilised prognoosid 2021 jaanuari keskpaiga seisuga

Koroonaviiruse praegune laine Eestis kestab Terviseameti positiivse prognoosi kohaselt kuni aprilli alguseni, neutraalse prognoosi puhul maini ja negatiivse prognoosi korral on viirus madala intensiivsusega ringluses ka suvel. Kahjuks ei ole nendes prognoosides arvesse olnud võimalik võtta viiruse uute mutatsioonide puhanguid.

Terviseamet arvamusel osutub viirus positiivse prognoosi järgi sesoonseks ehk vaktsineerimise mõju saab olema piisavalt suur enne järgmist respiratoorsete viiruste sesooni. Neutraalse prognoosi puhul võib oodata järgmises respiratoorsete viiruste sesoonis ehk novembris-detsembris uut lainet ning negatiivne stsenaarium ei välista vahepeal tekkivaid uute mutatsioonide puhanguid.

Vaktsineerimise mõju jõuab eeldatavasti tasemeni, mil Eesti turismimajandusel puudub vajadus tegevuspiirangute järele Terviseameti positiivse prognoosi korral, kui vaktsineeritud on vähemalt 50% riskirühmadest ning ca 25% tavapopulatsioonist. Vaktsiin on efektiivne ringluses oleva viiruse tüve vastu. Immuunvastus on hea ja püsiv vähemalt ühe hooaja jooksul (kui on tegemist sesoonse viirusega).

Neutraalses prognoosis oleks vaktsineeritud vähemalt 30% riskirühmadest ning vaktsiini ei jätku ülejäänud populatsiooni vaktsineerimiseks. Negatiivses prognoosis muteerub viirus nii, et vaktsiin ei ole enam efektiivne ringleva tüve suhtes, haigestumus jääb praegusele tasemele ning esineb oht tervishoiusüsteemi ülekoormuseks, mille vältimiseks/maandamiseks on vaja kehtestada piiranguid.

Üle Eesti riigipiiri nii sisse kui välja reisivate turistide kohustuslikus vaktsineerituses ja selle tõendamises on Terviseamet seisukohal, et tervishoiuteenused ei ole Eestis üldiselt kohustuslikud ning seda järgitakse ka praeguse viiruse vastase vaktsineerimise puhul. Vaktsineerimata inimestele rakendub karantiini kohustus ning vaktsineeritud inimestel peab olema vastav (rahvusvaheline) sertifikaat vaktsineerimisstaatuse tõendamiseks.

Lisa 9. COVID-19 majandusmõju Eesti turismile, statistika koondaruanne

Statistilise aruande andmeallikad

Kvantitatiivse analüüsi käigus võrreldi 2020. aasta kriisiperioodi kevadest sügiseni (märts - oktoober) 2019. aasta sama perioodiga. Analüüsi eesmärk oli anda ülevaade muutustest ettevõtete majandustegevuses seoses COVID-19 pandeemiaga turismile omastes ning turismiga seotud majandusharudes.

Andmed on pärit järgmistest andmeallikatest:

- Statistikaametist uuringu allhankega saadud kombineeritud andmestik:
 - majutustegevus,
 - õhu- ja veetransport,
 - käibedeklaratsioonide andmed,
 - töötamise registri (TÖR) andmed,
 - tulu- ja sotsiaalmaksudeklaratsiooni (TSD) andmed,
 - mõned diagrammid on võetud otse Statistikaameti allhankest.
- Avalikest andmekogudest pärit andmed:
 - Eesti Panga andmed: [maksebilansi andmed](#) (reisiteenuste ja reisijateveo eksport ja import), [mitteresidentide reisirid Eestisse ja Eesti residentide välisreisid](#);
 - Eesti Töötukassa andmed [töötasu hüvitiste kasutamise kohta](#);
 - [Tallinna Sadama](#) ja [Tallinna Lennujaama](#) reisijateveo andmed;
 - Saaremaa, Hiiumaa ning mandri vahelise praamiliikluse reisijate andmed.

Statistikaameti andmestikus on käibedeklaratsioonidest andmed koondatud järgmistel põhimõtetel:

1. Liidetud on käibedeklaratsiooni read: rida 1 + rida 2 + rida 3 + rida 8 + rida 9 - rida 6 - rida 7.
2. Käibedeklaratsiooni andmed on lingitud tegevusala leidmiseks majandusüksuste statistilise registriga (EMTAKi koodid – vastavad selgitused on toodud ka tabelis 20, lk ...). Turismi satelliitkonto koostamisel võetakse arvesse lisaks ettevõtetele ka muid asutusi, MTÜ-sid, FIE-sid ja finantsinstitutsioone. Seetõttu sisaldavad käibeandmed lisaks ettevõtetele ka muid asutusi, mis on hõlmatud käibedeklaratsiooni ja majandusüksuste statistilise registri linkimisel tekkinud andmetes.

Enamikus andmestikes on andmed jaotatud turismi satelliitkontole sarnaselt turismile omaste, turismiga seotud ja muude majandusharude lõikes (tabel 20, lk 103) ning koondatud vastavatesse lõigetesse järgnevalt:

1. ettevõtete/asutuste arv on vastavad andmed esitanute arv (EMTAK kood).
2. ettevõtete suuruste jaotus on toodud lõigetes:
 - a. kuni 10 töötajat; 11–50 töötajat; rohkem kui 50 töötajat.

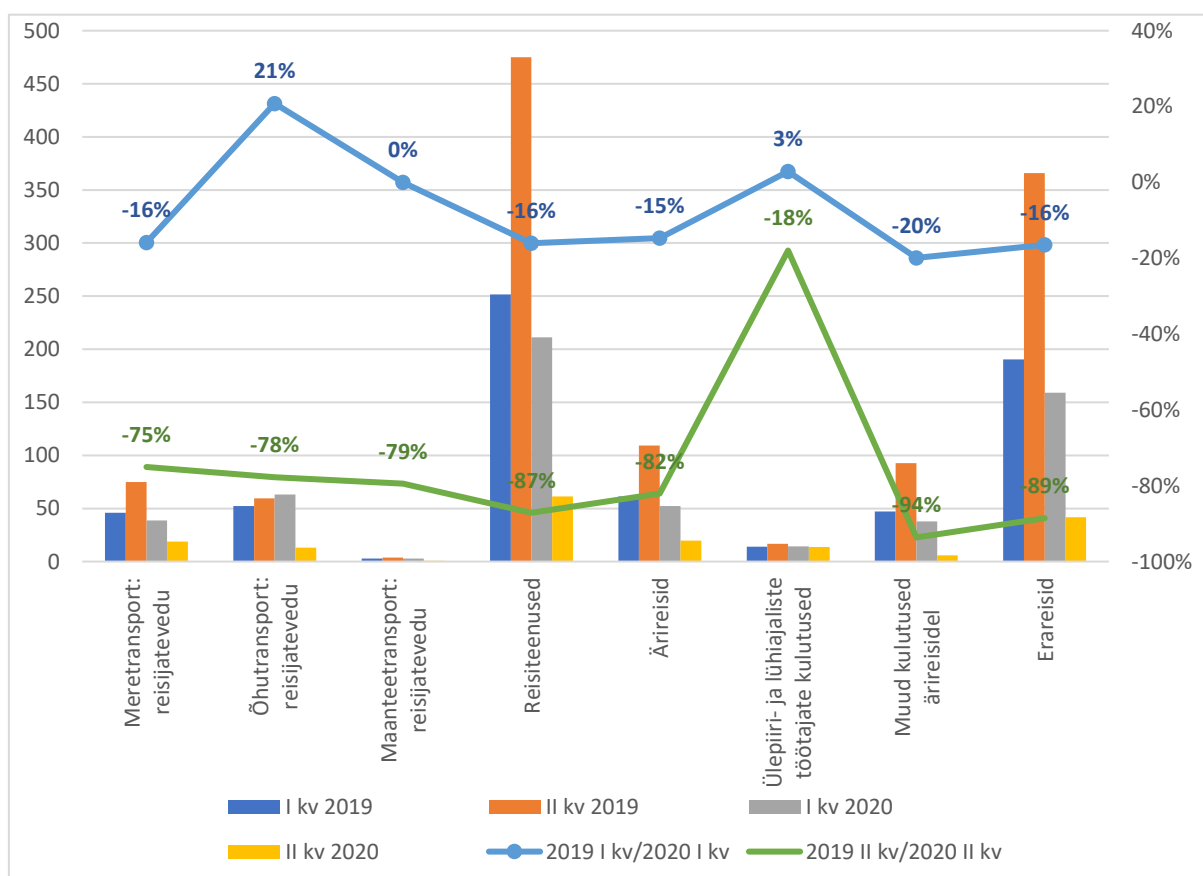
3. piirkondade jaotus:

- Tallinn (Harjumaa üks osa);
- Põhja-Eesti (Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa, Harjumaa (v.a Tallinn), Järvamaa, Raplamaa);
- Lääne-Eesti (Läänemaa, Hiiumaa, Saaremaa, Pärnumaa);
- Lõuna-Eesti (Jõgevamaa, Tartumaa, Põlvamaa, Võrumaa, Valgamaa, Viljandimaa).

Andmed on esitatud enamasti 2019. ja 2020. aasta kohta jaanuarist oktoobrini (välja arvatud koondandmed 2019. aasta kohta).

Ülevaade rahvusvahelisest ja riigisisest transpordist

Eesti Panga maksebilansi andmetega on vaadeldud reisijateveo ja erinevate reisiteenuste muutumist 2019. ja 2020. aasta esimeses kahes kvartalis (Joonis 5). Ekspordi muutustest nähtub, et kui esimeses kvartalis on langus olnud enamikus valdkondades väike, õhustranspordi reisijatevedu isegi tõusis 2019. aastal samal perioodil, siis teise kvartali muutused on oluliselt suuremad. Langus jääb vahemikku 75–94%. Samas ülepiiri ja lühiajaliste töötajate kulutused on langenud kõigest 18%. Impordi puhul on trend sarnane ekspordiga.

Joonis 5. Eksport (miljonid eurod), muutused 2020/2019 (%). Allikas: Eesti Panga maksebilanss

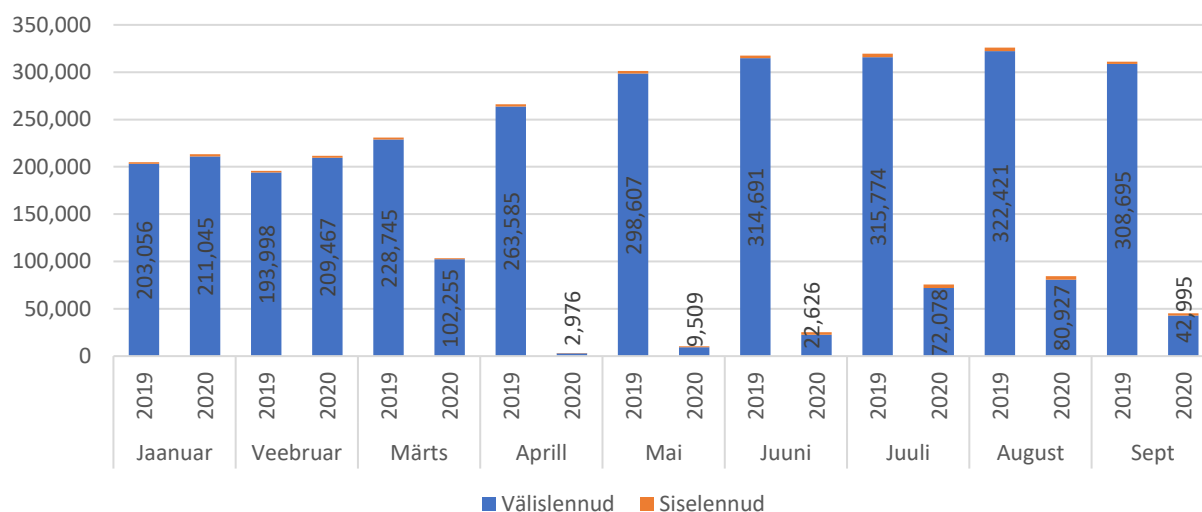
Reisijateveo andmetest on kasutatud järgmisi andmeid:

- Tallinna Lennujaama reisijate info;
- Tallinna Sadama reisijate info;

- TS Laevad (Tallinna Sadama tütarettevõtte) reisijate info Saaremaa ja Hiiumaa liinidel.

Tallinna Lennujaama reisijate arv kasvas nii 2020. aasta jaanuaris kui ka veebruaris. Sel ajal levis COVID-19 viirus peamiselt Hiinas, kuivõrd esimene juhtum Euroopas registreeriti 24.01.2020 Prantsusmaal. 11.03.2020 kuulutas WHO välja pandeemia³. Eestis kehtestati eriolukord 12.03.2020 ning eriolukorraga kaasnes mitu piirangut, mis mõjutasid oluliselt ka reisimist. Alates 17.03 võisid Eestisse siseneda vaid Eesti kodanikud, Eesti tähtjalist või pikaajalise elaniku elamisluba ja elamisõigust omavad välismaalased ning tähtjalist või alalist elamisõigust omavad Euroopa Liidu, Euroopa Majanduspiirkonna ja Šveitsi Konföderatsiooni kodanikud, samuti nende otsejoones alanejad või ülenejad sugulased või abikaasad. Lisaks võisid Eestisse siseneda diplomaatiliste esinduste või konsulaaresinduste töötajad ja nende perekonnaliikmed, kui neil ei esinenud haigusnähte. Veel võisid riiki siseneda teatud eranditel kauba transportijad (rahvusvaheline kaubavedu), terviseteenuse osutajad ning muude hädaolukorra lahendamiseks vajalike teenuste osutajad. Samuti võisid siseneda need välismaalased, kes kasutasid Eestit oma elukohariiki jõudmiseks.⁴

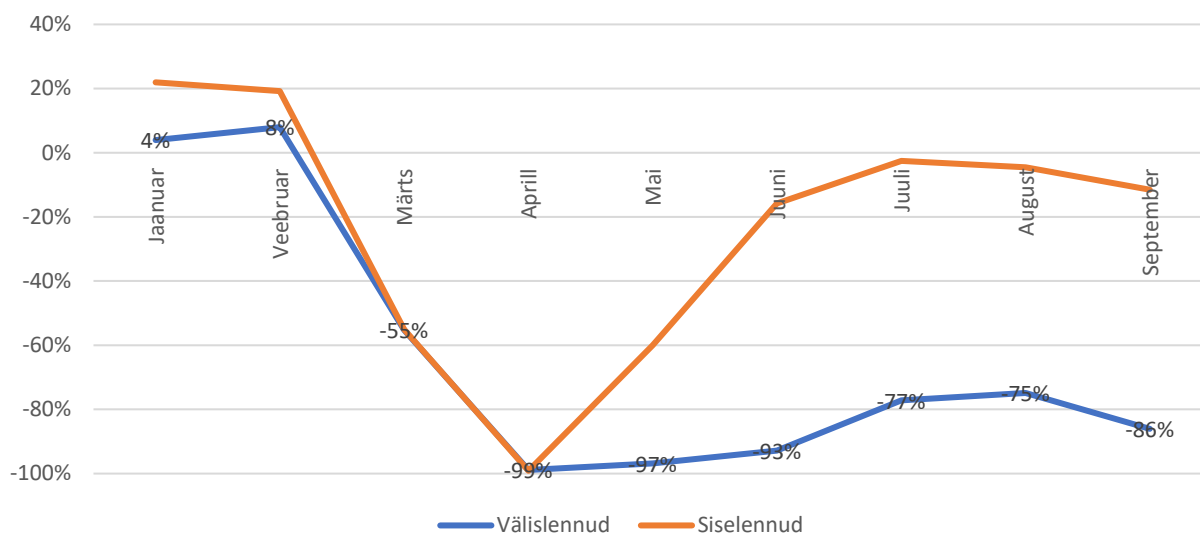
Kõik need piirangud tõid kaasa reisijate hulga vähenemise Tallinna lennujaamas. Märtsis vähenes reisijate arv rahvusvahelistel lendudel võrreldes 2019. aasta märtsiga 55%, kuid aprillis vähenes nii sise- kui rahvusvaheliste lendude reisijate arv 99%. Rahvusvaheliste lendude reisijate hulk oli ka mais ja juunis väiksem (97%) kui eelmisel aastal samal ajal. Siselendude reisijate arv oli juunis 16% väiksem eelmise aasta juunist, kuid siselennud moodustavad Tallinna lennujaama tööst vaid marginaalse osa. Juulis ja augustis reisijate arv kasvas, kuid võrreldes 2019. aastaga oli vahe siiski vastavalt 77% ja 75% (joonis 6, 7).

Joonis 6. Reisijate arv (sise- ja välislennud). Allikas: Tallinna Lennujaam

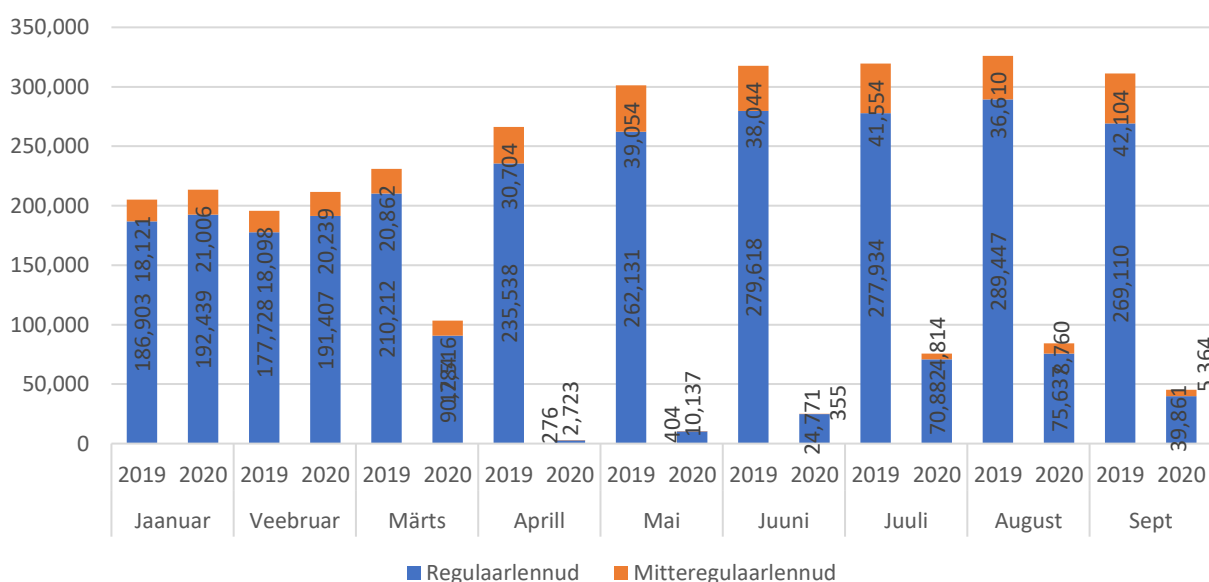
³ <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/timeline-ecdc-response>

⁴ https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/sel_vv2078.pdf

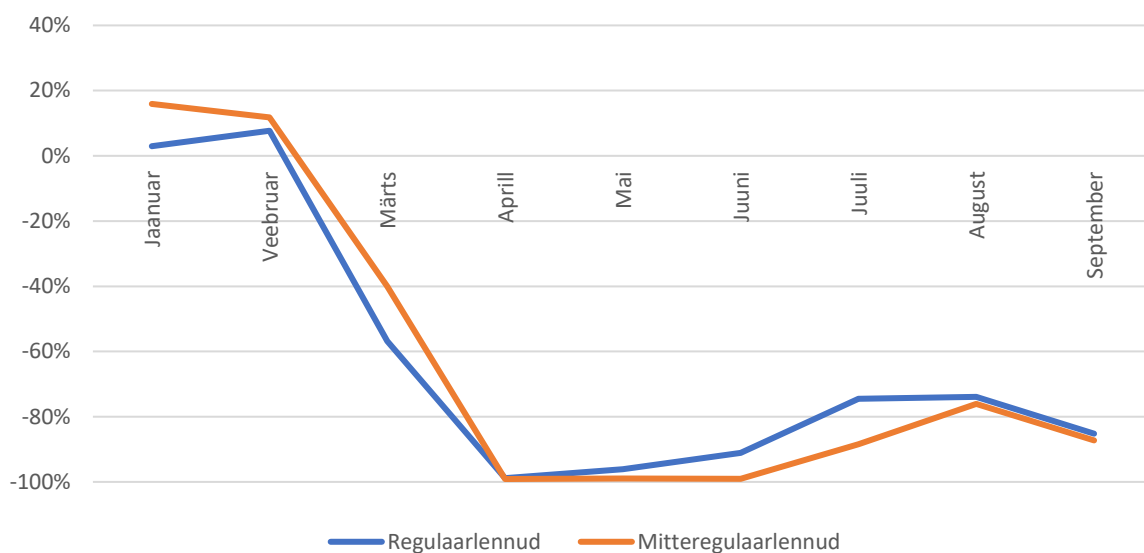

Joonis 7. Lennureisijate arv ja lennureisijate arvu muutus sise- ja välislendudel 2019–2020 (jaanuar–september), %. Allikas: Tallinna Lennujaam

Suurema osa Tallinna lennujaama reisijate arvust moodustavad regulaarlendude reisijad. Pärast eriolukorra kehtestamist vähenes regulaarlendude reisijate arv märtsis 57% ning mitteregulaarlendude reisijate arv 40%. Mitteregulaarlendude veidi väiksemat vähenemist saab ilmselt põhjendada vajadusega lennutada erinevate turismipakettidega välismaale läinud Eesti elanikud siiski Eestisse tagasi. Aprillis ei toimunud peaaegu üldse regulaarlende ega mitteregulaarlende. Pärast piirangute leevenemist oli mais ja juunis võimalik mõnda sihtkohta lennata. Juulis ja augustis vähenes regulaarlendude reisijate hulk mõlemas kuus 74% võrreldes eelmise aasta sama ajaga (joonis 8, 9).

Joonis 8. Regulaarlendude ja mitteregulaarlendude reisijate arv. Allikas: Tallinna Lennujaam

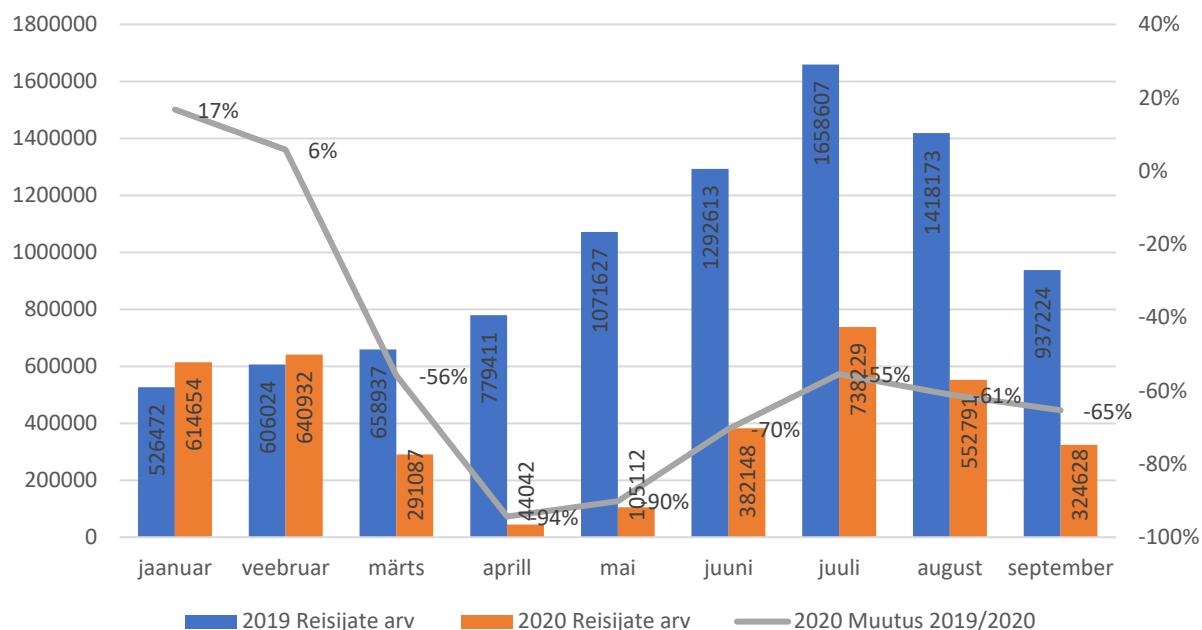
Joonis 9. Lennureisijate arv ja lennureisijate arvu muutus regulaar- ja mitteregulaarlendudel 2019–2020 (jaanuar–september), %. Allikas: Tallinna Lennujaam

Tallinna sadama reisiliiklust mõjutasid samuti eriolukorra kehtestamine ning järgnenud piirangud. Kohe pärast eriolukorra algust piirati liikumist huvireisi eesmärgil laevale minekuks marsruudil Tallinn-Stockholm-Tallinn⁵. Turismi eesmärgil Eestisse siseneda ei saanud, kuivõrd alates 17.03 võisid Eestisse siseneda vaid Eesti kodanikud ja alalise elamisloaga inimesed. Alatest 14.05 hakati järk-järgult piiranguid vähendama ning alates 18.05 lõpetati eriolukord.⁶

Kõik need piirangud on toonud kaasa reisijate arvu vähenemise Tallinna sadamas. Sarnaselt lennujaamaga kasvas reisijate hulk jaanuaris ja veebruaris võrreldes 2019. aasta sama perioodiga, kuid pärast eriolukorra ja sellega seotud piirangute kehtestamist vähenes reisijate arv üle 90%. Suvekuudel (juuni–august) reisijate arv kasvas võrreldes mai ja aprilliga märkimisväärselt, kui reisijaid oli siiski kuni 70% vähem kui eelmisel aastal samal perioodil (joonis 10).

⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/314032020001>

⁶ https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/sel_vv20158.pdf

Joonis 10. Tallinna sadama reisijate arv ning reisijate arvu muutus 2019–2020 (jaanuar–september), %. Allikas: Tallinna Lennujaam

Nii Tallinna lennujaama kui ka Tallinna sadama reisijate arv vähenes aprillis ligi 100% ehk reise peaaegu ei toimunud.

Suvekuudel (juuni–august) reisijate arv küll pisut taastus, kuid võrreldes 2019. aastaga oli reisijate arv märkimisväärselt väiksem.

Eeltoodu mõjutas nii Tallinna sadama kui lennujaama toimimist, kuid lennu- ja laevaliikluse vähesus tähendas, et välituristidel oli keeruline Eestisse jõuda (mitte transpordiühenduste vähesuse pärast, vaid riiki sisenemisel kehtivate piirangute pärast), mis omakorda mõjutas ka teiste majandusharude ettevõtete tegevust.

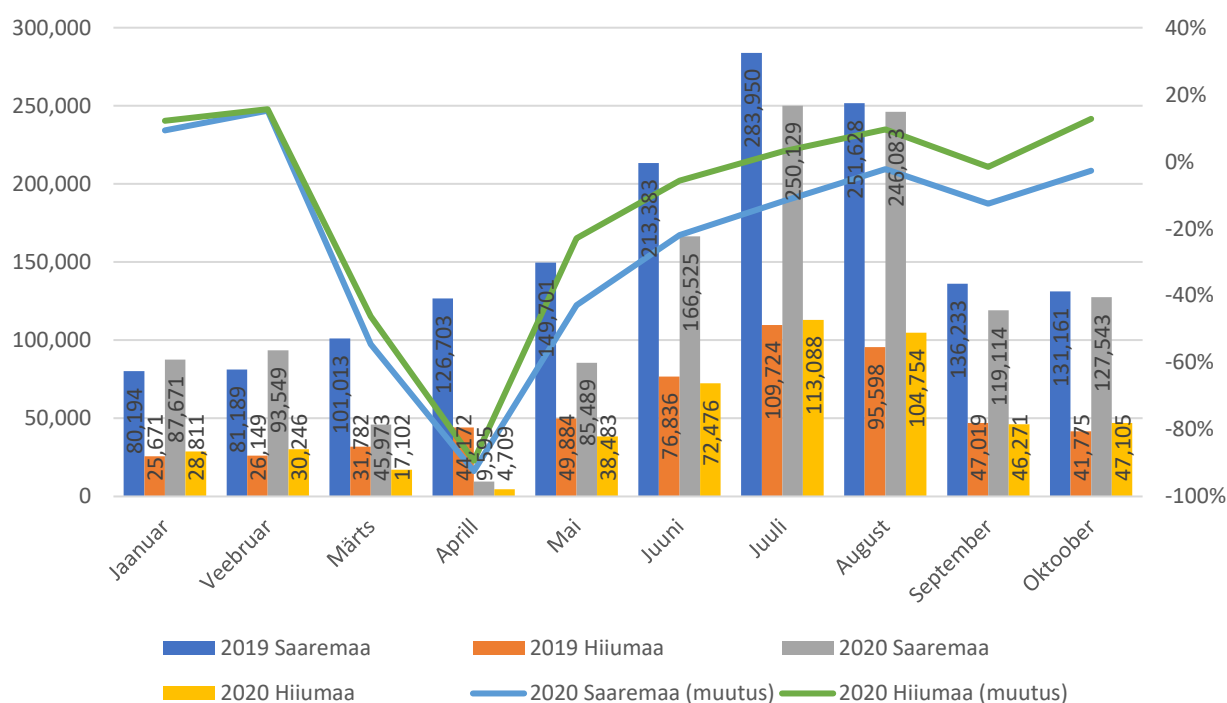
Eesti panga andmetel jõudis 2020. aasta II kvartalis Eestisse vaid 120 000 välituristi, mida oli 94% vähem kui 2019. aasta II kvartalis. Välituristid jätsid Eestisse 400 miljonit eurot vähem kui aasta eest.

Saarte ja mandri vahelist liiklust mõjutasid pärast eriolukorra algust kehtestatud liikumisvabaduse piirangud Saaremaa, Hiiumaa, Vormsi, Ruhnu, Kihnu ja Muhu valla territooriumil. Saarelt sai lahkuda, kui inimese elukoht oli liikumiskiiranguga territooriumil, kuid töökoht oli väljaspool liikumiskiiranguga territooriumilt. Samas ei olnud pärast liikumist tööle enam tagasipöördumise võimalust oma elukohta kuni piirangute kehtetuks tunnistamiseni.⁷ 28.04 hakati liikumiskiiranguid saarte ja mandri vahel leevendama. Esialgu

⁷ https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/sel_pm2033.pdf

hakati väljastama ühekordseid lubasid liikumaks saarte ja mandri vahel⁸. Alates 04.05 lubati liikumist saarte ja mandri vahel inimestel, kelle enda või lähima pereliikme elukoha aadress, lisa-aadress või viibimiskoha aadress on rahvastikuregistri järgi Saaremaa, Hiiumaa, Vormsi, Ruhnu, Kihnu, Muhu vald või Manija saar.⁹ Alates 08.05 tunnistati täiendavad liikumiskiirangud saartel kehtetuks¹⁰.

Kõikide nende piirangute kehtestamine ning hilisem leevendamine on mõjutanud ka praamiliiklust nii Saaremaa kui ka Hiiumaa ja mandri vahel. Märtsis ja aprillis vähenes reisijate liikumine Saaremaa, Hiiumaa ja mandri vahel üle 90%. Pärast eriolukorra piirangute lõppu hakkas ka liikumine saarte ja mandri vahel taastuma. Perioodil juuni–oktoober sõitis Hiiumaa ja mandri vahel sama palju või isegi rohkem reisijaid kui 2019. aastal samal ajal. Saaremaa ja mandri vahel liikus juulis ja augustis sama palju või pisut vähem reisijaid kui eelmisel aastal samal ajal (joonis 11).

Joonis 11. Reisijate arv ning reisijate arvu muutus Saaremaa ja Hiiumaa liinidel 2019–2020, jaanuar–oktoober. Allikas: Tallinna Sadam

⁸ <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/pm2068k.pdf>

⁹ https://www.valitsus.ee/sites/default/files/sel_vv20133k.pdf

¹⁰ https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/sel_pm2080k.pdf

Saarte ja mandri vahel liikus 2020. aasta märtsis ja aprillis väga vähe reisijaid, põhjus oli seotud rangete liikumispiirangutega.

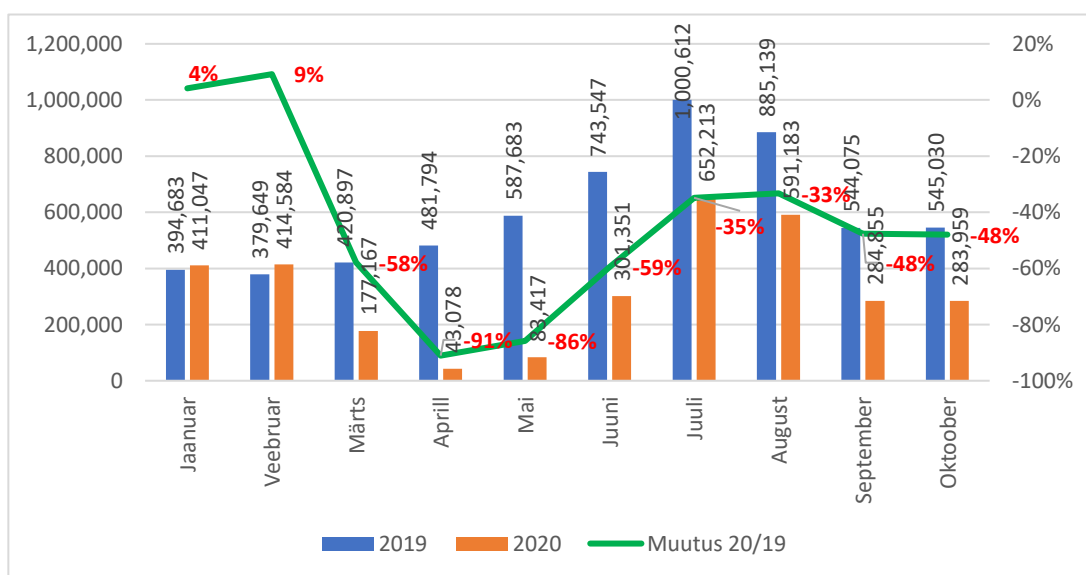
Suvekuudel reisijate arv taastus ning võib eeldada, et saartele jõudis sama palju või isegi mõnevõrra rohkem turiste kui eelmisel aastal samal ajal.

Ülevaade majutusstatistikast

Välis- ja siseturistide ööbimised regioonide lõikes

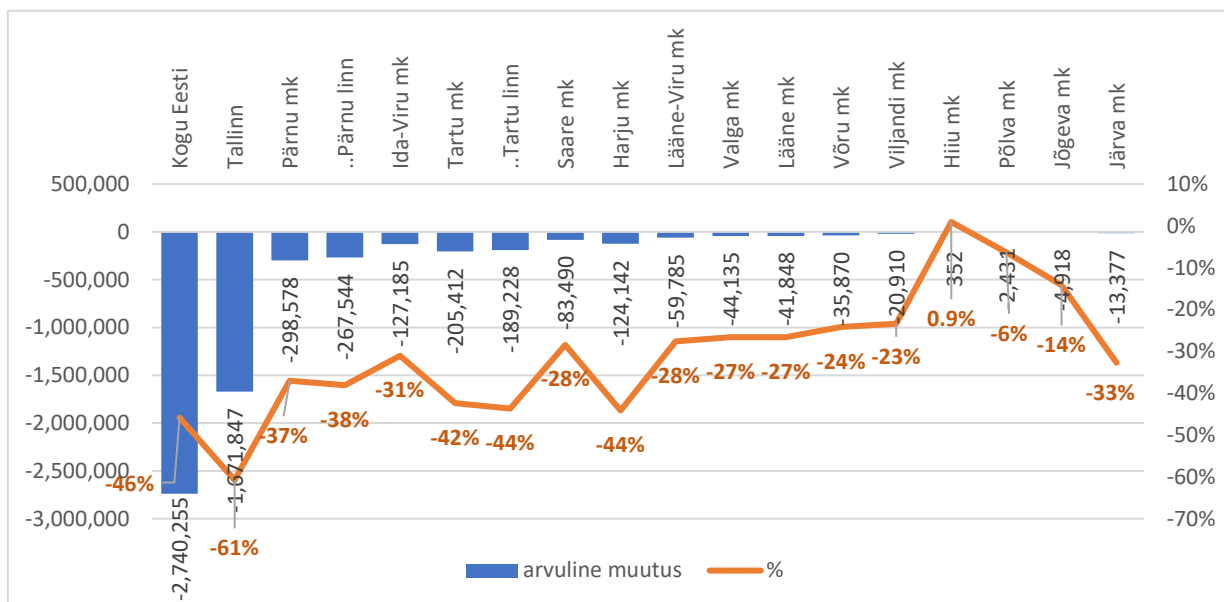
Majutuse kohta on kättesaadavad Statistikaameti andmed majutatute ja ööbimiste kohta erinevate elukohariikide lõikes majutusettevõtetes jaanuarist oktoobrini aastatel 2019 ja 2020. Esmalt antakse ülevaade kõikide elukohariikide ja siis välituristide ööbimiste arvudest, tuues välja andmed Eesti kohta üldiselt ning kolmes peamises regioonis eraldi. Regioonid jagunesid põhja (Harjumaa, Raplamaa, Järvamaa, Ida-Virumaa ja Lääne-Virumaa), lääne (Läänemaa, Pärnumaa, Saaremaa ja Hiiumaa) ja lõuna (Tartumaa, Jõgevamaa, Põlvamaa, Viljandimaa, Võrumaa ja Valgamaa) regioonideks, millele lisandub eraldi Tallinn.

Kogu Eesti lõikes oli jaanuaris ja veebruaris ööbimiste arvus mõningane kasv (juurdekasv on vastavalt 4% ja 9%, joonis 12), kuid märtsis, kui 2020. aastal kehtestati eriolukord, langes ööbimiste arv 58% võrreldes 2019. aasta märtsiga. Aprillis ja mais oli langus veelgi suurem, kuid juunis, kui eriolukorrast tingitud meetmeid leevendama hakati, näitas ööbimiste arv taastumise märke, ent jäi augustiks siiski kolmandiku võrra väiksemaks kui aasta varem. Septembris ja oktoobris liikus ööbimiste trend taas vähenemise poole.

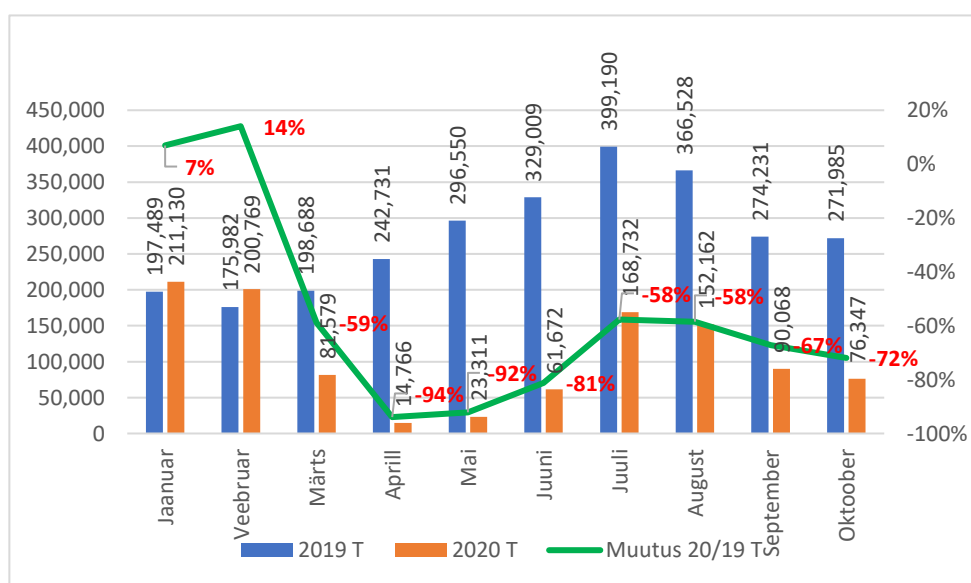
Joonis 12. Ööbimised 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Kui vaadata maakondades ja suuremates linnades toimunud muutusi jaanuarist oktoobrini ja võrrelda kahte aastat, siis on ööbimiste langus Eesti majutusasutustes tervikuna olnud 45% (joonis 13).

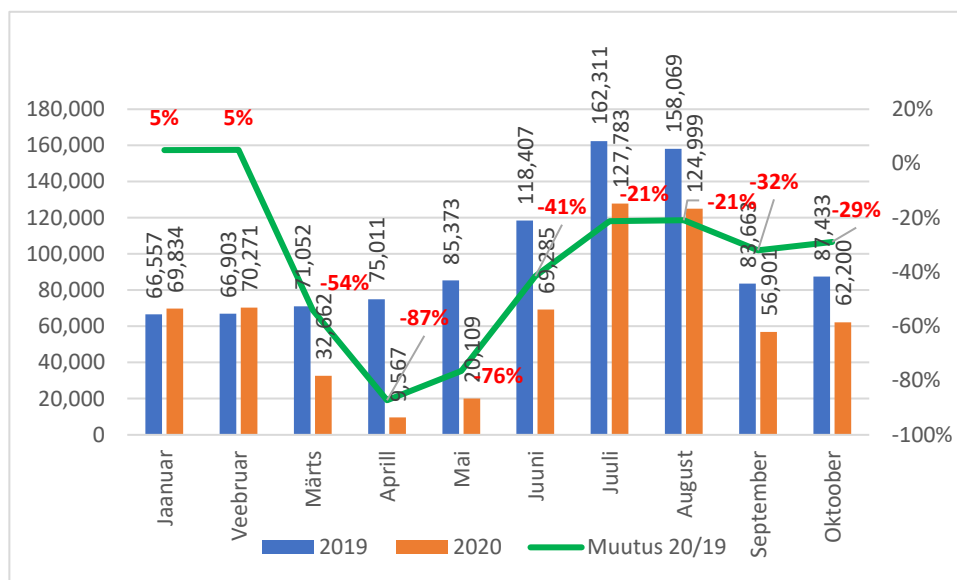
Joonis 13. Ööbimised maakondades 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Maakondades toimunud muutusi detailsemalt uurides selgus, et enamasti on trendid samad, mis üldises plaanis, kuid näiteks Tallinna turism (joonis 14) taastus augustiks kaks korda madalamale tasemele kui Eestis üldiselt, samas kui Harjumaa tervikuna taastus Eesti üldisest tasemest ainult veidi madalamale tasemele. Sügise saabudes hakkas ööbimiste arv aasta varasemate näitajatega võrreldes uuesti langema.

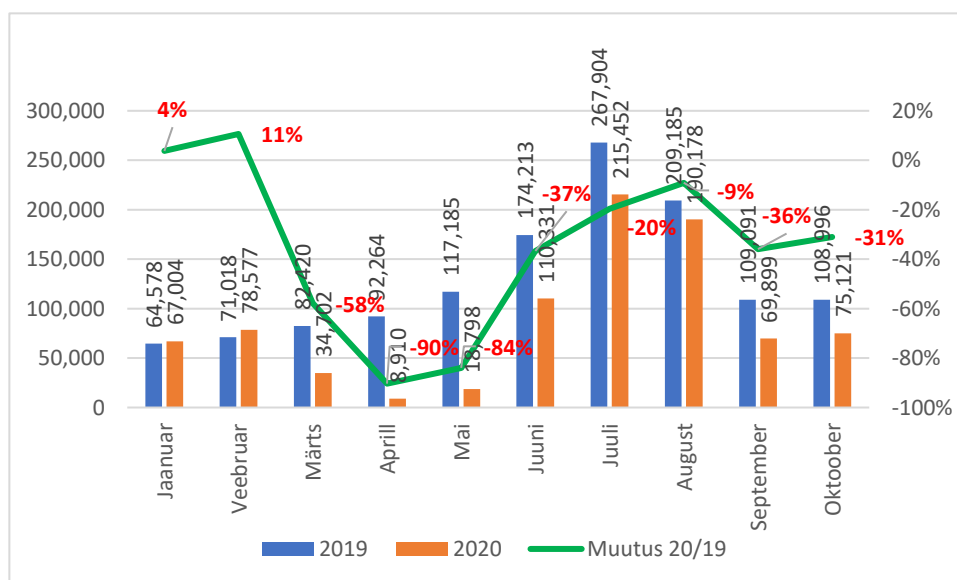
Joonis 14. Ööbimised Tallinnas 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Põhja regioon kannatas ülejäänud Eestiga võrreldes veidi vähem, sest langus ei olnud nii sügav ja tõus oli kiirem (joonis 15). Septembris ja oktoobris ei olnud selles regioonis kogu Eestis ja Tallinnas ilmnenud langustrendi märgata ja suuresti säilis augusti lõpuks saavutatud ööbimiste vähenemine kolmandiku võrra võrreldes 2019. aasta ööbimiste arvuga.

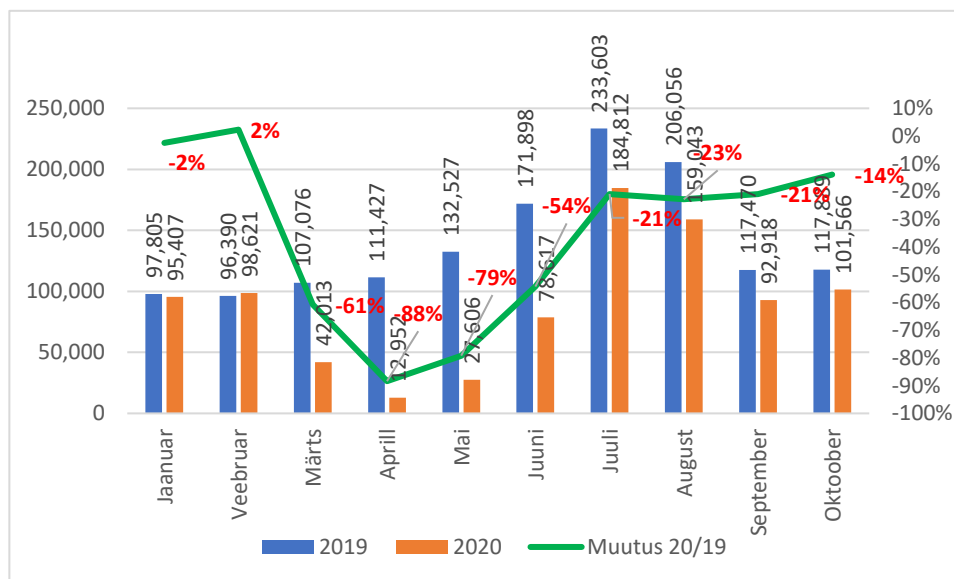
Joonis 15. Ööbimised põhja regioonis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Lääne regiooni vaadates (joonis 16) on näha, et ööbimiste langustrend kuni juunini oli kogu Eestiga sama, aga ööbimiste taastumise tõus oli kiirem kui Eestis üldiselt ning põhja regioonist kõrgemale ja seda eriti augustis. Septembris ja oktoobris hakkas ööbimiste arv regioonis siiski vähenema. Lääne piirkonda kuulunud Pärnu ja kaks Eesti suuremat saart andsid selleks oma tugeva panuse, et taastumine läks regioonis kiiremini.

Joonis 16. Ööbimised lääne regioonis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

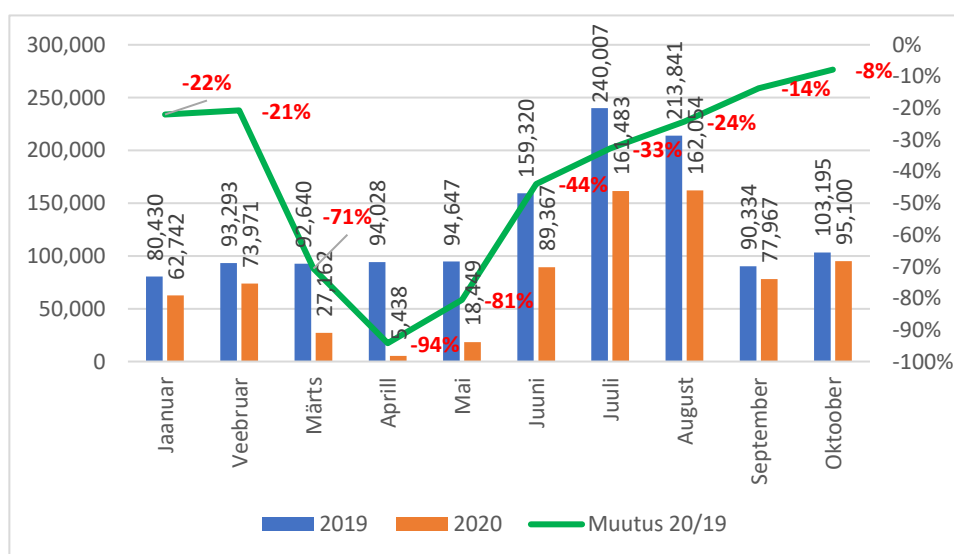
Lõuna regioonis (joonis 17) oli võrreldes teiste regioonidega langustrend kuni juulini sarnane Eesti üldise trendiga, kuid juulis ja augustis oli taastumine kiirem ja see ei pöördunud languseks ka septembris ja oktoobris nagu teistes regioonides.

Joonis 17. Ööbimised lõuna regioonis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

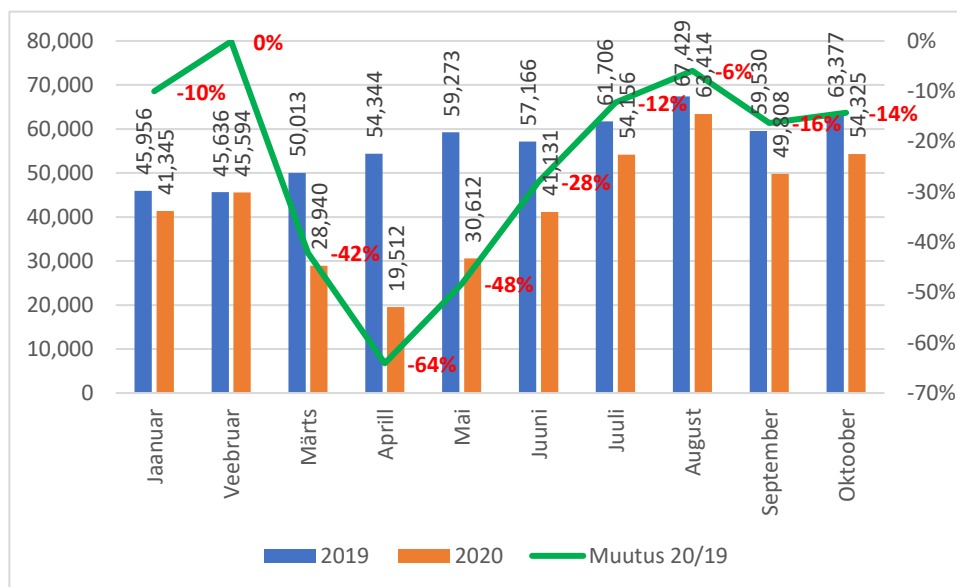
Siseturistide ööbimised reisi eesmärkide lõikes

Majutusettevõtete statistika annab lisaks ülevaate siseturistide ööbimisega reisidest eesmärkide lõikes. Üldiselt on puhkuse eesmärgil (joonis 18) tehtud ööbimisega reise trend sarnane Eestis tervikuna tehtud ööbimisega reise trendidega ehk langus ilmnes märtsis ning aprilliks oli see võrreldes aastataguse ajaga langenud 94%. Mais oli märgata väikest taastumist ja juunis oli puhkuse eesmärgil tehtud ööbimisega reise arv kolmandiku võrra väiksem kui aasta varem. Juulist alates oli see kasvutrendis, saavutades oktoobris pea sarnase tulemuse kui 2019. aastal. Oktoobrisse jäi ka koolivaheaeg, mis soodustas siseturistide liikumist.

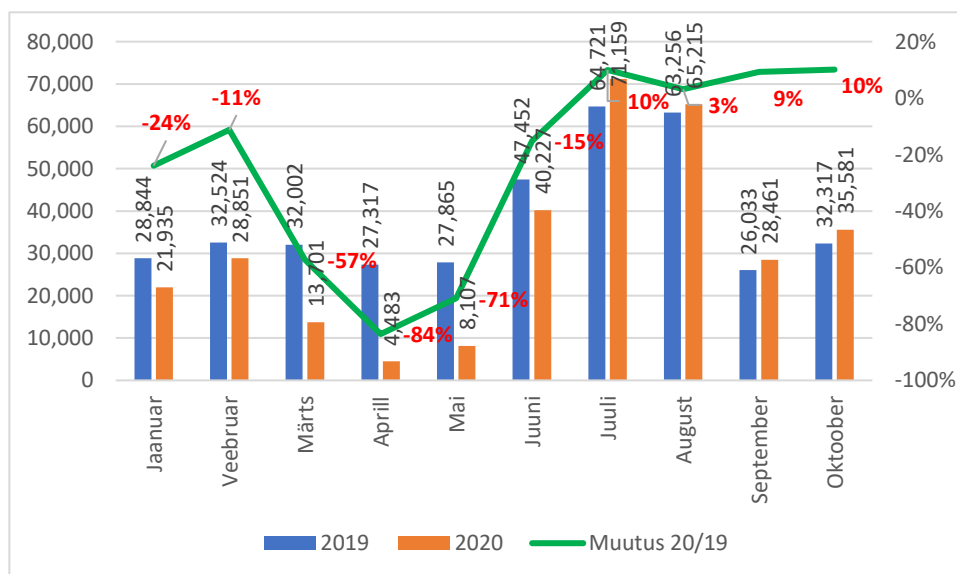
Joonis 18. Puhkusereisidel veedetud ööd 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Tööreiside ööbimistes oli langus samuti märgatav (joonis 19), kuid mitte nii sügav kui puhkusereiside ööbimiste puhul, jäädes aprillis 64%-lisse langusesse võrreldes aastataguse tasemega. Taastumine oli aga puhkusereisidest aeglasem, sest paljud seni tööreisidena toimunud lähetused toimusid virtuaalseid vahendeid kasutades. Seega sai need teha ilma reaalsel majutust vajamata ja sageli ka kodust sihtkohta reisimata. Ka pärast suve lõppu jäi tööreiside hulk ligikaudu 16% võrra madalamaks kui aasta varem ja kolme kuu jooksul muutust ei täheldatud.

Joonis 19. Tööreisidel veedetud ööd 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

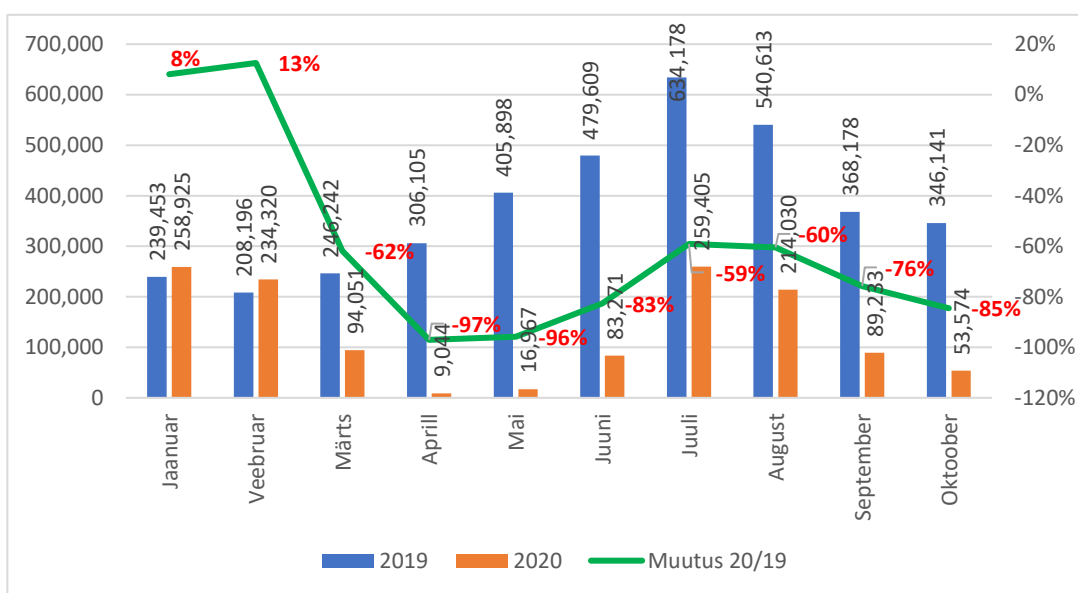
Muude reiside alla klassifitseerib Eesti Statistikaamet sanatooriumireisid ja muud tervist edendavad reise, usureisid, palverännakud jmt. Nende reiside trend (joonis 20) on sarnane teiste reisirühmade trendidega, kuid erinevus on septembri ja oktoobri näitajates, mis kasvasid aasta varasemaga võrreldes 10%.

Joonis 20. Muudel reisidel veedetud ööd 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

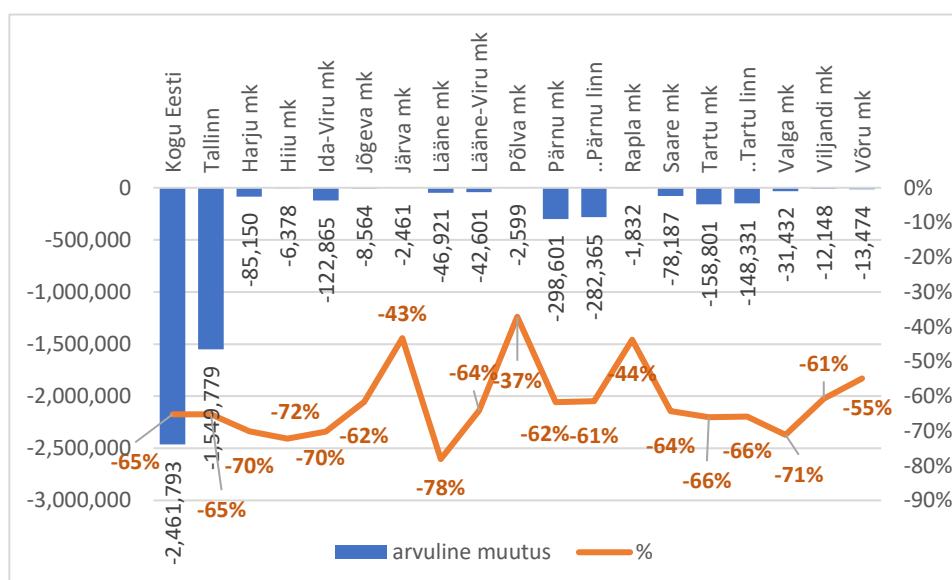
Välismaalaste ööbimised Eestis maakonniti

Välismaalaste ööbimistes (joonis 21) on kuude lõikes üldised trendid sarnased kõikide elukohariikide turistide ööbimiste arvus. 2020. aasta alguses toimus väike tõus, kuid alates märtsist kuni maini kahanesid ööbimiste arvud peaaegu olematuks. Alates juunist taastus seis, mis jäi siiski 2019. aasta tasemest rohkem kui poole võrra madalamaks. Alates septembrist oli trend languses ning saavutas oktoobris ligikaudu sama taseme, mis aprillis ja mais.

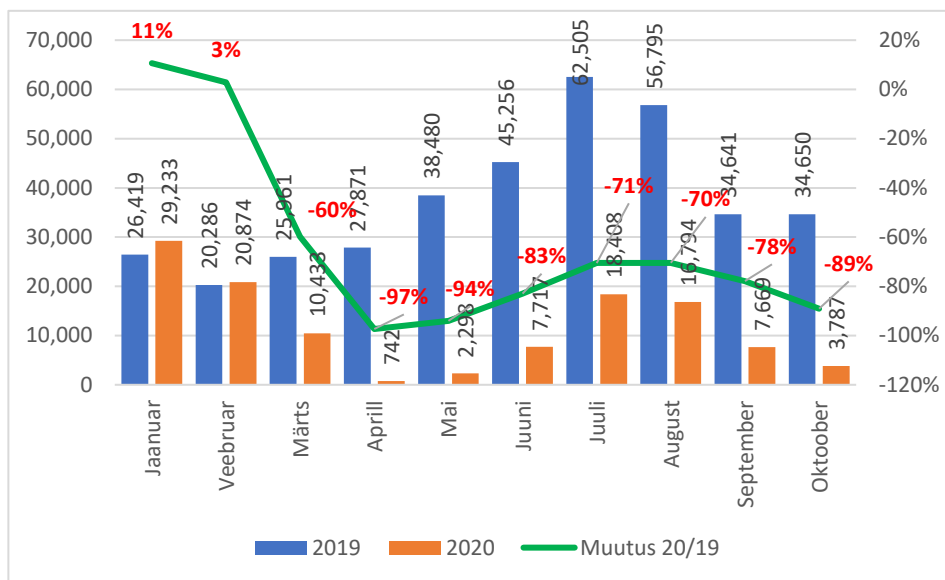
Joonis 21. Välituristide ööbimised Eestis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Maakondade lõikes välituristide ööbimiste muutused (joonis 22) näitavad kogu Eesti lõikes vähenemist 62%. Ööbimiste arvu suur langus tuleneb eelkõige Tallinna väliskülaliste vähenemisest.

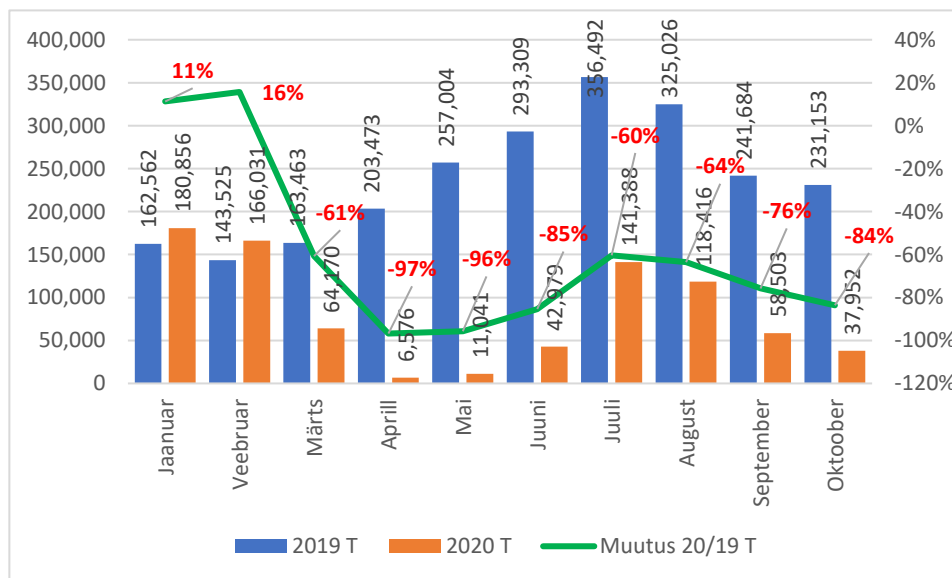
Joonis 22. Välituristide ööbimiste muutused maakonniti Eestis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Regioonide kaupa välituristide ööbimistest nähtub, et põhja regioon (ilma Tallinnata, joonis 23) kannatas suhtelises plaanis suurimaid kahjusid. Selle piirkonna taastumine oli Eesti üldisest trendist hilisem ja palju tagasihoidlikum, saavutades suve lõpuks 70% languse piiri, samas kui Eestis üldiselt jäi see 60% lähedale. Septembrist alates oli trend taas languses.

Joonis 23. Välituristide ööbimised põhja regioonis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

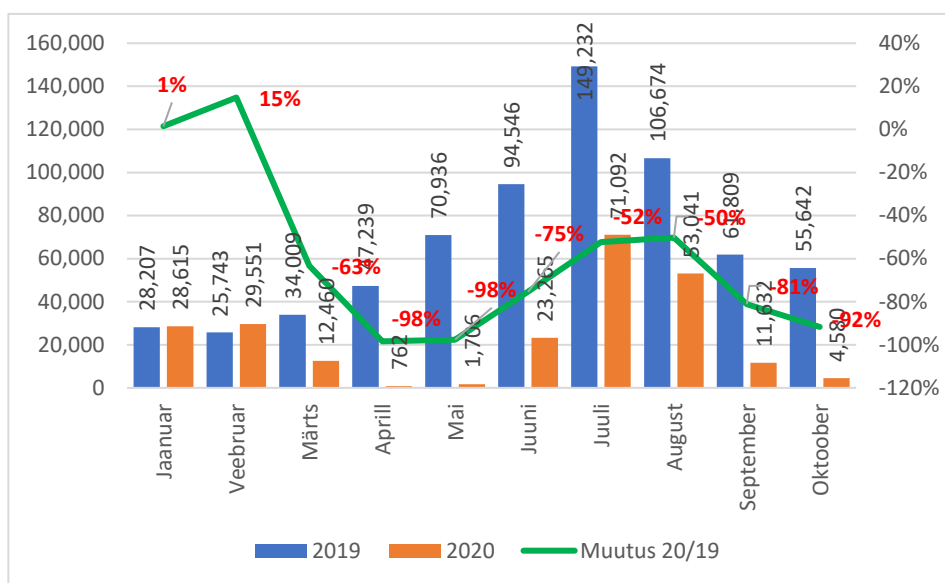
Kui vaadelda eraldi Tallinnat (joonis 24), siis põhja regiooniga võrreldes oli selle piirkonna kriisijärgne taastumine veidi parem, kuid siiski mitte oluliselt. Samas 2020. aasta alguses oli näha pigem kasvutrendi. Septembrist alates oli trend uuesti sügavamas languses.

Joonis 24. Väliturismi muutused Tallinnas 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

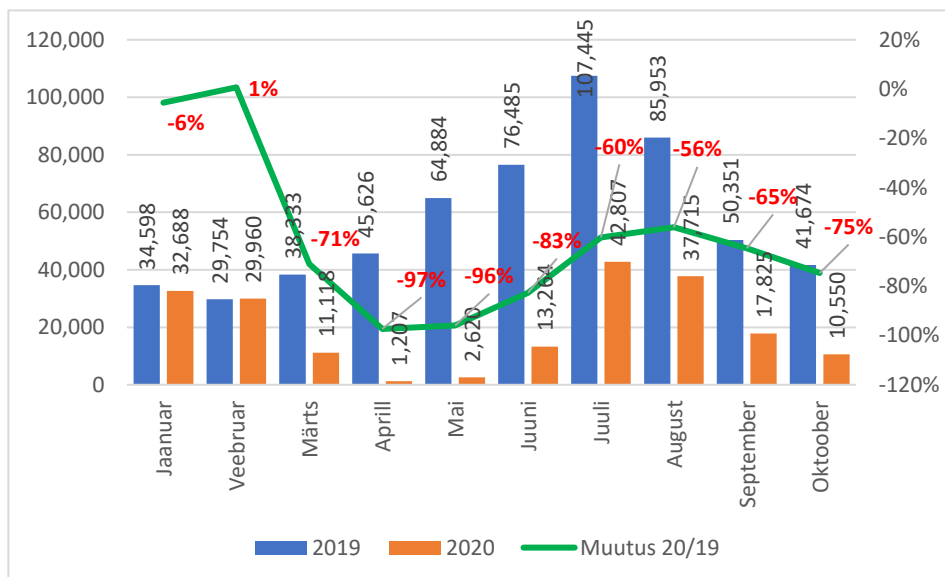
Lääne regioonis (joonis 25) oli veebruaris välituristide ööbimiste arvus võrreldes aastataguse ajaga väike tõus, kuid edaspidine langustrend sarnanes Eesti üldise trendiga. Taastumine ei olnud nii kiire kui Eestis üldiselt, kuid võrreldes põhja regiooniga siiski kolmandiku võrra kiirem. Pärnus ja Pärnumaal oli välituristide ööbimiste arv suurusjärgult sama ja ka muutused

sarnased nii omavahel kui ka üldist Eesti trendi järgides. 2020. aasta augustiks saavutas ööbimiste arv pea poole aasta varasemast arvust, kuid septembrist oli välismaalaste ööbimiste trend taas languses.

Joonis 25. Välituristide ööbimiste muutused lääne regioonis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

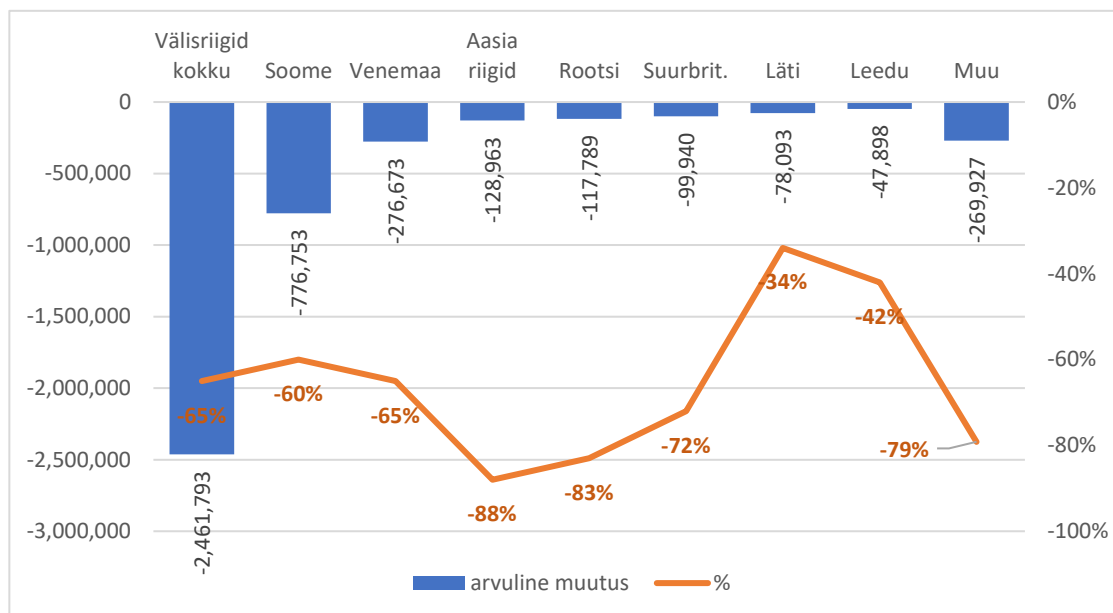
Lõuna regioonis (joonis 26) toimus sarnane muutus Eestis üldiselt toimunud välituristide ööbimiste arvu muutusega, jäädes veidi madalamaks kui pool 2019. aasta tasemest ning vähenedes taas alates septembrist.

Joonis 26. Välituristide ööbimiste muutused lõuna regioonis 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Välisriikidest pärit küllastajate ööbimiste arv (joonis 4) langes kõikide sihtturgude lõikes majutusasutustes keskmiselt 65% (3,8-lt miljonilt 1,3-le miljonile), Lätist ja Leedust pärit küllastajate ööbimiste arv vähenes umbes kolmandiku, samas absoluutarvude mõttes on

nendest riikidest pärit välituristide arv aga suhteliselt väike (Lätist veidi enam kui 200 tuhat, Leedust veidi enam kui 100 tuhat ööbimist 2019. aastal). Soomest pärit küllastajate ööbimiste arv kahanes 60%, Venemaalt 65%. Suurim langus oli Aasiast ja Rootsist pärit küllastajate ööbimiste arvus, vastavalt 88% ja 83%.

Joonis 27. Välismaalaste Eestis ööbimiste arvu muutus 2019–2020 jaanuarist oktoobrini. Allikas: Statistikaamet

Küllastajate ülevaade majutusasutuste tüüpide järgi

Muutused majutusasutusi külastanud turistide arvus majutusasutuste liikide lõikes näitavad, et kõige rohkem kaotasid COVID-19 esimese laine ajal küllastajaid hotellid ja seda pea 100% ulatuses, kõige väiksem langus oli puhkemajadel, mis jäi 60% ja 70% vahele aprillis ja mais võrreldes 2020. aastaga (tabel 6). Juunis alanud taastumine oli kõige visam külaliskorteritel ja hotellidel, puhkemajad ja motellid saavutasid aasta varasemaga võrreldes septembriks pea sama tulemuse, kuid ülejäänud majutusasutuste liigid kogesid järjekordset langust. Kui vaadata eraldi siseturistide ja välituristide majutumist, siis välituristide septembriks tagasi eriti ei tulnud, kuid siseturistid majutusid hotellides arvatavasti langenud hindade tõttu pea viiendiku võrra sagedamini kui aasta varem.

Tabel 6. Majutatute arvu muutus 2019–2020 jaanuarist septembrini

		Jaanuar	Veebruar	Märts	Aprill	Mai	Juuni	Juuli	August	September
Siseturistid	Hotellid	→ 4%	→ 7%	↓ -62%	↓ -94%	↓ -76%	→ -2%	↑ 28%	↑ 18%	↑ 22%
	Külalistemajad	→ 2%	→ 3%	↓ -56%	↓ -78%	↓ -64%	↓ -33%	→ -7%	↑ 11%	→ 3%
	Hostelid	↓ -22%	→ -7%	↓ -50%	↓ -82%	↓ -71%	↓ -52%	↓ -26%	↓ -19%	↓ -26%
	Külaliskorter	→ 7%	↑ 11%	↓ -46%	↓ -61%	↓ -28%	↓ -37%	→ 1%	→ 2%	→ -6%
	Muud	↓ -16%	↓ -24%	↓ -48%	↓ -63%	↓ -62%	↓ -36%	→ -9%	→ 0%	↓ -10%
Välituristid	Hotellid	→ 16%	→ 9%	↓ -64%	↓ -100%	↓ -98%	↓ -84%	↓ -58%	↓ -62%	↓ -81%
	Külalistemajad	→ 1%	↑ 37%	↓ -64%	↓ -98%	↓ -97%	↓ -81%	↓ -56%	↓ -53%	↓ -73%
	Hostelid	↓ -29%	→ 10%	↓ -66%	↓ -96%	↓ -96%	↓ -88%	↓ -77%	↓ -71%	↓ -81%
	Külaliskorter	→ 5%	→ 16%	↓ -57%	↓ -97%	↓ -95%	↓ -85%	↓ -56%	↓ -63%	↓ -81%
	Muud	↓ -19%	↓ -37%	↓ -76%	↓ -95%	↓ -97%	↓ -78%	↓ -57%	↓ -45%	↓ -59%
Kokku	Hotellid	↑ 11%	↑ 8%	↓ -63%	↓ -97%	↓ -91%	↓ -62%	↓ -36%	↓ -38%	↓ -51%
	Motellid jms	↑ 7%	→ 0%	↓ -59%	↓ -76%	↓ -74%	↓ -48%	↓ -31%	→ -18%	→ -17%
	Külalistemajad	→ 2%	↑ 9%	↓ -58%	↓ -85%	↓ -76%	↓ -50%	↓ -27%	→ -10%	↓ -20%
	Hostelid	↓ -25%	→ -3%	↓ -56%	↓ -87%	↓ -82%	↓ -64%	↓ -46%	↓ -38%	↓ -49%
	Puhkemaja	→ -19%	↓ -25%	↓ -38%	↓ -67%	↓ -61%	↓ -36%	→ -19%	→ -3%	→ 2%
	Külaliskorter	↑ 5%	↑ 14%	↓ -54%	↓ -88%	↓ -82%	↓ -74%	↓ -43%	↓ -49%	↓ -61%
	Kodumajutus	↓ -36%	↓ -28%	↓ -71%	↓ -80%	↓ -72%	↓ -48%	↓ -26%	→ 0%	↓ -32%
	Laagrid, haagis- suvilate jmt platsid	→ -9%	↓ -29%	↓ -67%	↓ -63%	↓ -81%	↓ -54%	↓ -23%	→ -16%	↓ -42%

Allikas: Statistikaamet

Tubade täituvuse ülevaade on sise- ja välituristide kohta ühiselt koostatud ja on selgelt näha (tabel 7), et tubade täituvus aprillis langes enamasti vähemalt 90% võrreldes aasta varasemate arvudega. Vaid Põlva, Jõgeva, Rapla ja Järva maakonnad suutsid oma majutusasutuste tubade täituvust hoida 50–60%-lise languse juures. Mais olid tulemused veidi paremad. Taastumine algas juunis, kuigi Tallinnas ja Viljandi maakonnas oli olukord kehvem ka juunis.

Tabel 7. Tubade täituvuse muutus 2020. aastal võrreldes 2019. aastaga

	Jaanu ar	Veebr	Märts	Aprill	Mai	Juuni	Juuli	August	Sept	Okt
Kogu Eesti	-3%	3%	-56%	-91%	-84%	-58%	-34%	-34%	-46%	-47%
Pärnu mk	-9%	-3%	-59%	-91%	-84%	-35%	-18%	-18%	-34%	-20%
..Pärnu linn	-7%	2%	-59%	-91%	-85%	-35%	-18%	-19%	-33%	-18%
Ida-Viru mk	-7%	-7%	-60%	-92%	-80%	-23%	-11%	-15%	-34%	-34%
Tartu mk	5%	5%	-56%	-91%	-83%	-58%	-24%	-27%	-40%	-44%
..Tartu linn	2%	8%	-57%	-93%	-84%	-59%	-23%	-29%	-42%	-43%
Võru mk	0%	-9%	-46%	-87%	-62%	-37%	4%	-2%	7%	6%
Lääne mk	13%	13%	-46%	-81%	-74%	-26%	-15%	-16%	-14%	4%
Lääne-Viru mk	8%	8%	-46%	-82%	-68%	-45%	-31%	-25%	-26%	-16%
Valga mk	-24%	-30%	-60%	-90%	-77%	-43%	-8%	-18%	-29%	-42%
Hiiu mk	-30%	-30%	-43%	-90%	-57%	-35%	-5%	19%	-19%	-27%
Saare mk	10%	24%	-60%	-83%	-86%	-43%	-22%	-7%	-61%	-62%
Harju mk	0%	7%	-58%	-93%	-90%	-76%	-53%	-54%	-63%	-65%
..Tallinn	0%	6%	-59%	-94%	-90%	-78%	-55%	-56%	18%	5%
Viljandi mk	-6%	44%	-32%	-63%	-44%	-22%	-20%	6%	38%	20%
Põlva mk	20%	-7%	-47%	-59%	-46%	-17%	-4%	3%	38%	7%
Jõgeva mk	-39%	-22%	-44%	-60%	-47%	-5%	-36%	0%	11%	-24%
Järva mk	0%	0%	0%	-50%	-54%	-31%	33%	24%	-61%	-8%
Rapla mk	0%	-42%	-44%	-50%	-67%	-54%	-41%	-48%	-15%	-45%

Allikas: Statistikaamet

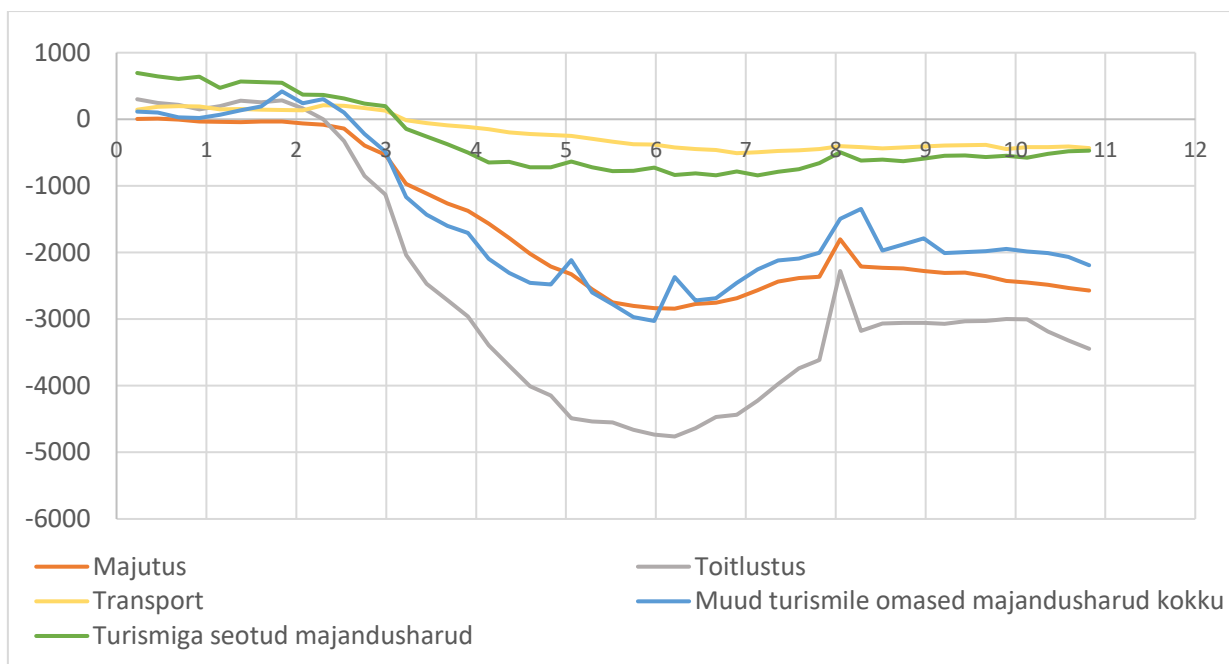
Töösuhted

Töösuhete andmed on pärit töötamise registrist (TÖR). Statistikaamet tegi väljavõtte, kus on esitatud iga nädala lõpus vastavas valdkonnas kehtinud töösuhted¹¹.

Turismile omastes valdkondades (EMTAKi koodide alusel, tabel 20. lk 103) moodustasid aktiivsed töösuhted 2019. aastal kõikide valdkondade töösuhetest 11,9% ning 2020. aastal 11,3%. Turismiga seotud harudes oli aga aktiivseid töösuhteid kõikidest töösuhetest mõlemal aastal 5%. Seega on kokkuvõttes tegemist üsna suurte harudega, kus töötab märkimisväärne hulk kõikidest hõivatutest. Nende töösuhete all on siin ja ülejäänud alapeatükis mõeldud kõiki töösuhteid, mis olid aktiivsed valdkondades, mis kuuluvad turismile omaste ja turismiga seotud harude alla. Samas on oluline tähele panna, et nendes tegevusalades on tavaliselt hõlmatud nii külastajate kui ka kohalike elanike teenindus, seega ei ole kogu tööhõive nendes tegevusalades otseselt turismiga seotud. 2019. aastal oli turismile omastes harudes keskmiselt kokku 87 824 töösuhet, 2020. aastal 81 796 töösuhet (muutus seega -6,9%). Siinkohal on oluline tähele panna, et tegemist ei ole terve aasta andmetega, kuivõrd uuringu tegemise ajal ei olnud 2020. aasta veel lõppenud. Töösuhete arvus on oluline märkida, et perioodil märts–juuni oli tööandjatel võimalik taotleda Eesti Töötukassalt töötasu hüvitist, mille saamise üks tingimus oli see, et tööandja ei võinud töösuhet teatud aja jooksul lõpetada ega töötajat koondada. See tähendab, et tõenäoliselt võis 2020. aasta lõpuks turismile omastes harudes olla veelgi vähem töösuhteid. Töötukassa hüvitise kasutamist kirjeldatakse alapeatüki lõpus.

Järgnevalt (joonis 28) on näha töösuhete arvu muutumist, kui võrrelda omavahel 2019. ja 2020. aastat.

¹¹ Tegemist on kõikide kehtinud töösuhetega (töötajate arv, kellele on tehtud väljamakseid – erineb tööjõukuludest, mida saab välja võtta TSD baasil). See tähendab, et mõni inimene võib olla arvesse läinud mitu korda, kuna inimesel võib olla samal ajal mitu kehtivat töösuhet.

Joonis 28. Töösuhete arvu muutus 2020. aastal võrreldes 2019. aastaga. Allikas: Statistikaamet

Tulemuste paremaks esitamiseks on andmetest moodustatud nelja nädala pikkused perioodid, et tulemusi saaks 2019. ja 2020. aasta lõikes võrrelda, kokku on välja toodud 12 nelja nädala pikkust perioodi mõlemal aastal (tabel 8).

Kõige suuremad on töösuhete muutused majutuse, toitlustuse, reisibüroode ja reisikorralduse valdkondades. Majutuse ning reisikorralduse valdkondades on töösuhted vähenenud pea kolmandiku võrra. Toitlustuse valdkonnas on töösuhete arv vähenenud umbes 15% võrra. Ka teistes valdkondades on näha, et töösuhete arv on muutunud ning peamiselt vähenenud, kuid mitte nii palju kui kolmes eespool toodud valdkonnas. Oluline on veel see, et näiteks majutuse ja toitlustuse valdkonnas värvatakse suveperioodidel sageli täiendavat tööjõudu, kuid võib eeldada, et 2020. aasta suvel lisatööjõudu ei vajatud.

Tabel 8. Töösuhete arvu muutus erinevates majandusharudes (EMTAKi koodide alusel) 2019–2020, nelja nädala pikkused perioodid, %

Periood	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Muud majandusharud	1,3	1,1	0,9	-0,2	-1,5	-1,7	-1,7	-1,4	-0,7	-0,8	-0,8	-0,8
Majutus	-0,1	-0,5	-2,1	-11,8	-20,0	-28,1	-30,2	-27,7	-24,8	-26,9	-28,8	-30,7
Toitlustus	1,0	1,1	-1,1	-9,3	-15,5	-18,7	-18,9	-17,0	-13,5	-13,4	-13,3	-14,6
Elamukinnisvara üürile andmine	-1,0	-0,4	-0,6	-1,7	-2,4	-2,5	-1,7	-0,7	-0,2	-0,4	-0,5	-0,1
Sõitjate muu maismaavedu	2,9	2,3	2,6	-0,2	-2,2	-3,6	-5,0	-5,3	-4,7	-4,4	-4,0	-3,7
Raudteevedu, veetransport, õhustransport	0,2	0,6	1,5	0,1	-2,1	-3,5	-5,8	-9,3	-8,6	-8,6	-10,0	-12,0
Transpordi abitegevused	-0,8	-1,1	-1,5	-2,0	-2,9	-3,5	-4,6	-5,3	-4,7	-4,5	-4,0	-4,2
Rentimine ja kasutusrent	4,8	5,6	6,6	4,2	1,6	-0,2	-1,8	-0,5	-0,5	-1,3	-0,6	-1,4
Reisibürood ja reisikorraldajad	6,6	6,7	6,0	0,6	-7,3	-12,1	-15,3	-19,2	-22,0	-27,1	-28,2	-30,1
Loome-, kunsti- ja meelelahutustegevus	-1,6	-1,4	-0,6	-3,7	-5,3	-6,3	-8,7	-5,9	-4,0	-3,6	-3,5	-3,4
Raamatukogude, arhiivide, muuseumide ja muude kultuuriasutuste tegevus	-1,3	-1,1	-1,1	-2,1	-4,5	-5,2	-5,6	-4,5	-3,1	-3,6	-3,5	-3,1
Hasartmängude ja kihlvedude korraldamine	-6,1	-3,7	-4,2	-6,3	-8,2	-9,2	-10,4	-10,2	-8,6	-8,4	-7,7	-8,2
Sporditegevus ning lõbustus- ja vaba aja tegevused	1,6	2,1	1,4	-4,6	-7,4	-7,3	-6,0	-3,9	-0,6	-1,0	-2,3	-2,9
KOKKU	0,5	0,7	-0,2	-4,9	-8,6	-10,9	-11,7	-10,7	-8,5	-8,7	-8,9	-9,6
Turismiga seotud												
Kaubavedu maanteel	0,0	0,0	-0,1	-0,8	-1,6	-1,7	-1,9	-2,1	-1,7	-1,7	-1,3	-0,8
Mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont	2,7	2,2	1,1	-0,9	-2,6	-2,9	-3,5	-3,7	-3,1	-3,0	-3,3	-3,3
Muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	6,2	5,1	3,8	2,3	0,5	-0,3	1,0	1,6	2,2	2,5	2,8	3,2
KOKKU	1,8	1,5	0,9	-0,4	-1,7	-1,9	-2,1	-2,2	-1,7	-1,6	-1,5	-1,2

Allikas: Statistikaamet

Hinnanguliselt ei ole kõik töösuhed turismile omastes majandusharudes seotud ainuüksi turismiga. Eesti Statistikaamet¹² on leidnud, et konkreetselt turismiga seotult vähenesid töösuhed 2020. aasta detsembri lõpus võrreldes 2019. aasta detsembri lõpuga järgmiselt:

- majutus: -2330 töösuhet (-34,38%);
- toitlustus: -2015 töösuhet (-18,53%);
- enda või renditud kinnisvara üürileandmine ja käitus: +10 töösuhet (+0,9%);
- kultuuritegevus: -73 töösuhet (-3,87%);
- transport (raudteevedu, veetransport, õhustransport): -94 töösuhet (-12%);
- rentimine ja kasutusrent: -8 töösuhet (-4,26%);
- reisibürood ja reisikorraldajad¹³: -750 töösuhet (-32,82%);
- sporditegevus ning lõbustus- ja vaba aja tegevused: -14 töösuhet (-2,92%);
- sõitjate muu maismaavedu: -70 töösuhet (-4,76%);
- transpordi abitegevused: -5 töösuhet (-4,28%).

Lõuna piirkond

Vaadates detailsemalt piirkondade ja tööandjate suuruse kaupa töösuhete muutust, siis lõuna piirkonnas kokku vähenes kõige enam töösuhteid majutuse valdkonnas: kõige enam kuni 20,7% võrreldes aastataguse ajaga¹⁴, majutusele järgnes toitlustus (kuni -17,9%) (joonis 29).

Detailsemas väljavõttes on näha töösuhete muutus valdkondade¹⁵ ja tööandja suuruse järgi. Kõige rohkem on vähenenud töösuhete arv majutuse ning toitlustuse valdkonnas sõltumata

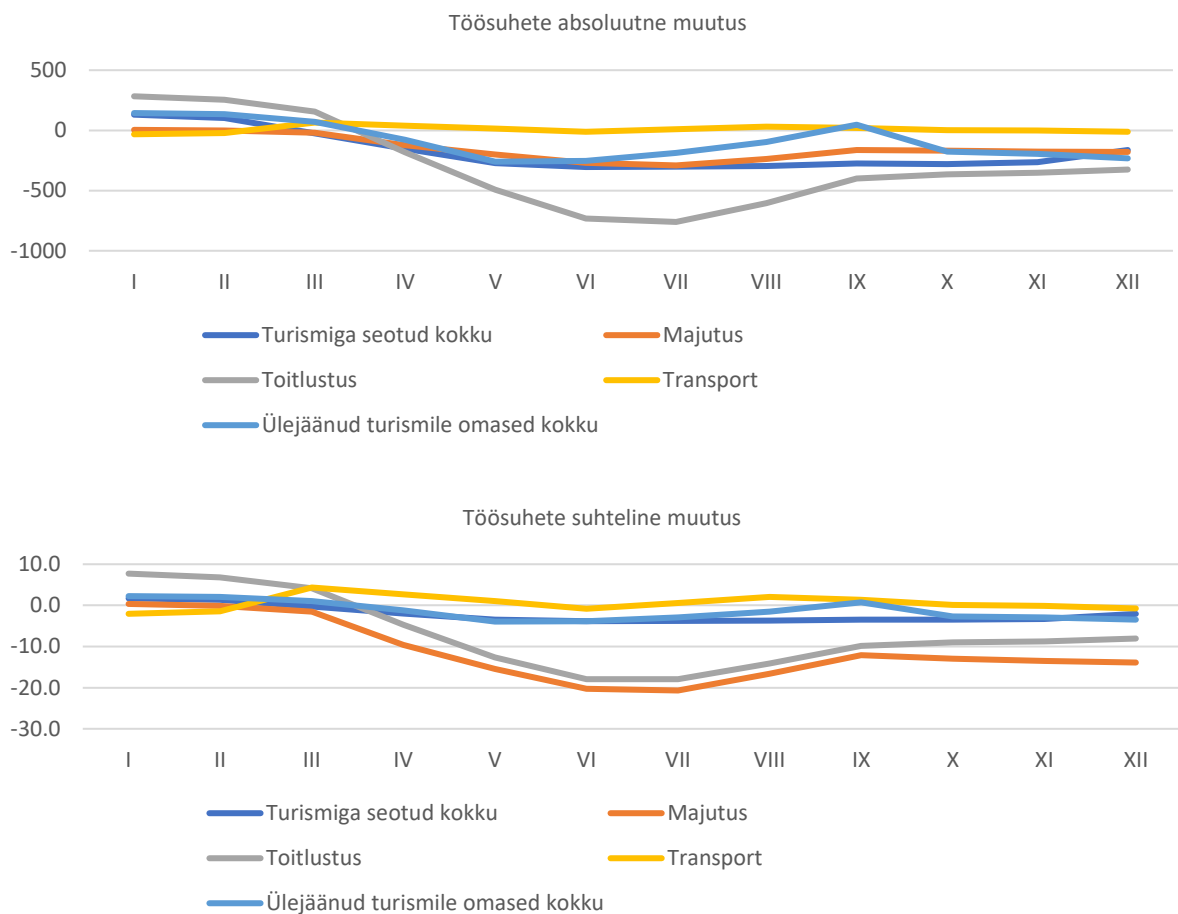
¹² Leesment, M. Kui palju on turismisektor kaotanud käibes ja töösuhete arvus? Täiendatud uute andmetega (2021) <https://www.stat.ee/et/uudised/kui-palju-turismisektor-kaotanud-kaibes-ja-toosuhete-arvus>

¹³ Uuringus on käsitletud reisibüroode ja reisikorraldajatena ettevõtteid EMTAKi koodiga N79 - reisibüroode ja reisikorraldajate tegevus, reserveerimine ning sellega seotud tegevus. N79 hõlmab lisaks reisibüroode ja reisikorraldajate tegevusele (koodiga N791) ka jaotust N799 "muu reserveerimine ja sellega seotud tegevus", kes ei tegele reisiteenuste osutamisega ning ei ole kriisis nii tõsiselt pihta saanud.

¹⁴ Seoses Statistikaameti konfidentsiaalsusnõuetega olid erineva suurusega tööandjate kaupa tegevusvaldkonnad erinevalt agregeeritud. Erinevate valdkondade omavaheliseks võrdlemiseks koostati üsna laiad valdkonnad. Turismiga seotud kokku: mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont, muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus, kaubavedu maanteel. Transport: transpordi abitegevused, sõitjate linnadevaheline raudteevedu, veetransport, õhustransport ja sõitjate muu maismaavedu. Ülejäänud turismile omased kokku: rentimine ja kasutusrent, elamukinnisvara üürileandmine, reisibürood ja reisikorraldajad, loome-, kunsti- ja meelelahutustegevus, sporditegevus ning lõbustus ja vaba aja tegevused; raamatukogude, arhiivide, muuseumide ja muude kultuuriasutuste tegevus, hasartmängude ja kihlvedude korraldamine.

¹⁵ Seoses Statistikaameti konfidentsiaalsusnõuetega olid erineva suurusega tööandjate kaupa tegevusvaldkonnad erinevalt agregeeritud. Seal, kus võimalik, on jäetud alles võimalikult täpne tegevusvaldkond. Mõned valdkonnad on siiski liidetud. Turismiga seotud majandusharud: mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont, muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus, kaubavedu maanteel. Transport: transpordi abitegevused, sõitjate linnadevaheline raudteevedu, veetransport, õhustransport ja sõitjate muu maismaavedu. Kõik vaba aja tegevused, kultuur: loome-, kunsti- ja meelelahutustegevus, sporditegevus ning lõbustus ja vaba aja tegevused, raamatukogude, arhiivide, muuseumide ja muude kultuuriasutuste tegevus, hasartmängude ja kihlvedude korraldamine. Ülejäänud turismile omased kokku: reisibürood ja reisikorraldajad, elamukinnisvara üürileandmine. See kehtib nii lõuna piirkonna kui ka teiste piirkondade kohta.

ettevõtte suurusest. Eriolukorra alguses vähenes enam töösuhete arv väikeettevõtetes¹⁶ (kuni 10 töötajat) ning suurtes ettevõtetes (üle 50 töötaja). Samas on näiteks majutuse valdkonnas lõuna piirkonnas töötajad jagunenud erineva suurusega ettevõtetes üsna sarnaselt. 2020. aasta viimasel perioodil töötas kuni 10 töötajaga majutusettevõttes 31,9%, 11–50 töötajaga ettevõttes 31,9% ning suuremates ettevõtetes 34,5% kogu lõuna piirkonna majutuse valdkonna töötajatest. Toitlustuse valdkonnas töötas ligi 85% kogu valdkonna töötajatest väikeettevõtetes või 11–50 töötajaga ettevõtetes. Teistes turismile omastes või turismiga seotud valdkondades on muudatused väiksemad, kuid töösuhete arv on vähenenud pea kõikides valdkondades (tabel 9).

Joonis 29. Töösuhete absoluutne ja suhteline muutus 2019–2020 lõuna piirkonnas. Allikas: Statistikaamet

¹⁶ Selles analüüsis lähtume uurimismeeskonna loodud ettevõtete jaotusest, kus väikesed ettevõtted on kuni 10 töötajaga ettevõtted, keskmised ettevõtted on 11–50 töötajaga ettevõtted ning suured ettevõtted on üle 50 töötajaga ettevõtted.

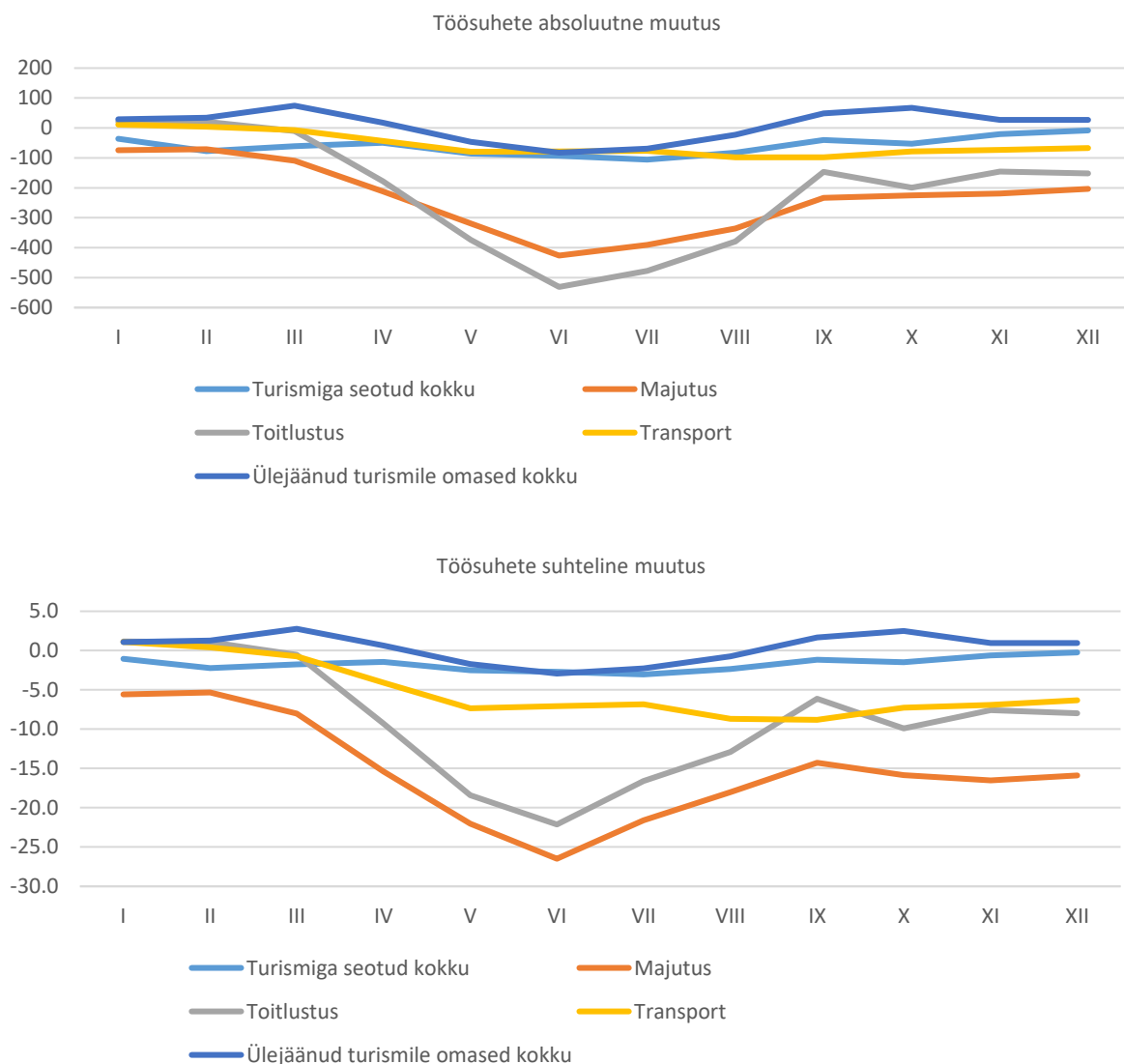
Tabel 9. Töösuhete muutus valdkondade ja tööandja suuruse järgi lõuna piirkonnas 2019–2020, %

Periood	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Kuni 10 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	1,1	0,6	0,1	-2,1	-3,9	-4,1	-2,8	-2,2	-1,1	-0,9	0,2	1,7
Majutus	-2,4	-3,4	-2,7	-8,6	-13,3	-16,3	-17,6	-16,4	-11,4	-10,3	-12,2	-13,4
Toitlustus	1,5	1,4	1,0	-5,8	-12,9	-17,8	-16,4	-11,9	-6,9	-5,9	-4,9	-3,7
Transport	11,1	11,1	10,1	6,1	3,7	0,6	-1,2	1,8	8,1	10,8	11,5	9,4
Reisibürood ja reisikorraldajad	8,4	7,9	6,0	2,3	-2,2	-7,6	-6,9	-10,1	-15,9	-28,6	-31,4	-34,5
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	1,8	2,4	0,9	-2,4	-5,0	-4,8	-7,3	-2,3	6,9	-0,7	-2,3	-3,7
Elamukinnisvara üürileandmine	-0,2	0,1	-0,4	-2,2	-3,3	-3,0	-2,7	-1,6	0,1	0,4	0,6	0,7
Rentimine ja kasutusrent	12,9	11,3	7,7	3,1	1,0	3,0	0,8	-0,2	3,2	4,9	8,6	9,3
11–50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	1,9	1,5	-2,2	-2,8	-3,7	-4,8	-5,7	-5,9	-6,4	-6,3	-6,9	-5,8
Majutus	5,2	4,2	1,5	-6,2	-12,1	-18,1	-19,9	-14,8	-10,9	-14,1	-15,8	-15,9
Toitlustus	10,6	9,2	4,9	-5,9	-14,3	-19,4	-20,6	-17,9	-14,6	-15,5	-17,0	-18,0
Transport	-39,5	-37,8	-15,6	-10,4	-12,2	-10,4	-3,0	-0,4	-5,6	-11,6	-11,7	-12,7
Reisibürood ja reisikorraldajad	0,0	13,0	11,0	1,7	-7,9	-14,3	-14,5	-26,6	-14,3	-25,2	-27,0	-31,6
Vaba aeg, kultuur	-1,6	-2,4	-1,5	-2,9	-7,0	-3,6	-1,6	-1,8	-1,1	-3,7	-4,9	-4,4
Elamukinnisvara üürileandmine	7,7	7,5	3,6	1,2	-3,6	-5,5	-4,1	-2,3	-1,8	-5,0	-6,7	-4,6
Rentimine ja kasutusrent	6,2	4,3	4,4	3,5	-2,1	-2,8	-1,3	1,6	0,4	-0,6	0,6	0,9
Üle 50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	3,7	3,9	3,4	1,1	-0,8	-0,3	-2,7	-4,1	-5,3	-6,5	-8,0	-7,2
Majutus	-1,7	-1,1	-3,2	-13,8	-20,5	-26,3	-24,6	-18,6	-14,0	-14,4	-12,5	-12,3
Toitlustus	19,5	17,4	12,6	3,1	-6,0	-13,2	-13,4	-8,0	-2,9	3,6	8,5	13,6
Transport	4,1	4,5	6,3	3,8	2,6	0,4	2,4	2,8	-0,9	-3,1	-4,0	-3,8
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	3,4	2,7	1,6	0,0	-2,3	-4,4	1,6	0,4	-3,7	-4,9	-3,5	-4,6
Rentimine ja kasutusrent	16,2	14,8	8,9	7,6	5,3	3,9	2,9	3,6	2,6	0,0	-1,8	0,5
Ülejäänud turismile omased kokku	1,5	-1,1	-1,8	-2,2	-4,0	-1,9	-2,6	-4,8	-5,2	-11,8	-10,6	-9,7

Allikas: Statistikaamet

Lääne piirkond

Lääne piirkonnas kokku vähenes kõige rohkem töösuhete arv majutuse valdkonnas (kuni 26,5%), sellele järgnes toitlustus (22,1%). Nii majutuses kui ka toitlustuses hakkasid töösuhete arvud taastuma pärast 6. perioodi (neljanädalased perioodid), sealjuures taastusid töösuhted enam toitlustuse valdkonnas. Pärast 9. perioodi aga vähenesid töösuhted nii majutuses kui ka toitlustuses uuesti, samas ei olnud langus nii suur kui kevadisel perioodil (joonis 30).

Joonis 30. Töösuhete absoluutne ja suhteline muutus 2019–2020 lääne piirkonnas. Allikas: Statistikaamet

Detailsemas väljavõttes on näha töösuhete muutus valdkondade ja tööandja suuruse järgi. Kõige rohkem on vähenenud töösuhete arv majutuse valdkonnas 11–50 töötajaga tööandjate seas. Kogu perioodi jooksul olulist taastumist ei tulnudki. Märkimisväärselt vähenes töösuhete arv ka majutuse valdkonnas ettevõtetes, kus töötab üle 50 töötaja, kuid selles suurusgrupis töösuhete arv mõnevõrra suveperioodil taastus. Oluline on veel märkida, et umbes 40% kogu lääne piirkonna majutusettevõtete töötajatest töötabki just 11–50 töötajaga

tööandjate juures. Teistes turismile omastes või turismiga seotud valdkondades on muudatused väiksemad, kuid töösuhete arv on vähenenud pea kõikides valdkondades (tabel 10).

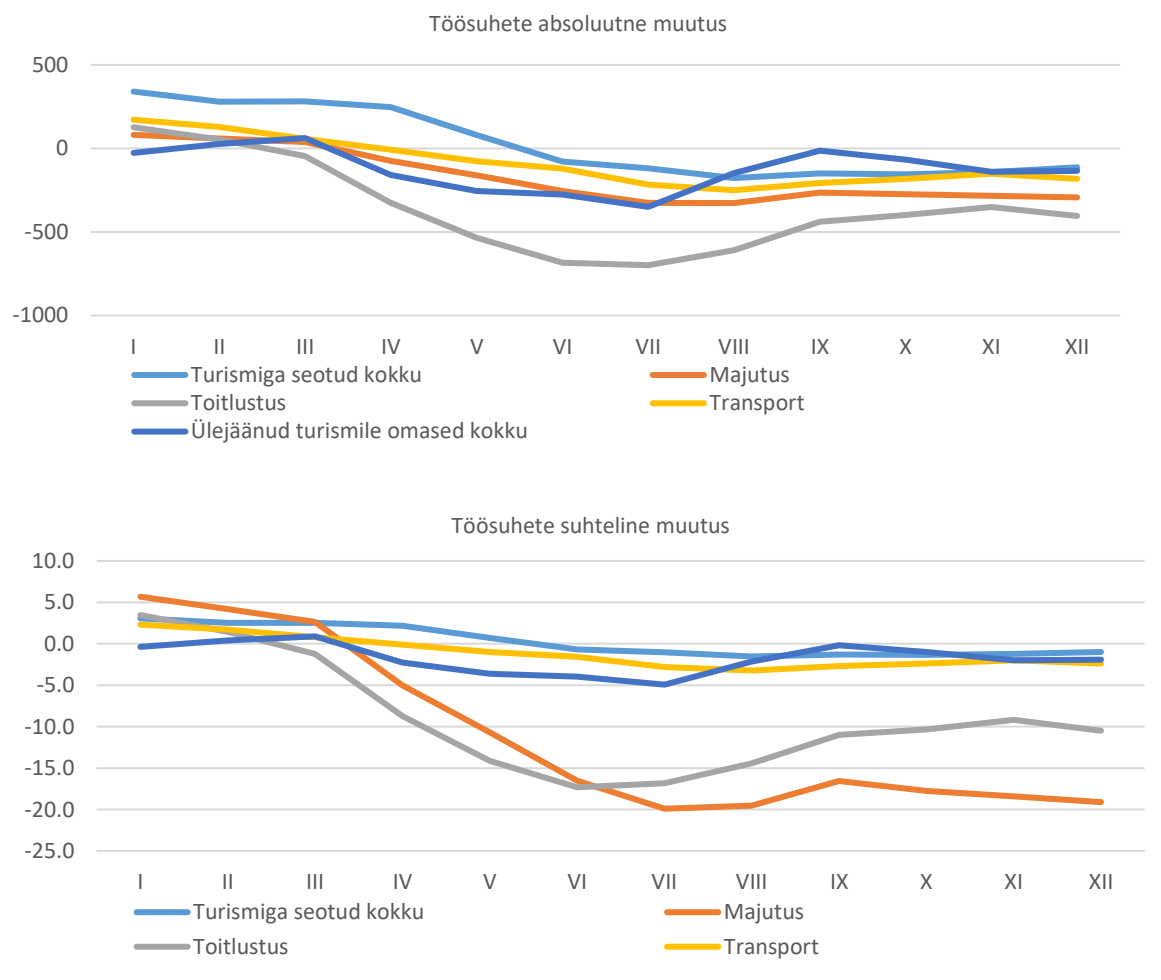
Tabel 10. Töösuhete muutus valdkondade ja tööandja suuruse järgi lääne piirkonnas 2019–2020, %

Periood	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Kuni 10 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud majandusharud	1,0	0,8	0,9	0,5	-0,5	-0,4	-0,1	1,0	2,0	1,2	2,4	3,0
Majutus	1,2	1,6	3,1	-1,2	-7,4	-18,4	-16,9	-15,2	-9,8	-9,1	-9,4	-9,0
Toitlustus	-4,9	-4,4	-6,6	-13,7	-21,2	-24,6	-18,0	-12,3	-2,9	-6,9	-4,3	-4,6
Transport	-2,9	-5,1	-6,4	-9,2	-13,6	-14,0	-14,5	-17,0	-17,3	-13,8	-12,4	-11,0
Reisibürood ja reisikorraldajad	-4,6	-6,9	-9,5	-12,9	-16,2	-19,1	-27,9	-25,2	-25,6	-32,8	-36,1	-38,6
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	-3,1	-3,0	-0,1	-3,2	-3,9	-3,2	-5,5	-3,3	2,4	5,8	3,9	4,4
Elamukinnisvara üürileandmine	-1,8	-0,9	-1,3	-1,6	-1,1	0,4	1,8	1,9	-0,2	0,5	1,9	2,9
Rentimine ja kasutusrent	14,4	14,8	12,1	11,8	14,7	10,9	6,9	8,9	7,5	3,1	0,4	5,4
11–50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud majandusharud	-5,8	-9,3	-8,0	-5,8	-7,2	-7,4	-8,6	-7,7	-6,2	-5,5	-4,9	-4,5
Majutus	-11,0	-12,7	-17,1	-25,5	-36,3	-37,3	-28,4	-25,3	-23,8	-28,6	-29,0	-28,1
Toitlustus	6,1	5,4	4,7	-5,5	-16,6	-20,8	-15,7	-14,0	-9,9	-14,1	-12,0	-12,4
Transport	9,8	7,4	-3,0	-13,6	-16,6	-12,5	-8,8	-13,6	-12,6	-7,6	-9,6	-10,8
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	12,7	11,4	10,9	6,7	0,1	-6,3	-0,7	-0,5	-1,7	-0,3	-2,5	-2,9
Elamukinnisvara üürileandmine	10,4	8,8	4,7	4,0	0,0	11,7	64,7	76,2	57,8	38,5	30,1	32,5
Ülejäänud turismile omased kokku	8,7	10,4	4,2	1,4	-2,7	-9,3	-11,9	-12,9	-10,6	-9,5	-12,8	-16,6
Üle 50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud majandusharud	1,7	1,7	1,5	0,4	-0,3	-1,6	-2,6	-4,2	-3,1	-4,0	-3,5	-4,6
Majutus	-7,1	-5,6	-10,3	-19,5	-22,9	-24,5	-20,0	-13,6	-9,9	-11,6	-13,7	-13,6
Toitlustus	31,9	30,3	25,9	9,5	-1,9	-3,0	-7,7	-7,7	-4,1	0,3	-0,3	-0,9
Transport	2,1	2,6	3,1	0,5	-2,2	-2,2	-2,2	-3,1	-3,4	-3,6	-3,4	-3,0
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	-4,1	-2,2	4,4	4,0	-1,3	-2,9	-4,8	-1,2	9,1	7,3	4,8	2,4
Rentimine ja kasutusrent	-5,6	-5,6	-9,1	-5,1	-5,9	-3,6	-4,8	-8,2	-7,7	-8,6	-6,6	-5,9
Ülejäänud turismile omased kokku	5,3	2,3	6,1	3,8	3,0	2,3	3,1	2,3	-0,8	-3,0	-3,0	-3,8

Allikas: Statistikaamet, väljavõte TÖR-ist

Põhja piirkond

Põhja piirkonnas kokku vähenesid töösuhted kõige enam majutuses (19,9%) ning toitlustuses (17,3%). Suveperioodil (pärast 6. perioodi) hakkasid veidi taastuma töösuhded toitlustuses, majutuse valdkonnas oli väikest taastumist näha pärast 8. perioodi, kuid seejärel töösuhete arv taas vähenes (joonis 31).

Joonis 31. Töösuhete absoluutne ja suhteline muutus 2019–2020 põhja piirkonnas. Allikas: Statistikaamet

Detailsemas väljavõttes on näha töösuhete muutus valdkondade ja tööandja suuruse järgi. Kuni kümne töötajaga tööandjate seas vähenes enim reisibüroode ja reisikorraldajate töösuhete arv, samas on tegemist kogu töötajate arvu poolest üsna väikese valdkonnaga. 2019. aastal töötas valdkonnas kokku keskmiselt 170 töötajat. Majutuse ja toitlustuse valdkonnas oli muutus väiksem. Siiski on oluline märkida, et põhja piirkonnas töötas 2020. aasta viimasel perioodil majutuse valdkonnas väikeettevõtetes umbes 13% kogu valdkonna töötajatest, toitlustuse valdkonnas umbes 34% kogu valdkonna töötajatest. Suuremate ettevõtete puhul on aga näha, et kõige enam vähenes töösuhete arv just majutuse valdkonnas. Toitlustuse valdkonnas vähenes kõige enam töösuhete arv üle 50 töötajaga tööandjate juures, kus töötas umbes 16% kogu valdkonna töötajatest (tabel 11).

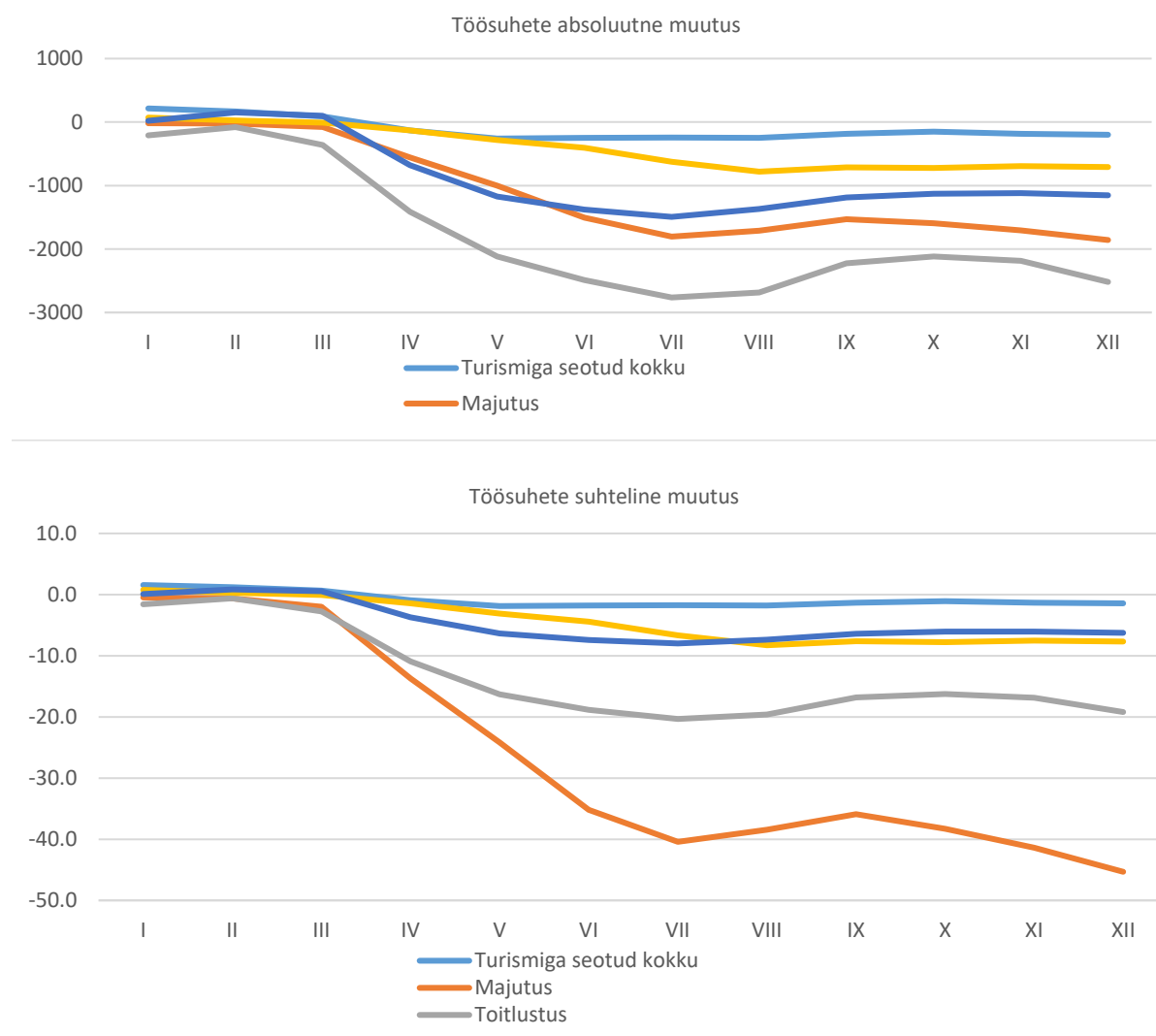
Tabel 11. Töösuhete muutus valdkondade ja töandja suuruse järgi põhja piirkonnas 2019–2020, %

Periood	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Kuni 10 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	2,7	3,4	3,2	1,9	0,6	0,5	-0,1	-0,6	0,2	0,5	1,1	1,2
Majutus	16,5	17,7	14,2	7,3	1,5	-5,7	-11,4	-12,2	-5,9	-6,0	-7,2	-7,7
Toitlustus	-4,1	-5,7	-7,5	-14,5	-19,1	-19,4	-18,5	-16,6	-12,6	-12,7	-10,8	-11,2
Transport	0,7	-1,4	-2,8	-5,4	-7,9	-8,5	-8,3	-8,1	-7,7	-6,6	-5,5	-4,3
Reisibürood ja reisikorraldajad	-6,0	-4,3	-7,2	-13,8	-10,6	-11,5	-14,8	-16,7	-15,5	-24,4	-25,7	-24,5
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	-3,2	-2,7	-2,2	-6,1	-7,6	-5,9	-8,0	-2,5	0,5	0,9	-0,5	0,4
Elamukinnisvara üürileandmine	-0,6	1,3	0,0	-2,8	-3,9	-4,5	-3,7	-2,3	-1,7	-2,8	-3,1	-3,1
Rentimine ja kasutusrent	0,4	4,2	6,2	5,3	3,8	3,8	3,8	6,7	6,8	9,1	9,8	10,8
11–50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	3,6	2,7	2,4	1,7	-0,4	-1,2	-1,7	-2,1	-2,0	-2,1	-2,7	-2,5
Majutus	-6,1	-6,7	-6,7	-13,8	-19,3	-24,4	-27,2	-26,4	-21,0	-27,4	-31,2	-31,0
Toitlustus	7,2	5,7	3,2	-3,2	-7,4	-13,8	-12,8	-9,8	-7,8	-7,0	-6,7	-9,6
Transport	0,3	0,1	-1,8	-2,7	-4,7	-4,0	-2,6	-0,2	0,0	-0,9	-1,3	-2,6
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	2,4	3,0	3,5	-0,7	-2,9	-5,6	-5,4	-1,9	1,4	-0,2	-1,6	-2,0
Elamukinnisvara üürileandmine	-2,5	-4,4	-5,0	-5,6	-7,7	-8,5	-11,1	-11,7	-10,0	-13,8	-14,6	-15,6
Ülejäänud turismile omased kokku	10,7	18,0	35,7	41,3	47,1	47,1	41,8	45,4	44,8	39,3	34,9	23,1
Üle 50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	3,0	2,9	2,6	0,8	-1,6	-2,6	-3,5	-3,7	-3,5	-3,4	-2,8	-3,0
Majutus	5,2	2,6	1,2	-6,8	-12,6	-18,4	-21,3	-20,8	-19,7	-19,8	-19,4	-20,4
Toitlustus	23,1	17,5	10,9	-0,9	-11,1	-17,8	-19,4	-16,7	-12,3	-9,8	-9,1	-10,3
Transport	3,5	3,3	2,8	2,5	2,5	1,6	-1,0	-2,5	-1,8	-1,4	-1,0	-1,7
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	-0,5	-1,6	-0,5	-1,2	-1,8	-2,4	-4,0	-6,3	-5,9	-5,6	-6,0	-5,3
Ülejäänud turismile omased kokku	5,0	3,3	3,4	-0,5	-4,6	-6,7	-9,0	-10,6	-11,7	-13,4	-14,4	-15,1

Allikas: Statistikaamet

Tallinna linn

Tallinnas vähenes töösuhete arv absoluutnumbrites kõige enam toitlustuse valdkonnas, kus kõige keerulisemal ajal oli kokku 2764 töösuhet vähem võrreldes 2019. aastaga. Suhteliselt vähenes kõige enam majutuse valdkonnas töösuhete arv. Erinevalt teistest Eesti piirkondadest ei ole majutuse valdkonna töösuhete arv eriti taastunud (joonis 32).

Joonis 32. Töösuhete absoluutne ja suhteline muutus 2019–2020 Tallinna linnas. Allikas: Statistikaamet

Detailsemas väljavõttes on näha töösuhete muutus valdkondade ja tööandja suuruse järgi. Tallinna linnas on näha, et kuni 10 töötajaga ettevõtete ja 11–50 töötajaga ettevõtete seas on kõige enam vähenenud töösuhete arv majutuse, toitlustuse valdkonnas ning reisibüroode ja reisikorraldusega tegelevates ettevõtetes. Oluline on veel märkida, et üheski neist valdkondadest ei ole perioodi lõpus väga suurt paranemist olnud. Suurtes ettevõtetes vähenes kõige enam töösuhete arv majutuse valdkonnas (tabel 12).

Tabel 12. Töösuhete muutus valdkondade ja tööandja suuruse järgi Tallinna linnas 2019–2020, %

Periood	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Kuni 10 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud :	0,3	0,0	-0,6	-2,1	-2,3	-1,6	-1,0	-0,4	0,2	0,9	1,0	1,3
Majutus	-3,9	-4,8	-4,2	-11,2	-17,4	-21,6	-25,7	-23,5	-18,7	-16,2	-16,1	-15,8
Toitlustus	-12,0	-11,3	-12,2	-19,0	-21,3	-20,4	-19,8	-18,4	-16,1	-14,4	-12,0	-11,7
Transport	-4,0	-6,1	-7,1	-11,4	-13,4	-15,9	-19,2	-21,0	-20,5	-20,3	-19,9	-20,9
Reisibürood ja reisikorraldajad	10,2	8,6	7,9	1,9	-8,9	-14,7	-17,8	-22,4	-24,6	-27,6	-28,6	-31,5
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	4,2	3,0	1,6	-4,6	-6,1	-7,0	-4,2	-1,7	-0,6	-3,1	-3,9	-4,5
Elamukinnisvara üürileandmine	-2,1	-1,6	-0,5	-1,2	-0,9	-1,3	-0,9	0,4	0,7	0,5	0,7	1,4
Rentimine ja kasutusrent	1,3	0,3	-1,3	-4,8	-7,8	-12,0	-13,2	-11,0	-9,6	-11,1	-7,8	-7,6
11–50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	3,4	3,1	2,5	0,5	-0,8	-1,6	-2,2	-2,8	-2,3	-2,0	-2,3	-2,7
Majutus	7,2	7,6	6,2	-14,0	-30,2	-37,7	-36,3	-27,9	-24,9	-26,4	-30,1	-30,8
Toitlustus	5,1	6,1	2,2	-8,0	-16,5	-20,2	-21,4	-21,1	-18,6	-20,4	-22,0	-25,3
Transport	-0,1	-0,1	-0,6	-2,4	-5,9	-7,3	-7,5	-8,3	-7,8	-9,4	-9,2	-9,0
Reisibürood ja reisikorraldajad	3,8	4,5	5,4	1,3	-15,9	-23,6	-27,4	-26,4	-28,1	-29,9	-29,9	-30,7
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	-0,6	-0,4	-0,9	-9,5	-12,3	-13,0	-14,8	-11,6	-9,4	-5,0	-5,2	-5,0
Elamukinnisvara üürileandmine	-1,8	-1,1	-2,1	-3,7	-5,1	-5,3	-4,9	-4,4	-2,5	-1,4	-4,6	-5,1
Rentimine ja kasutusrent	6,3	11,3	18,1	13,0	7,6	5,6	3,2	3,4	-1,3	-1,4	-2,1	-4,6
Üle 50 töötajaga tööandjad												
Turismiga seotud:	2,1	1,4	1,2	-0,2	-2,1	-2,4	-2,9	-3,6	-3,5	-4,5	-5,2	-6,0
Majutus	-2,3	-2,5	-4,1	-14,0	-23,3	-36,5	-44,1	-44,3	-42,3	-45,7	-48,9	-54,5
Toitlustus	2,3	3,5	2,7	-3,9	-8,2	-13,4	-18,9	-18,3	-13,8	-10,3	-13,5	-17,4
Transport	1,6	1,2	1,0	0,1	-1,1	-2,2	-4,8	-6,6	-5,9	-5,7	-5,5	-5,6
Reisibürood ja reisikorraldajad	7,9	9,6	9,6	4,5	-0,2	-3,4	-6,9	-13,0	-19,1	-26,2	-27,2	-29,0
Kõik vaba aja tegevused, kultuur	-4,1	-1,5	-2,0	-4,9	-7,2	-7,1	-8,3	-9,1	-6,8	-5,0	-4,4	-4,1
Ülejäänud turismile omased kokku	-0,9	-0,5	-0,5	1,0	-1,0	-0,5	-1,7	-1,3	1,0	3,1	4,2	3,9

Allikas: Statistikaamet

Töøjõukulud

Töøjõukulude aluseks on MTA tulu- ja sotsiaalmaksu, kohustusliku kogumispensioni makse ning töötuskindlustusmakse deklaratsiooni (TSD) andmete alusel. Uuringu tegemise ajaks olid andmed kättesaadavad kuni 2020. aasta oktoobri kohta.

Kõikides valdkondades on näha, et töøjõukulu ühe töötaja kohta vähenes kõige enam aprillis, mais ning juunis. See on ka ootuspärane, kuna sel perioodil oli võimalik taotleda Töötukassalt töötasu hüvitist, mille üheks tingimuseks oli see, et töötajatel vähenes töötasu vähemalt 30% võrra. Enim vähenes töötasu majutuses, toitlustuses ning reisibüroode ja reisikorraldajate tegevusvaldkonnas – need olid ka valdkonnad, mis kannatasid piirangute tõttu kõige enam (tabel 13).

Tabel 13. Tööjõukulu muutus töötaja kohta 2019–2020, %

Periood	jaan.	veebr.	märts	apr.	mai	juuni	juuli	aug.	sept.	okt.
Turismile omased										
Majutus	6,3	6,8	13,2	-18,3	-56,6	-42,6	-23,3	0,4	4,6	3,1
Toitlustus	7,4	8,3	6,8	-37,3	-56,9	-28,8	-10,5	2,3	2,9	2,0
Elamukinnisvara üürileandmine	5,2	3,3	5,2	3,3	-7,9	-3,0	6,7	2,5	6,1	6,2
Sõitjate muu maismaavedu	11,0	11,4	14,1	2,3	-7,1	-4,8	-4,9	-0,1	1,0	4,0
Raudteevedu, veetransport, õhustransport	7,5	-33,4	8,0	5,6	-30,4	-33,8	-3,5	2,4	7,4	5,3
Transpordi abitegevused	6,1	10,9	-14,0	17,3	-8,3	-9,8	3,1	1,3	4,4	3,5
Rentimine ja kasutusrent	0,7	5,6	4,4	2,9	-9,7	-18,4	-7,2	1,7	4,7	8,4
Reisibürood ja reisikorraldajad	8,0	7,0	8,6	-2,9	-43,4	-33,4	-14,1	3,5	15,4	4,6
Loome-, kunsti- ja meelelahutustegevus	10,7	3,6	7,0	-15,0	-16,1	1,7	-2,0	20,2	-2,6	15,4
Raamatukogude, arhiivide, muuseumide ja muude kultuuriasutuste tegevus	2,2	4,9	16,5	-7,0	-23,1	-30,9	11,1	0,6	11,4	12,4
Hasartmängude ja kihlvedude korraldamine	7,8	7,6	8,3	-8,0	-29,6	-17,4	4,8	10,5	9,1	27,7
Sporditegevus ning lõbustus- ja vaba aja tegevused	11,3	6,5	9,9	-29,8	-43,1	-13,6	3,9	6,0	5,7	7,3
Turismiga seotud majandusharud										
Kaubavedu maanteel	7,8	5,9	6,9	2,9	-9,1	-9,4	1,2	2,2	2,9	4,5
Mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont	8,5	7,5	7,0	-1,6	-27,9	-22,1	-3,3	0,7	0,1	1,4
Muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	11,8	9,5	12,6	4,8	-6,7	-5,7	2,8	5,7	5,2	6,9

Allikas: Statistikaamet

Töötasu hüvitis

Seoses eriolukorra kehtestamisega ning sellest lähtuvalt majandustegevuse vähenemisega tekkis paljudel tööandjatel raskusi. Tööandjate abistamiseks muudeti tööhõiveprogrammi ning lisati sellesse uue tööturuteenusena töötasu hüvitis, et aidata tööandjaid, kelle tegevus oli erakorraliste asjaolude tõttu märkimisväärselt häiritud. Selleks, et tööandja saaks töötajale taotleda töötasu hüvitist, pidi tööandja vastama vähemalt kahele tingimusele:

- tööandja käive (tulu) on hüvitise taotlemise kuul vähenenud vähemalt 30% võrreldes eelmise aasta sama kalendrikuuga;
- tööandjal ei ole vähemalt 30%-le töötajatest võimalik anda tööd kokkulepitud ulatuses;
- tööandja on vähemalt 30%-l töötajatest vähendanud töötasu vähemalt 30% ulatuses või kuni Vabariigi Valitsuse kehtestatud töötasu alammääran.

Oluline oli ka see, et töösuhte lõpetamisel hüvitise taotlemise kuul või koondamisel hüvitise taotlemisele järgneval kuul pidi tööandja hüvitise Töötukassale tagastama.

Töötasu hüvitist oli esialgu võimalik taotleda kuni kahe kalendrikuu eest perioodil märts–mai¹⁷. Hiljem pikendati taotlemist kuni juunini ning hüvitist võisid taotleda ka need tööandjad, kes juba olid kahel kuul hüvitist saanud. Samas muudeti hüvitise taotlemise tingimusi karmimaks: käibe langus pidi olema vähemalt 50%, töötajate koormus või töötasu pidi samuti vähenema vähemalt 50%. Lisaks sai hüvitist taotleda vaid neile töötajatele, kelle tööleping oli sõlmitud enne 1. märtsi 2020 ning kellel polnud 12. märtsi seisuga maksuvõlga¹⁸.

Järgnevalt tuuakse välja Töötukassa andmetel majutuse, toitlustuse, reisibüroode ja reisikorraldajate tegevuse ning reisijateveoga¹⁹ tegelevate hüvitist taotlenud tööandjate osakaal kõikidest hüvitise taotlejatest maakondade kaupa.

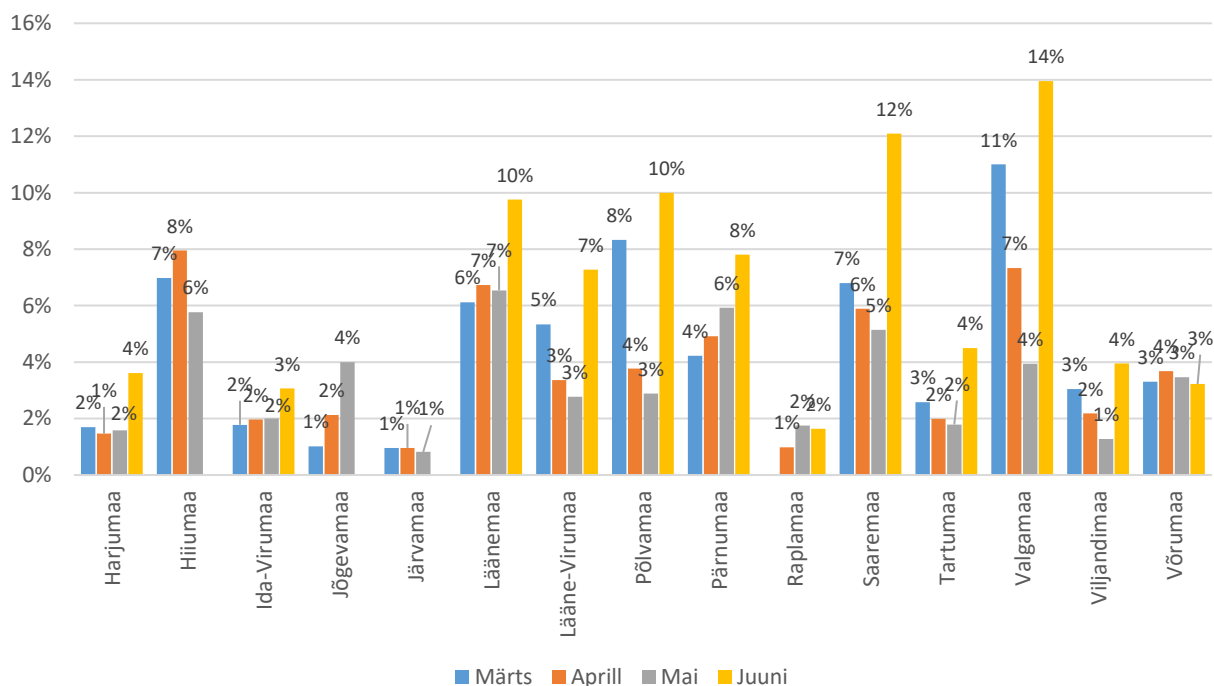
Majutuse valdkond oli üks esimesi ja suuremaid tegevusalasid, mille toimimist piirangud ja eriolukord muutsid. Piiride sulgemise tagajärjel ei jõudnud Eestisse välisturistid ning üleüldised liikumispääsused tähendasid seda, et ka Eesti inimesed viibisid peamiselt oma kodudes. Kogu Eestis taotles töötasu hüvitist majutuse valdkonnas perioodil märts–juuni kokku vastavalt märtsis 171, aprillis 351, mais 225 ja juunis 175 tööandjat. Kõige suurema osakaalu hüvitise taotlejatest moodustasid majutuse valdkonna ettevõtted Valgamaal, samas oli näiteks juunikuus selles piirkonnas kõiki hüvitise taotlejaid võrdlemisi vähe. Ka Saaremaal oli majutuse valdkonna ettevõtjaid hüvitise taotlejate seas üsna palju, mis on ootuspärane, kuna Saaremaal kehtisid veel rangemad liikumispääsused kui mujal Eestis. Lisaks on näha, et väga mitmes piirkonnas oli just juunikuus, kui hüvitise taotlemise nõuded muutusid

¹⁷ https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/vv_maarus_thp17-20_muut.pdf

¹⁸ <https://www.valitsus.ee/et/uudised/valitsus-toetas-tootasu-huvitise-meetme-pikendamist-juuni-lopuni>

¹⁹ Reisijateveo alla liigituvad need ettevõtted, kelle põhitegevusalaks on märgitud järgmine EMTAKi kood: 49101, 49311, 49319, 49321, 49391, 39399, 50101, 50301, 51101.

rangemaks, majutuse ettevõtete osakaal kõikidest hüvitise taotlejatest kasvanud. Eriti on seda näha Saaremaal, Pärnumaal ning Läänemaal (joonis 33).

Joonis 33. Hüvitist taotlenud ettevõtte majutuse valdkonnas, osakaal kõigist hüvitise taotlejatest, %. Allikas: Eesti Töötukassa

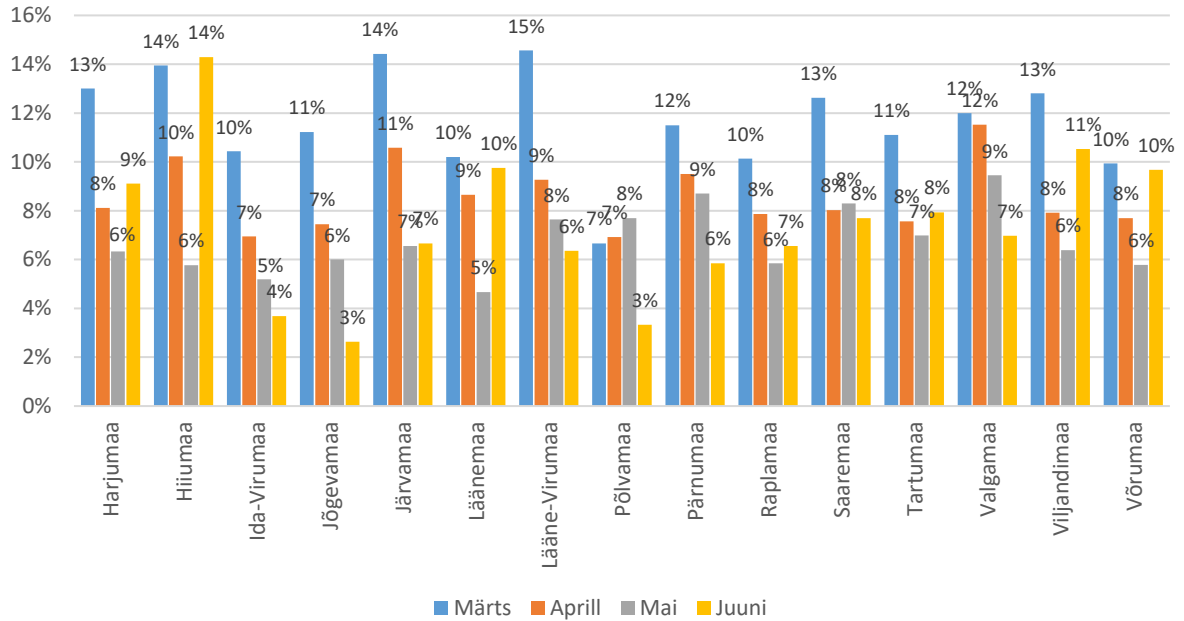
Teine suur valdkond, mida erinevad piirangud mõjutasid, oli toitlustus (kohvikud, restoranid, baarid, ürituste toitlustamine jne). Alates 18.03 ei võinud restoranides, baarides ja kohvikutes ajavahemikus 22–10 alkohoolseid jooke müüa²⁰. Alates 27.03 suleti kaubanduskeskused ning sealsetes toitlustusasutustes võis toitu vaid kaasa müüa²¹. Alates 30.03 kehtestati Saaremaal viibimiskeeld muu hulgas kõikides toitlustusasutustes, neist võis vaid toitu kaasa osta või koju tellida²².

Toitlustuse valdkonna ettevõtte taotlesid hüvitist kõige enam esimesel võimalikul kalendrikuul (märtsis), kõikides maakondades moodustasid toitlustuse valdkonna ettevõtjad üle 10% kõikidest hüvitise saajatest. Kokku taotles Töötukassalt töötasu hüvitist märtsis 831, aprillis 1309, mais 688 ja juunis 336 toitlustuse tööandjat (joonis 34).

²⁰ <https://www.riigiteataja.ee/akt/317032020006>

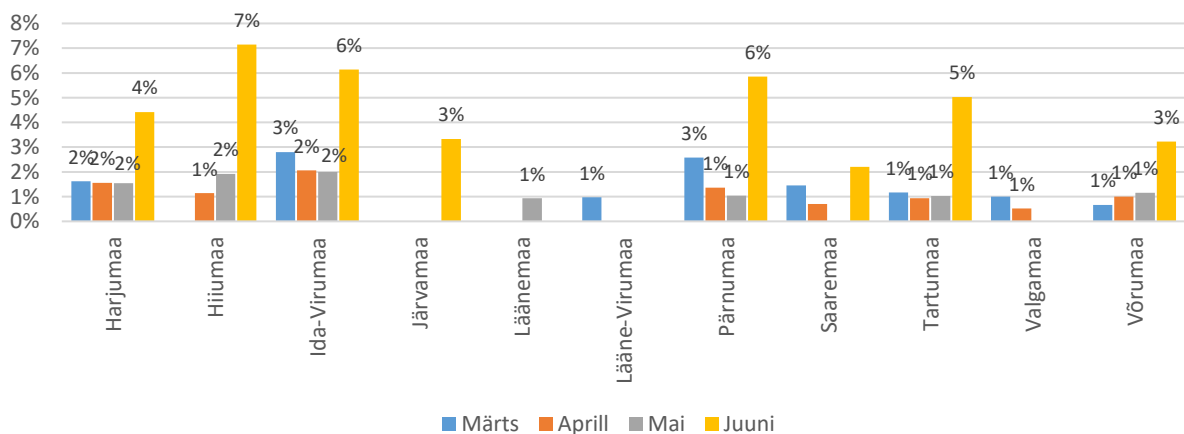
²¹ <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/pm2047k.pdf>

²² <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/eriolukord/pm2054k.pdf>

Joonis 34. Hüvitist taotlenud ettevõtteid toitlustuses, osakaal kõikidest hüvitise taotlejatest. Allikas: Eesti Töötukassa

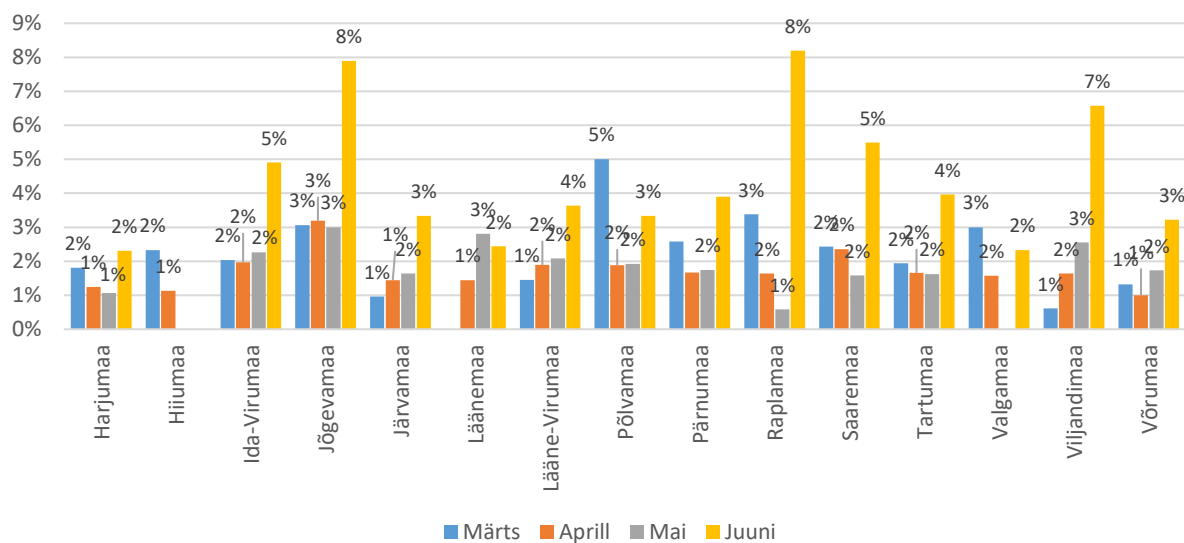
Kolmanda valdkonnana pööratakse aruandes tähelepanu reisibüroode ja reiskorraldajate tegevusele seoses töötasu hüvitise saamisega. Kõige rohkem mõjutasid selle valdkonna ettevõtteid piiride (nii Eesti kui ka teiste riikide) sulgemised, mistõttu reise ei toimunud. Reiskorralduse valdkonnas kasvas hüvitise taotlejate osakaal kõikidest valdkondadest eelkõige juunikuus, kui Eestis oli küll eriolukord lõppenud, kuid lennupiirangud endiselt kehtisid. Kokku taotles töötasu hüvist märtsis 99, aprillis 208, mais 134 ning juunis 172 ettevõtet (joonis 35).

Joonis 35. Hüvitist taotlenud ettevõtteid reiskorralduses, osakaal kõikidest hüvitise taotlejatest. Allikas: Eesti Töötukassa

Reisijateveo valdkonnas oli juunikuus hüvitise taotlejate osakaal kõikidest taotlejatest suurim. Kuigi juunis oli eriolukord lõppenud, olid inimesed liikumise suhtes pigem ettevaatlikud, samuti kehtisid lennupiirangud. Mitu riiki, näiteks Soome, andis oma kodanikele ametliku

soovituse enne 15. juunit välismaale mitte reisisid. Kokku taotles töötasu hüvitist märtsis 129, aprillis 235, mais 143 ning juunis 127 ettevõtet (joonis 36).

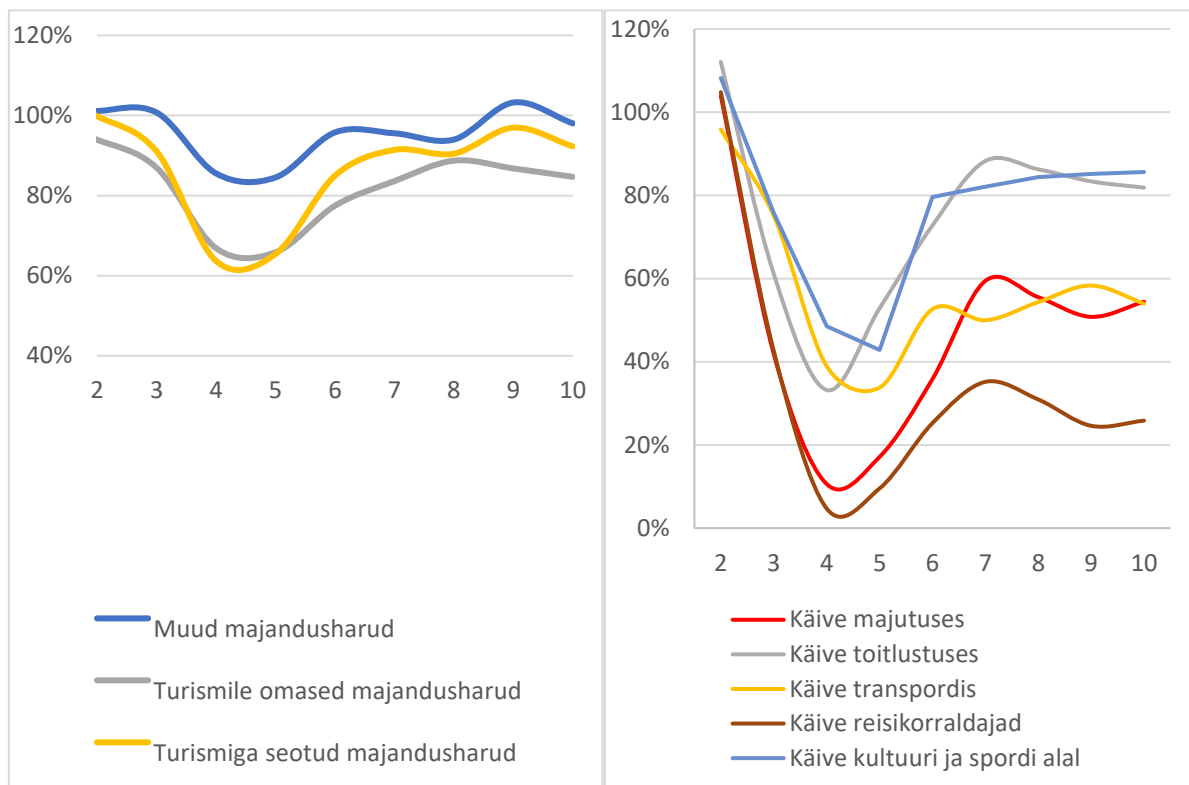
Joonis 36. Hüvitist taotlenud ettevõtted reisijateveos, osakaal kõikidest hüvitise taotlejatest. Allikas: Eesti Töötukassa

Töötukassa töötasu hüvitise taotlejate seas moodustasid majutus- ja toitlustusettevõtted kõikidest hüvitise taotlejatest märkimisväärse osa – nende tegevus oli ka liikumispiirangutest oluliselt häiritud.

Majutuse valdkonnas tegutsevate taotlejate osatähtsus oli suurem juunikuus, kuivõrd sel ajal olid tingimused taotlemiseks rangemad, võib eeldada, et majutuse valdkonna ettevõtted olid suurtes raskustes.

Kui palju on turismisektor kaotanud käibes?

Turismile omased ja turismiga seotud majandusharude käivete suhteline langus on olnud suurem kui muudes majandusharudes (joonis 37). Mida turismikesksem on ettevõtete tegevus, seda suurem on olnud nende käivete langus.

Joonis 37. Käibe suhteline muutus turismile omastes, turismiga seotud ja muudes majandusharudes 2020. ja 2019. aasta võrdluses perioodil veebruar–oktoober. Allikas: Statistikaamet

Detailne ülevaade kõigi lõigete käibenumbrite absoluutarvuna on toodud tabelites leheküljel 104 (tabel 21 ja 22). Kõik EMTAKi koodide alusel turismile omased ja turismiga seotud valdkonnad (tabel 20) genereerisid 2019. aastal kokku umbes 12,6 miljardit eurot käivet. Vastavate EMTAKi koodide all registreeritud käive ei ole küll otseselt 100% turismile omistatav, kuid ülejäänud arvutustes on see siiski jäänud nii, et aluseks on kogu vastava majandusharu käive.

Statistikaamet on väljastanud diagrammi ka otseselt turismisektori osakaale arvestades (https://public.flourish.studio/visualisation/4681460/?utm_source=showcase&utm_campaign=visualisation/4681460). Selles on erinevate majandusharude väärtused läbi korrutatud neis turismi hinnangulise osatähtsusega. Statistikaamet nendib, et: „Suurim rahaline kaotus oli transpordisektoris. Olulise negatiivse panuse andsid ka majutus- ja toitlustusettevõtted, eriti kevadel ja suvel. Suve teisest poolest on kaotus olnud väiksem, aga püsiv. Sarnases suurusjärgus kaotus on olnud ka reisibüroode ja reisikorraldajate tegevuses, kuid nende puhul ei ole see vähenenud.“ (Statistikaamet).

Järgnevalt ei ole siiski püütud eristada turismile omistatavat käivet, vaid on lähtunud vastavate EMTAKi koodide all deklareeritud käivetest, nii nagu need Statistikaametist väljastati.

Kui akumulierida käibed kriisi algusest kuni oktoobrini, siis on selgelt näha suuremad kaotajad (tabel 14).

Tabel 14. Akumuleeritud käibed majandusharudes (EMTAKi koodi alusel, miljonid eurod) 2019. ja 2020. aasta märts–oktoober

	2019 märts–okt	2020 märts–okt	Muutus 2020/2019
Reisibürood ja reisikorraldajad	145	36	-75%
Majutus	251	106	-58%
Toitlustus	495	352	-29%
Kultuur ja sport	313	242	-23%
Transport koos abitegevustega	2877	2353	-18%
Elamukinnisvara üürile andmine	1 099	1 063	-3%
Turismile omased kokku:	5 180	4 152	-20%
Turismiga seotud kokku:	3 490	2 936	-16%

Allikas: Statistikaamet

Tuleb arvesse võtta, et osa ettevõtteid ei ole veel teatanud oma suurust ning seetõttu ei lähe nende andmed 2020. aastal detailsemates lõigetes arvesse, kuigi neid on arvestatud üldises analüüsis. Samuti saavad ettevõtted Statistikaameti kasutuses olnud käibedeklaratsioone jooksval aastal veel pidevalt täiendada, mistõttu ei ole andmed päris täpsed. Statistikaameti hinnangul jäävad hilisemad parandused selle asjaolu tõttu siiski pigem alla 1% veapiiri. Küll on Statistikaameti detailsetes käibeandmetes kohati oluliselt erinev aastate lõikes see, millise andmestiku lõike alla üks või teine ettevõtte oma statistikat näidates satub, kas ta on endiselt väikeettevõtte (11–50 töötajat) või on vahepeal kasvanud ja tema käibed lähevad arvesse juba keskmise ettevõtte kategoorias (üle 50 töötaja). Niisiis on 2020. ja 2019. aasta võrdlusarvutuste puhul enamasti igas andmestiku lõikes tulemusi korrigeeritud nii, et 2020. aasta lõike numbrid on korrutatud läbi koefitsiendiga, et vastava lõike ettevõtete arv oleks jaanuaris 2020 sama, mis detsembris 2019, sest ettevõtete üldarv on siiski jäänud samaks. See on lähim õiglane hinnang statistika moonutuste kõrvaldamiseks.

Näiteks Tallinna suuremate hasartmänge korraldavate ettevõtete (üle 50 töötaja, EMTAKi kood R92) arv kasvas jaanuaris kolmelt neljale, mis tingis ka käivetes üle 100% hüppe, samas kui selle valdkonna väikeste ettevõtete arv kahanes 18-lt 15-le ja käibest jäi järele vaid 30%. Ka näiteks põhja regiooni reisijateveoga tegelevate (kood H493) väikeettevõtete arv kahanes kaheksalt neljale ja käive kukkus 75% vastavas lõikes. Niisiis aitavad vastavad koefitsiendid selliseid moonutusi siluda.

Ettevõtete suuruse järgi annavad suurima käibe turismivaldkonnas (turismile omased majandusharud, tabel 15) mikroettevõtted – umbes 3,4 miljardit eurot 2019. aastal.

Keskmised ja suuretevõtted (rohkem kui 50 töötajat) on deklareerinud oma käibeks turismisektoris 2019. aastal kokku umbes 2,4 miljardit eurot. Väikeettevõtted jäävad selles arvestuses kolmandaks, deklareerides 2019. aastal peaaegu 1,8 miljardit eurot.

Tallinnasse registreeritud ettevõtted annavad oma käibega suurema osa kõigist ettevõtetest, turismile omastes harudes üle 70% kogu valdkonna käibest. Sellest, kas ettevõtte registreeritud aadressi järgi käivate jaotamine ka õiglane on, kirjutab Statistikaamet oma töögrupile suunatud töölaual/slaididel (<https://public.flourish.studio/story/666181/>).

Tabel 15. Turismile omaste majandusharude käibed 2019. aastal ettevõtete suuruste ja piirkondade lõikes (miljonid eurod)

Ettevõtte suurus	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Kokku
Kuni 10 töötajat	307	153	528	2 461	3 449
11–50 töötajat	166	63	309	1 218	1 756
Rohkem kui 50 töötajat	54	49	602	1 647	2 351
Kokku	527	264	1 439	5 326	7 556

Allikas: Statistikaamet

2020. aasta esimese kümne kuuga on turismile omastes sektorites kaotanud oma käibest aga kõige rohkem keskmised ja suured ettevõtted (ligi 0,4 miljardit eurot ehk 18%, tabel 16). Nii mahu kui proportsiooni poolest on Tallinna suuremad ettevõtted kaotanud kõige rohkem võrreldes teiste samalaadsete lõigetega. Esile tulevad aga Põhja-Eesti mikroettevõtted, kellel on olnud võimalik kogumina oma käivet isegi kasvatada (+2%). Kasv on seotud eelkõige sellega, et põhja regiooni mikroettevõtete käibest nimetatud sektorites umbes poole andis elamukinnisvara rent, mis oma alamlõikes kasvas 1%. Suure osa andis ka transpordi abitegevus (25% käibest), mis kasvas lausa 18%. Konkreetselt turismivaldkonnas oli ka põhja piirkonnas siiski langus (reisibürood -80%, majutus -15%).

Lääne regiooni +1% tuleneb ilmselt sellest, et kui detsembris 2019 oli selles lõikes majutuse ja toitlustuse harus registreeritud veel seitse ettevõtet, siis jaanuaris oli sinna jäänud viis. Vastavalt kasutatud koefitsientidele oli käibe kaotus peaaegu võrdne muudes turismile omastes sektorites saavutatud eduga.

Tabel 16. Turismile omaste majandusharude käivate muutus 2020. aastal akumuleeritult jaanuarist oktoobrini võrreldes sama perioodiga 2019. aastal ettevõtete suuruste ja piirkondade lõikes

Ettevõtte suurus	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Kokku
Kuni 10 töötajat	-9%	-15%	2%	-12%	-10%
11–50 töötajat	-18%	-9%	-2%	-12%	-11%
Rohkem kui 50 töötajat	-13%	1%	-12%	-21%	-18%
Kokku	-12%	-11%	-5%	-15%	-12%

Allikas: Statistikaamet

Kui vaadata ainult majutuse ja toitlustuse sektorit (kogumaht 2019. aastal veidi alla 1 miljardi euro, tabel 17), siis on kaotuse osakaal 2020. aastal tunduvalt suurem. Reisibüroode tegevust

ei saa siinkohal andmestiku konfidentsiaalsusnõuete tõttu sisse tuua (agregeeritud kohati teiste majandusharudega).

Tabel 17. Majutuse ja toitlustuse majandusharude käibed 2019. aastal ettevõtete suuruste ja piirkondade lõikes (miljonid eurod) ning nende muutus 2020. aastal akumuleeritult jaanuarist oktoobrini võrreldes sama perioodiga 2019. aastal, %

Ettevõtte suurus	Lõuna		Lääs		Põhi		Tallinn		Kokku	
Kuni 10 töötajat	45	-5%	36	-12%	64	-6%	130	-22%	275	-14%
11–50 töötajat	68	-22%	28	2%	49	-19%	241	-28%	386	-23%
Rohkem kui 50 töötajat	19	-34%	36	-22%			281	-42%	336	-39%
Kokku	131	-18%	100	-12%	113	-12%	652	-33%	996	-26%

Allikas: Statistikaamet

Märkus: Põhja regiooni suurettevõtete andmeid ei saanud konfidentsiaalsusnõuete tõttu esitada

Kui vaadata uuesti kõiki turismiga seotud ettevõtteid (kõik omased ja seotud kokku, tabel 18), siis oli mikroettevõtete käive ligi 5 miljardit eurot 2019. aastal. Keskmised ja suurettevõtted (rohkem kui 50 töötajat) on deklareerinud oma käibeks turismisektoris 2019. aastal kokku umbes 3,8 miljardit eurot. Väikeettevõtted jäävad selles arvestuses kolmandaks, kuid nende käive oli samuti ligi 3,8 miljardit eurot.

Tabel 18. Turismile omaste ja turismiga seotud majandusharude käibed 2019. aastal ettevõtete suuruste ja piirkondade lõikes (miljonites eurodes)

Ettevõtte suurus	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Kokku
Kuni 10 töötajat	609	300	937	3 091	4 937
11–50 töötajat	499	180	789	2 284	3 752
Rohkem kui 50 töötajat	153	113	1 024	2 581	3 870
Kokku	1 261	593	2 749	7 956	12 559

Allikas: Statistikaamet

2020. aasta esimese kümne kuuga kaotasid oma käibest aga kõige rohkem keskmised ja suured ettevõtted (0,6 miljardit eurot ehk umbes -15%. tabel 19). Proportsionaalselt oli mikroettevõtete kaotus kõige väiksem (-6 kuni -8% käibest). Piirkonniti olid suurimad kaotajad Tallinnasse registreeritud ettevõtted, sealhulgas just kesk-suured ettevõtted (-19%).

Tabel 19. Turismile omaste ja turismiga seotud majandusharude käivete muutus 2020. aastal akumuleeritult jaanuarist oktoobrini võrreldes sama perioodiga 2019. aastal ettevõtete suuruste ja piirkondade lõikes

Ettevõtte suurus	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Kokku
Kuni 10 töötajat	-10%	-11%	1%	-9%	-8%
11–50 töötajat	-10%	-3%	-7%	-13%	-11%
Rohkem kui 50 töötajat	-11%	-1%	-8%	-18%	-14%
Kokku	-10%	-7%	-5%	-13%	-11%

Allikas: Statistikaamet

Mida turismikesksem on ettevõtete tegevus, seda suurem on olnud langus. Suhtelisel skaalal kaotasid kõige rohkem reisibürood (-75% käibest), majutus (-58%), transport (-48%), aga ka toitlustus (-29%) ning kultuuri- ja sporditegevus (-39%). Aasta viimased kaks kuud ei toonud turismisektorile leevendust; vastavaid andmeid ei olnud uuringu koostajatel aga veel võimalik kasutada.

Tabel 20. Turismile omaste, turismiga seotud ja muude majandusharude klassifikaatorid

Majandusharu	EMTAK	Kirjeldus
Turismile omased majandusharud		
Majutus	I 55	Majutus Hotellid, külalistemajad, hostelid, külaliskorterid, motellid jms majutus, puhkemajad, puhkekülad ja puhkelaagrid, kodumajutus, laagriplatsid, vagunelamute ja haagissuvilate parkimisplatsid
Toitlustus	I 56	Toidu ja joogi serveerimine
Elamukinnisvara üürileandmine	L 68201	Elamukinnisvara üürileandmine ja käitus kodumajapidamiste poolt
Sõitjate muu maismaavedu	H 493	Sõitjate maanteetransport, taksovedu, sõitjate muu mujal liigitamata maismaavedu
Raudteevedu	H 491	Sõitjate linnadevaheline raudteevedu
Veetransport	H 50	Sõitjate ja kaubavedu merel, rannavetes ja sisevetes (nii Eesti laevad kui välisriigi laevad eraldi) Avamereteenuseid osutav laev, erilaev, kalalaev, konteinerilaev, kuivlasti merepraam, muu laev, puistlastilaev, puksiirilaev, reisilaev, ristluslaev, segalastilaev, vedellastilaev
Õhustransport	H 51	Sõitjate ja kauba õhustransport
Transpordi abitegevused	H 52	Laondus ja veondust abistavad tegevusalad, parklate tegevus
Rentimine ja kasutusrent	N 77	Transpordivahendite rentimine ja kasutusrent, tarbeesemete ja kodumasinade väljaüürimine ja kasutusrent
Reisibürood reisikorraldajad	ja N 79	Reisibüroode ja reisikorraldajate tegevus, reserveerimine ning sellega seotud tegevused
Kultuuritegevus	R 90	Loome-, kunsti- ja meelelahutustegevus
	R 91	Raamatukogude, arhiivide, muuseumide ja muude kultuuriasutuste tegevus
	R 92	Hasartmängude ja kihlvedude korraldamine
Sporditegevus	R 93	Sporditegevus ning lõbustus- ja vaba aja tegevused
Turismiga seotud majandusharud		
	H 494	Kaubavedu maanteel
	G 45	Mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont
	M 74	Muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus
Muud majandusharud	A, B, C, D, E, F, G 46, G 47, H 492, H 495, H 53, J, K, L 681, L 683, M (v.a M 74), N 78, N 80, N 81, N 82, O, P, Q, S, T, U	

Allikas: Statistikaamet

Märkus: värvused näitavad lähedasi alasid, mis lõigetes on konfidentsiaalsusnõuete tõttu tihti
agregeritud.

Tabel 21. Käibed 2019. aastal (akumuleeritult jaanuar–oktoober kokku, miljonid eurod):

\Piirkond Majandusharu	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Üldkokkuvõte
G45	137,1	97,1	632,0	1 729,5	2 595,8
G45 ja H494	83,5	54,7			138,2
H491_H50_H51				500,9	500,9
H491_H50_H51 ja H493	15,9	2,8	13,7	101,6	134,0
H491_H50_H51, H52, R90, R91, R92, R93		10,6			10,6
H493	26,3		13,2	74,3	113,8
H493, H52 ja L682		23,8			23,8
H494	231,0	119,1	460,3	278,2	1 088,5
H494 ja M74				63,6	63,6
H52	36,8	17,4	806,8	1 342,2	2 203,2
I55	26,2	19,4	15,8	173,8	235,3
I55 ja I56	15,6	30,8			46,4
I56	67,0	35,6	78,2	363,7	544,5
L682	164,9	48,9	137,5	961,4	1 312,7
M74	17,0	5,9	19,5	144,9	187,2
M74 ja G45	144,7				144,7
Muud harud	7 988,5	2 440,1	11 168,5	24 591,8	46 188,9
N77	24,8		91,9	297,7	414,4
N77 ja N79		20,7			20,7
N77, L682 ja N79				206,6	206,6
N77, N79 ja R90		1,7			1,7
N77, N79, R90, R91, R92, R93	32,7				32,7
N79	1,8		7,6	110,8	120,3
R90			7,7	54,1	61,9
R90, R91 ja R93	7,7				7,7
R90, R91, R92	7,6				7,6
R91		0,6	0,3	9,9	10,7
R91 ja R92				66,3	66,3
R91 ja R93			7,9		7,9
R92				48,5	48,5
R93	10,7	10,4	18,2	112,9	152,2
Üldkokkuvõte	9 039,9	2 939,6	13 479,1	31 232,6	56 691,2

Ettevõtte suurus	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Üldkokkuvõte
Kuni 10 töötajat	2 988,2	978,5	3 026,2	9 391,1	16 384,0
11–50 töötajat	2 351,6	871,0	3 336,7	7 042,1	13 601,3
Rohkem kui 50 töötajat	3 700,1	1 090,1	7 116,2	14 799,4	26 705,9
Kokku	9 039,9	2 939,6	13 479,1	31 232,6	56 691,2

Allikas: Statistikaamet

Tabel 22. Käibed 2020. aastal (akumuleeritult jaanuar–oktoober kokku, miljonites eurodes):

\Piirkond	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Üldkokkuvõte
Majandusharu					
G45	120,5	92,8	564,7	1 434,0	2 212,0
G45 ja H494	66,3	37,8			104,1
H491_H50_H51				261,9	261,9
H491_H50_H51 ja H493	6,5	2,1	8,3	105,7	122,6
H491_H50_H51, H52, R90, R91, R92, R93		17,5			17,5
H493	23,4		7,4	34,9	65,6
H493, H52 ja L682		6,7			6,7
H494	209,5	114,2	434,2	256,2	1 014,2
H494 ja M74				64,8	64,8
H52	37,4	18,1	809,4	1 173,0	2 037,8
I55	19,6	16,6	10,1	66,0	112,3
I55 ja I56	10,2	17,3			27,5
I56	55,7	32,2	67,5	264,7	420,1
L682	156,1	39,9	143,2	914,7	1 253,9
M74	14,3	4,2	17,6	138,2	174,2
M74 ja G45	117,1				117,1
Muud harud	7 701,1	2 334,9	10 872,0	23 485,8	44 393,8
N77	20,5		75,9	245,6	342,0
N77 ja N79		14,8			14,8
N77, L682 ja N79				170,8	170,8
N77, N79 ja R90		1,2			1,2
N77, N79, R90, R91, R92, R93	22,5				22,5
N79	0,7		1,6	34,3	36,6
R90			6,5	37,6	44,1
R90, R91 ja R93	6,7				6,7
R90, R91, R92	5,7				5,7
R91		0,4	0,1	5,4	6,0
R91 ja R92				15,1	15,1
R91 ja R93			5,7		5,7
R92				114,4	114,4
R93	9,5	9,2	15,2	76,0	109,8
Kokku	8 603,3	2 759,8	13 039,5	28 899,1	53 301,7

Ettevõtte suurus	Lõuna	Lääs	Põhi	Tallinn	Üldkokkuvõte
Kuni 10 töötajat	2 439,8	943,7	3 066,1	8 666,6	15 116,1
11–50 töötajat	2 475,5	810,3	3 168,7	6 155,8	12 610,3
Rohkem kui 50 töötajat	3 688,0	1 005,8	6 804,7	14 076,7	25 575,3
Kokku	8 603,3	2 759,8	13 039,5	28 899,1	53 301,7

Allikas: Statistikaamet

Executive Summary of the Study “Impact of COVID-19 on tourism-specific industries and associated influence on other sectors of the economy”

The University of Tartu has conducted between October 2020 and January 2021 the study “Impact of COVID-19 on tourism-specific industries and associated influence on other sectors of the economy” on behalf of the Ministry of Economic Affairs and Communications.

Aims and methods

The aims of the study:

- finding out the economic impact of COVID-19 on tourism;
- analysing possible development scenarios for the tourism sector after the COVID-19 crisis, considering also international trends;
- proposing priority topics and intervention logics necessary for the development of the Estonian tourism sector, which the state must definitely address in the short and long term;
- recommending necessary activities for the state in the identified priority areas first and determining the initial impacts of these activities.

The study was commissioned by the Ministry of Economic Affairs and Communications within the framework of the program “Strengthening Sectoral Research and Development” (abbreviated as RITA, code 2014-2020.4.02.16-0025). The project was financed to the extent of 77% by RITA Activity 2 from the European Regional Development Fund and to the extent of 23% from the budget of the Ministry of Economic Affairs and Communications.

Impact of COVID-19 on the Estonian tourism sector

Sales revenue

If we take a closer look at the beginning of the crisis only at accommodation, catering, travel agencies and tour operators, transport and cultural activities, the total loss in March–October 2020 was around 44% (slightly less than EUR 1 billion). Travel agencies and tour operators (-75%), accommodation (-58%), transport (-48%), but also catering (-29%), and cultural and sporting activities (-39%) suffered the most.

In terms of both volume and proportion, companies operating in Tallinn have lost the most compared to the rest of the country.

Employment

Employment decreased the most in accommodation, food services, and travel agencies and tour operators. Employment in travel agencies and tour operators started decreasing in the spring and has not recovered. At the end of 2020 employment had dropped by 30%.

Employment in accommodation decreased by up to 30% by the beginning of summer 2020, and started decreasing again at the end of summer. In accommodation, employment decreased the most in larger companies in Tallinn (with 50 and more employees) and at the end of the year employment had dropped there by more than 50%.

In catering, employment decreased by up to 19% by the beginning of summer and by the end of the year it had dropped by 15% compared to the previous year. Employment decreased the most in catering in all regions in companies with 11–50 employees.

Scenarios

Three development scenarios were compiled with their variability being based on the epidemiological situation in the world and keeping in mind that controlling the virus through vaccination will allow national borders and international tourism to reopen.

I "Problems last" – the health crisis lasts longer than expected

In the context of the continuing health crisis where pandemic control is not working (virus mutations, problems with vaccines and vaccinations, and growing protest in a society tired of the crisis), economic measures will not have a significant impact on the recovery and exit of the tourism sector. In this case, it is necessary to mitigate the socio-economic impact of the crisis on society and on vulnerable groups.

In 2021, a national tourism model reminiscent of 2020 will be repeated in Estonian tourism. Many companies close down or go bankrupt, some invent new ways of earning income. Unemployment and the general economic situation are worrying. The most important choice to be made is to either maintain the status quo or change.

Possible policies are:

- ensuring health security and constantly informing the population about it;
- more flexible employment relationships and compensating for closures;
- monitoring the carrying capacity of the natural environment;
- more flexible training opportunities;
- agreements between (neighbouring) countries and intergovernmental cooperation.

The role of the state in the continuation of the health crisis will primarily be to support the market and reduce risks (establish regulations, create opportunities and a favourable social environment, develop contactless e-solutions, and promote accelerated implementation of artificial intelligence and robot technology). Supporting passengers through better introduction of destinations, visa facilitation and other regulations and measures based on transnational cooperation and agreements will prove critical.

II "Eurobubble" – pandemic control measures have some impact

As the crisis creates a more competitive environment, the success of Estonian tourism professionals largely depends on the choice of support measures and their implementation in international cooperation.

Tourism is becoming regional in the world and perhaps Europe-centric for Estonians, but it values privacy and safe travelling more. In Europe, vaccinations bring the virus under control, but overseas countries continue to be closed. Europeans may prefer a more private and secure environment, such as in Estonia and other Nordic countries. Businesses need to boost their e-marketing, because digital skills for small businesses are especially critical.

An important choice is to either remain focused on Estonia and the Baltics or to start leveraging the Baltic Sea tourism brand together with neighbouring countries.

Possible strategies and policies include:

- communication and creation of an important single reliable information field in cooperation with neighbouring countries;
- involvement and training of national stakeholders and national cooperation in support of the tourism sector;
- reducing digital inequalities.

The tourism sector has undergone a major change in the crisis. As the changes are diametrical, it is short-sighted to believe that companies can manage adapting to such changes on their own. It should also be borne in mind that the majority of those involved in the tourism sector are micro or small enterprises, which certainly makes it more difficult, but all the more necessary to support their adaptation and future development.

III "Let's fly again!" – pandemic control measures have a significant impact

Globally tourism lost 77% of its turnover in 2020, which will start to recover rapidly in the second half of 2021 and the previous mobility will be exceeded in 3 years.

As there will be many effective vaccines on the market, their prices will fall rapidly in the summer of 2021. The vaccine is distributed to everyone and the virus is defeated worldwide.

As it will be possible to travel internationally again, the internal market will lose its paying customers. However, people still have subconscious fears of large masses of people. Many companies have gone out of business and survivors have been hit by financial difficulties. Virtual tourism and e-services are developing. Long-haul flights that have been stopped are expanding initially, but more private trips are preferred to large hotels and the previously common "sea-sand-sun" holidays.

An important choice will be to join the sustainable green turn model of experiences.

Possible strategies and policies:

- European funding favours the green turn and environmental goals.
- There is a growing need to be able to participate in EU support programs.

- In the long run, it is critical to replace re-expanding aviation with more sustainable mobility.

State-level priority topics and intervention logics of Estonian tourism

By describing the scenarios a detailed overview of various future situations was created. In fact, there are no definite scenarios, i.e. the reality is a combination of different scenarios with overlaps and differences in actual developments.

Therefore, a number of priorities and intervention logics were prepared and necessary actions recommended.

Priorities to be addressed both if the crisis continues and when it is overcome:

- **Reliable information and digitization** – Regardless of the course of the crisis, it is important to have reliable information and well-functioning information systems. The topic of information systems is related to a number of other priority issues, such as protecting the natural environment from congestion during the crisis, as well as re-launching cross-border tourism and coping with competition. The reliability and availability of information and the consequent application of information at different levels, enabling informed decisions to be taken, including the establishment of support measures, are important both for ensuring the safety and security of destinations and for creating a safe and secure image and cross-border cooperation. However, obtaining and using reliable and timely information requires the use of various digital options. Therefore, the development of digital capabilities is important to ensure that relevant information is made available, accessible and usable.
- **Governance** – The tourism sector as an entire ecosystem needs a clear governance system and a spokesperson. The sector needs a uniform and clear information channel and the involvement of stakeholders in the preparation and implementation of decisions.
- **Transnational co-operation** – Transnational co-operation in the exchange of information is important as the crisis continues, but even more important during the recovery phase to coordinate the re-opening of state borders, connections, safety and security requirements, and travel information.
- **Flexible training opportunities** – Due to the changing business environment, it is important to offer flexible retraining, in-service training and education as the crisis continues, but even more importantly in the recovery process.

Intervention logics that differ depending on the course of the crisis – if the crisis continues and in the recovery from the crisis.

If the crisis continues:

- **Safety, security and information** – If the virus cannot be controlled successfully, we need to learn how to deal with it. In this case the first priority is to ensure health safety and security. Equally important is the clear and credible communication of these matters, in particular collecting reliable information and making it readily available.

- **Flexible employment arrangements and compensation for losses due to constraints** – The crisis in the tourism and hospitality sector and, more broadly, in the services sector as a whole is deeper than in most other sectors. The tourism and hospitality sector has been hit very hard by the crisis, which has already triggered major and lasting changes in the sector. In the context of the crisis, in addition to fighting the virus and making the vaccine available, the state has an important role to play in safeguarding the livelihood of the workforce and keeping the entire economic system functioning. The survival of many companies and the provision of livelihood for their staff will largely depend on the flexibility of employment relations as the crisis continues. Well-thought-out and focused support allows a critical part of the sector to stay alive and later be relaunched. A more precise focus of support is also important – a measure aimed at the average enterprise in the sector excludes micro and small ones, which make up the majority of the sector.
- **Management of the carrying capacity of the natural environment and rural areas** – Focusing on the natural environment and rural areas is important especially in the crisis, because the local community is forced to travel largely within Estonia only. It is important to value the natural environment as a tourism resource at the level of all state institutions. Being inherently a forest nation means that Estonians have no fear of going to the forest, the bog and the lake/sea, regardless of whether there are hiking trails and camping sites. If international travel is not possible, the pressure on nature and rural areas will be very high due to increased congestion of the infrastructure and environment.

During the recovery:

- **Involvement and cooperation of various stakeholders** – During the period of recovery from the crisis cooperation of all relevant stakeholders is very important. If during the crisis a large part of the initiative and energy is used to adapt to major changes, it is important to jointly find areas (innovation capacity, digitalisation of processes, green revolution, innovation of services, etc.) to recover from the crisis by involving the widest possible network in the process. Such involvement enables learning from and analysing the situation between the participants as well as shared use and direction of resources. It also reduces the risk of conflicting decisions.
- **Transnational agreements and harmonization of rules** – As the overall environment recovers from the crisis, more attention needs to be paid to transnational agreements to support the opening of state borders and international travel.
- **Creating a reputation for a safe, special and high-quality destination** – After the crisis, competition between destinations will increase significantly, which is why success is determined by the readiness to promote Estonia as a destination by emphasizing the privacy offered by the rich natural environment, good language skills of the locals and unique culture.

Concerning the respective priorities and intervention logics 38 proposals for action were made.